

5 december 2023 (update)

Oorspronkelijke taal: Nederlands

COI FOCUS

SERVIË

Algemene situatie

Disclaimer:

Dit COI-product is geschreven door de documentatie- en researchdienst Cedoca van het CGVS en geeft informatie voor de behandeling van individuele verzoeken om internationale bescherming. Het document bevat geen beleidsrichtlijnen of opinies en oordeelt niet over de waarde van het verzoek om internationale bescherming. Het volgt de richtlijnen van de Europese Unie voor de behandeling van informatie over herkomstlanden van april 2008 en is opgesteld conform de van kracht zijnde wettelijke bepalingen.

De auteur heeft de tekst gebaseerd op een zo ruim mogelijk aanbod aan zorgvuldig geselecteerde publieke informatie en heeft de bronnen aan elkaar getoetst. Het document probeert alle relevante aspecten van het onderwerp te behandelen, maar is niet noodzakelijk exhaustief. Als bepaalde gebeurtenissen, personen of organisaties niet vermeld worden, betekent dit niet dat ze niet bestaan hebben.

Alle gebruikte bronnen staan kort vermeld in een voetnoot en uitgebreid beschreven in een bibliografie achteraan het document. Bronnen die geconsulteerd maar niet gebruikt werden, staan in een lijst van geraadpleegde bronnen. In uitzonderlijke gevallen worden bronnen niet bij naam genoemd. Wie specifieke informatie uit dit document gebruikt, moet de bronverwijzing uit de bibliografie vermelden.

Publicatie of verspreiding van dit document is alleen mogelijk na schriftelijke toestemming van het Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen.

This COI-product has been written by Cedoca, the Documentation and Research Department of the CGRS, and it provides information for the processing of individual applications for international protection. The document does not contain policy guidelines or opinions and does not pass judgment on the merits of the application for international protection. It follows the Common EU Guidelines for processing country of origin information (April 2008) and is written in accordance with the statutory legal provisions.

The author has based the text on a wide range of public information selected with care and with a permanent concern for crosschecking sources. Even though the document tries to cover all the relevant aspects of the subject, the text is not necessarily exhaustive. If certain events, people or organisations are not mentioned, this does not mean that they did not exist.

All the sources used are briefly mentioned in a footnote and described in detail in a bibliography at the end of the document. Sources which have been consulted but which were not used are listed as consulted sources. In exceptional cases, sources are not mentioned by name. When specific information from this document is used, the user is asked to quote the source mentioned in the bibliography.

This document can only be published or distributed with the written consent of the Office of the Commissioner General for Refugees and Stateless Persons.

Inhoudstafel

Lijst van afkortingen	3
Inleiding	5
1. Democratie	6
1.1. Algemeen	6
1.2. Politieke omstandigheden en organisatie van verkiezingen	8
1.3. Strijd tegen corruptie	12
1.4. Strijd tegen de georganiseerde misdaad	15
1.5. Toetredingsproces tot de EU	17
2. Rechtstoestand/rechtsbescherming	19
2.1. Wetgeving in verband met bescherming en toepassing in de praktijk	19
2.1.1. Wetgeving rond mensenrechten en basisvrijheden	19
2.1.2. Wetgeving rond discriminatie en haat	21
2.1.3. Wetgeving rond asiel	22
2.2. Veiligheidsdiensten	23
2.2.1. Algemene werking	23
2.2.2. Klachten in verband met de politie	25
2.3. Het gerecht	26
2.4. Systeem van daadwerkelijke rechtsmiddelen tegen schending van rechten en vrijheden zoals neergelegd in het EVRM, BUPO-verdrag en het antifolterverdrag	29
2.4.1. Beroepsmogelijkheden	29
2.4.2. Juridische bijstand in de gewone rechtsgang	29
2.5. Bijkomende toegangsmogelijkheden tot bescherming	32
2.5.1. Ombudsdienst (Protector of Citizens)	32
2.5.2. Commissaris voor de bescherming van gelijkheid (Commissioner for the protection of equality)	33
2.5.3. Ngo's en internationale mensenrechtenorganisaties	34
2.6. Detentieomstandigheden	36
3. Specifieke situaties	40
3.1. Roma	40
3.1.1. Positie in de maatschappij	40
3.1.2. Wetgeving, actieplannen en strategieën	42
3.1.3. Houding autoriteiten	44
3.1.4. Bijstand ngo's	46
3.2. Huiselijk geweld	47
3.2.1. Positie in de maatschappij	47
3.2.2. Wetgeving, actieplannen en strategieën	48
3.2.3. Houding autoriteiten	50
3.2.4. Bijstand ngo's	51
3.3. LGBTI	52
3.3.1. Positie in de maatschappij	52
3.3.2. Wetgeving, actieplannen en strategieën	54
3.3.3. Houding autoriteiten	55
3.3.4. Bijstand ngo's	57
3.4. Journalisten, activisten, vrijheid van meningsuiting	57
3.5. Zuid-Servië	59
3.5.1. Algemeen	59
3.5.2. De kwestie van de bevolkingsregisters	63
Samenvatting	66
Bibliografie	69

Lijst van afkortingen

ACA	Anti-corruption Agency
AI	Amnesty International
ATPA	Asylum and Temporary Protection Act
BAMF	Bundesamt für Migration und Flüchtlinge
BCHR	Belgrade Centre for Human Rights
BIRN	Balkan Investigative Reporting Network
CPT	European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment
CRTA	Centre for Research, Transparency and Accountability
EASO	European Asylum Support office
EC	Europese Commissie
ECRI	Europese Commissie tegen Racisme en Onverdraagzaamheid
EHRM	Europese Hof voor de Rechten van de Mens
EP	Europese Parlement
ERRC	European Roma Rights Centre
EU	Europese Unie
EUAA	European Union Agency for Asylum
EVRM	Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens
EWB	European Western Balkans
GONGO	governmental-oriented NGO
GRECO	The Group of States against Corruption
HLC	Humanitarian Law Center
HJC	High Judicial Council
HRW	Human Rights Watch
IDP	Internally Displaced Person
ILGA	International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans & Intersex Association (ILGA)
KRIK korupcije)	Crime and Corruption Reporting Network (Mreža za istraživanje kriminala i korupcije)
LGBTI	<i>lesbian, gay, bisexual, transsexual and intersexual persons</i>
MRGE	Minority Rights Group Europe
ngo	niet-gouvernementele organisatie
NPM	Nationaal Preventiemechanisme

ODIHR	Office for Democratic Institutions and Human Rights
OVSE	Organisatie voor de Veiligheid en Samenwerking in Europa
PACE	Parliamentary Assembly of the Council of Europe
SNS	Serbian Progressive Party (<i>Srpska napredna stranka</i>)
SPC	Serbian State Prosecutorial Council
TI	Transparency International
UNHCR	United Nations Office of the High Commissioner for Refugees
USDoS	United States Department of State
VN	Verenigde Naties
VS	Verenigde Staten
YUCOM	Lawyers' Committee for Human Rights

Inleiding

Deze COI Focus geeft zicht op de actuele situatie in Servië. De informatie in deze COI Focus loopt tot en met 15 november 2023.

Sinds jaren volgt Cedoca de situatie in Servië op de voet. De informatie in dit document wordt per bron chronologisch weergegeven. Informatie die dateert van vóór 2017 komt, voor zover ze niet meer relevant is, niet meer aan bod.

Dit document is een actualisering van de gelijknamige COI Focus van 15 december 2022.

De COI Focus bespreekt de algemene situatie maar de aandacht gaat hierbij specifiek naar de rechtstoestand, de toepassing van de rechtsvoorschriften in het democratische stelsel, de politieke omstandigheden, de mate waarin vervolging of mishandeling voorkomen en er tegen eventuele vervolging of mishandeling bescherming geboden wordt.

Het eerste hoofdstuk analyseert de staat van de democratie. Hierbij gaat de aandacht naar de capaciteit van het kiesstelsel en naar de gang van zaken in de politiek tijdens de laatste jaren maar ook naar de strijd tegen corruptie en de georganiseerde misdaad.

In het tweede hoofdstuk gaat de aandacht naar de wetgeving in verband met de bescherming van burgers (inclusief de toepassing ervan) tegen eventuele mensenrechtenschendingen. Verder is er aandacht voor het functioneren van het gerecht en de veiligheidsdiensten. Dit hoofdstuk biedt ook een overzicht van de mogelijke rechtsmiddelen in geval van een eventuele schending van bepaalde rechten en vrijheden.

Het derde hoofdstuk onderzoekt een aantal heel specifieke situaties, met name de situatie van de Roma, huiselijk geweld, LGBTI-personen, journalisten en activisten en de situatie in Zuid-Servië.

Doorheen de tekst zijn hyperlinks aangebracht die bepaalde thema's verbinden met informatie uit andere hoofdstukken. Bedoeling is dat de tekst hierdoor gemakkelijker ook thematisch kan geraadpleegd worden.

Deze COI Focus is gebaseerd op een brede waaier van publiek beschikbare gespecialiseerde en actuele COI-bronnen over Servië. Het gaat hierbij over publicaties van andere lidstaten van de Europese Unie (EU), de European Union Agency for Asylum (EUAA)¹, van het United Nations Office of the High Commissioner for Refugees (UNHCR), de Raad van Europa en het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken (United States Department of State, USDoS), alsook publicaties van internationale ngo's (Freedom House, Amnesty International (AI), Human Rights Watch (HRW), de Bertelsmann Stiftung en Reporters Without Borders). Ten slotte zijn ook een aantal Servische bronnen opgenomen zoals de ombudsdienst, nationale ngo's en nationale en internationale mediakanalen.

Cedoca heeft ook rechtstreeks contact opgenomen met een aantal bronnen in Servië: de Belgische ambassade in Belgrado, een jurist bij het Humanitarian Law Center (HLC) in Belgrado en een bron bij een mensenrechtenorganisatie in de Preševo-vallei. Om veiligheidsredenen willen deze twee laatste bronnen anoniem te blijven.

Ook de relevante informatie uit de jaarlijkse landenrapporten van de Europese Commissie (EC) maakt deel uit van dit overzicht. In deze rapporten evalueert de EC de lokale implementering van het EU-uitbreidingsbeleid voor Servië. Dit uitbreidingsbeleid is gebaseerd op vooropgestelde criteria waarvan sommige ook relevant zijn in dit COI-overzicht.

¹ Voorheen European Asylum Support Office (EASO)

1. Democratie

1.1. Algemeen

Servië heeft zich onafhankelijk verklaard op 11 april 1992 als de Confederatie Servië en Montenegro maar werd pas vanaf 9 april 1996 ook zo erkend door de EU. Na de omwentelingen van 2000 (de val van het regime van Slobodan Milošević) is het land een constitutionele, parlementaire meerpartijendemocratie geworden waar alle politieke en maatschappelijke vrijheden voorzien zijn. Op 3 juni 2006 heeft Montenegro zich van Servië afgescheurd en in februari 2008 heeft ook Kosovo dit gedaan.²

Artikel 4 van de Servische Grondwet voorziet expliciet in de scheiding der machten. De verhouding tussen de drie machten moet volgens dit artikel gebaseerd zijn op evenwicht en wederzijdse controle. De wetgevende macht heeft de vorm van een éenkamerparlement (*Narodna Skupstina*) dat telkens verkozen wordt voor vier jaar. Het parlement duidt ook de premier aan. De president wordt op zijn beurt rechtstreeks verkozen voor een periode van vijf jaar. De rol van de president is in principe eerder ceremonieel in vergelijking met de rol van de uitvoerende macht (van de regering).³

De Bertelsmann Stiftung, een internationale instelling die onderzoek verricht naar sociale evoluties in Europa en de Verenigde Staten (VS) met het oog op een optimalisering van het ondernemersklimaat en de trans-Atlantische samenwerking, schrijft in 2020 echter dat de huidige president Aleksander Vučić het presidentschap in de praktijk ontwikkeld heeft tot het politieke centrum en het belangrijkste beslissingsinstituut van Servië.⁴ In 2022 schrijft deze bron dat Vučić zijn constitutionele voorrechten als president nog verder is blijven uitbreiden. Met zijn regerende Serbian Progressive Party (SNS) onderwerpt hij onafhankelijke overheidsinstanties (zoals de Ombudsdienst, [zie 2.5.1.](#)) voortdurend aan intense politieke druk. President Vučić heeft voor alles een vetorecht. Volgens de Bertelsmann Stiftung (2022) controleert de president intussen zowel de gerechtelijke als de wetgevende machten en ondermijnt hij op die manier het hele constitutionele systeem. Zonder zijn toestemming onderneemt noch de regering, noch het parlement enige actie. De controlefunctie van het parlement op de regering is er enkel nog formeel. Het parlement dient om de voorstellen van de uitvoerende macht goed te keuren en te ondersteunen.⁵

Ook Freedom House, een Amerikaanse ngo die onderzoek verricht naar democratie, politieke vrijheden en mensenrechten, stelt al in 2020 dat Vučić in Servië een de facto presidentieel systeem in het leven geroepen heeft. Deze organisatie verwijst naar diverse tactieken waarmee het parlement opzij geschoven wordt (zoals versnelde wetgevende procedures, late wijzigingen van de legislatieve agenda, disproportionele disciplinaire maatregelen).⁶ In 2021 schrijft Freedom House dat de SNS ook voortdurend druk uitoefent op de onafhankelijke media, de politieke oppositie en burgermaatschappijorganisaties ([zie 3.4.](#)) en zo stelselmatig de politieke rechten en burgerlijke vrijheden uitholt.⁷ In 2023 herhaalt Freedom House dat Vučić de dominante figuur is in de Servische politiek, ondanks de beperkte macht die de Grondwet voor de president heeft voorzien. Freedom House herhaalt dat de uitvoerende macht in grote mate het wetgevende proces controleert en dat de inbreng van parlementsleden (van de oppositie) steeds opzij geschoven wordt door het bovenmatige gebruik van disciplinaire maatregelen, door versnelde procedures en door lastminuteveranderingen in de agenda van het parlement.⁸

² USDoS, 03/03/2017, [url](#); Europa Nu, s.d., [url](#); USDoS, 13/04/2022, p. 1, [url](#)

³ CIA, s.d., [url](#); The Republic of Serbia, [url](#); Bertelsmann Stiftung, 29/04/2020, [url](#)

⁴ Bertelsmann Stiftung, 29/04/2020, [url](#)

⁵ Bertelsmann Stiftung, 13/02/2022, pp. 3, 10, 11, 12, 14, [url](#)

⁶ Freedom House, 2020, [url](#)

⁷ Freedom House, 03/03/2021, [url](#)

⁸ Freedom House, 03/2023, [url](#)

Intussen zijn de politieke elite en de Servische maatschappij zelf volgens de Bertelsmann Stiftung (2022), sterk gepolariseerd. De polarisatie gaat vooral over etnische vraagstukken zoals de Kosovokwestie en de relaties met de buurlanden. In het zuidoosten en zuidwesten van het land, waar in het voorbije decennium 700.000 mensen zijn vertrokken, is er ook een stijgende polarisatie op basis van economische en sociale status (zie ook [3.5.](#)). Verder is er ook nog polarisatie over de toetreding tot de EU (zie ook [1.5.](#)), de relatie met Rusland en binnenlandse kwesties rond grote kapitaalinjecties vanuit China of de Verenigde Arabische Emiraten, over de rechtsstaat (zie ook [2](#)) en over maatregelen tegen criminaliteit (zie ook [1.4.](#)).⁹

In 2018 heeft de EC een officiële communicatie uitgegeven waarin de staat van de democratie in Servië (net als in de andere landen van de westelijke Balkan) in verband wordt gebracht met het fenomeen *state capture* (het kapen van de staat). Het gaat over een sterke verwevenheid tussen politieke en economische elites waarbij ook corruptie (zie ook [1.3.](#)) en georganiseerde misdaad ([zie ook 1.4.](#)) een fundamentele rol spelen. Het gevolg van deze verwevenheid is dat de politiek (op alle niveaus) uitgebreid tussenkomt bij het gerecht, de overheidsadministraties en de media. Het fenomeen creëert een gevoel van straffeloosheid en ongelijkheid in de samenleving.¹⁰ In 2023 herhaalt de EC in een officiële communicatie dat er in de zogenoemde toetredingslanden, waaronder dus ook Servië, elementen van *state capture* aanwezig blijven. Ook brengt de EC dit concept in verband met de activiteiten van oligarchen.¹¹

Het fenomeen *state capture* is in 2020 ook door het Clingendael-instituut en door Transparency International (TI), een internationale *watchdog* die de internationale anticorruptiebeweging aanvoert, in detail uit de doeken gedaan:

“State capture is understood as efforts by private actors and public actors with private interests to redirect public policy decisions away from the public interest, using corrupt means and clustering around certain state organs and functions.”¹²

“State capture can be defined as systemic political corruption in which politicians exploit their control over a country’s decision-making processes to their own advantage.”¹³

“State capture refers to a process in which (political) actors infiltrate state structures with the help of clientelist networks and use these state structures as a mantle to hide their corrupt actions. These political elites can exploit their control over state resources and powers for private or partypolitical gain. In its most extreme form, state capture entrenches itself into every part and level of society and state, leading to the monopolisation of power in the hands of one political party and its leadership.”¹⁴

Volgens het Clingendael-instituut (2020) is cliëntelisme het essentiële onderdeel van *state capture*: De machtsbasis voor de politieke elites zijn cliëntelistische netwerken waarbij politici hun kiezers bedienen met overheidsmiddelen. Het kapen van de staat gaat, volgens deze bron, dan ook veel verder dan kleinschalige corruptie ten voordele van het eigen netwerk. Het gaat over een systematisch misbruik van de overheidsmiddelen dat het democratische principe van *checks and balances* ondermijnt, in het voordeel van de regerende partij.¹⁵

Ook de Bertelsmann Stiftung (2022) vestigt de aandacht op het probleem van cliëntelisme in Servië. Lidmaatschap van de regerende partij wordt er gezien als de weg naar een job of naar promotie, of naar het realiseren van het eigenbelang. In dit verband stelt ook deze bron dat cliëntelistische netwerken corrupte praktijken aanwenden om bij de verkiezingen aan de macht te komen of om

⁹ Bertelsmann Stiftung, 13/02/2022, pp. 32-33, [url](#)

¹⁰ EC, 06/02/2018, p. 3, [url](#)

¹¹ EC, 08/11/2023, pp. 8, 28, 29, [url](#)

¹² TI, 2020, p. 6, [url](#)

¹³ Clingendael Institute, 20/09/2020, p. 1, [url](#)

¹⁴ Clingendael Institute, 20/09/2020, pp. 2-3, [url](#)

¹⁵ Clingendael Institute, 20/09/2020, pp. 2-3, [url](#)

aan de macht te blijven. Het feit dat de SNS ongeveer 750.000 leden telt is, volgens deze bron, hiervan een weerspiegeling.¹⁶

De volgende hoofdstukken behandelen een aantal aspecten van de staat van de democratie in Servië meer in detail. Het gaat hierbij over de politieke omstandigheden en de manier waarop verkiezingen worden georganiseerd (1.2.), over de strijd tegen corruptie (1.3.) en tegen de georganiseerde misdaad (1.4.) en over de inspanningen om zich te voegen naar de waarden en normen van de EU (1.5.).

1.2. Politieke omstandigheden en organisatie van verkiezingen

Het jaarlijkse USDoS mensenrechtenrapport (2021, 2022, 2023) schrijft dat burgers in Servië algemeen gesproken over het grondwettelijke recht beschikken om hun regering te kiezen via vrije, eerlijke en regelmatig georganiseerde geheime verkiezingen gebaseerd op algemeen en gelijk stemrecht.¹⁷

Ook Freedom House (2019, 2022, 2023) schrijft dat politieke partijen vrij opgericht kunnen worden en zonder formele restricties kunnen functioneren.¹⁸ Volgens deze bron (2021, 2023) is de machtsoverdracht tussen de rivaliserende partijen in de voorbije twee decennia steeds vredevol verlopen en is het politieke systeem competitief gebleven. Maar, de SNS heeft wel verschillende tactieken toegepast om de kansen van de oppositie op oneerlijke wijze te verminderen (vb. het herhaaldelijk uitroepen van vervroegde verkiezingen; het uitoefenen van druk op onafhankelijke overheidsinstellingen en het oneigenlijk aanwenden van openbare fondsen voor eigen campagnegebruik).¹⁹

Freedom House vestigt al jaren de aandacht op de ongebreidelde mogelijkheden tot partijfinanciering vanuit de privésector. Zo verwijst deze bron in 2023 naar onderzoek van het Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), een netwerk van onafhankelijke onderzoeksjournalisten, dat uitgewezen heeft dat de SNS gebruik heeft gemaakt van duizenden proxy donoren om de wetgeving over partijfinanciering te omzeilen.²⁰

In 2022 en 2023 schrijft Freedom House dat kiezers in Servië wel blijven genieten van een grote vrijheid om politieke keuzes te maken zonder oneigenlijke tussenkomsten, maar dat de SNS en haar geallieerde private ondernemingen gebruik maken van cliëntelistische netwerken (zie ook 1.1.) om de verkiezingsuitslagen te beïnvloeden.²¹

Volgens BIRN heeft de SNS haar invloed ook over de media verder uitgebreid waardoor ze anno 2022 nog sterker staat om haar positie te verdedigen en politieke rivalen in diskrediet te brengen. Volgens Freedom House is intussen sprake van alomtegenwoordige intimidatie en manipulatie waardoor de politieke oppositie op elk niveau wordt tegengegaan. In de voorbije jaren hebben oppositiefiguren dan ook steeds meer pesterijen en geweld meegemaakt (zie ook 3.4.).²²

Sinds 2000 zijn quasi alle parlementsverkiezingen in Servië vervroegd georganiseerd. Volgens de waarnemersmissie van de Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE) heeft deze cultuur van herhaalde vervoegde verkiezingen een impact op het efficiënte, autonome functioneren van het parlement.²³

¹⁶ Bertelsmann Stiftung, 13/02/2022, pp. 3, 16, [url](#)

¹⁷ USDoS, 20/03/2023, p. 23, [url](#); USDoS, 13/04/2022, pp. 23-24, [url](#); USDoS, 30/03/2021, p. 22, [url](#)

¹⁸ Freedom House, 04/02/2019, [url](#); Freedom House, 02/2022, [url](#)

¹⁹ Freedom House, 03/03/2021, [url](#)

²⁰ Freedom House, 03/2023, [url](#); Freedom House, 03/03/2021, [url](#)

²¹ Freedom House, 03/2023, [url](#); Freedom House, 02/2022, [url](#)

²² Freedom House, 03/2023, [url](#)

²³ PACE, 03/04/2022, pp. 8-9, [url](#)

Zo hebben ook in april 2017 vervroegde presidentsverkiezingen plaatsgevonden. Freedom House (2017) stipt hierover aan dat er scepsis bestaat over de rechtvaardiging of de noodzaak van nieuwe, vervroegde verkiezingen. Volgens deze bron wou Vučić met de vervroegde verkiezingen in werkelijkheid uit eigenbelang een verlenging van zijn regeertermijn verzekeren.²⁴

De verkiezingen zijn reeds in de eerste ronde gewonnen door (toenmalig) premier Aleksandar Vučić. Ana Brnabić, een lid van de LGBTI-gemeenschap (zie ook [3.3.](#)), wordt premier.²⁵

Het eindrapport over de monitoring van deze verkiezingen van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) (2017) stelt dat het verkiezingsproces is verlopen in overeenstemming met de engagementen van de OVSE, alsook met andere internationale verplichtingen en standaarden voor democratische verkiezingen, en met de nationale wetgeving. Dit rapport noteert tegelijk nog gebreken en verbeterpunten (onder meer partijdigheid en zelfcensuur bij de media, druk op werknemers van de overheid, beter te implementeren verkiezingswetgeving, inaccurate kiezerslijsten,.....).²⁶ Ook de Bertelsmann Stiftung (2018) schrijft dat de verkiezingen vrij, eerlijk en competitief zijn verlopen en dat de democratische instellingen hierbij als legitiem aanvaard zijn. Dit rapport uit wel bezorgdheden over de dominantie van de heersende partij, de voordelen van de regerende elites, partijdige media, de beperkte invloed van de burgermaatschappij en de obstakels die de werking verhinderen van de zogenoemde vierde macht (de Ombudsdienst en de Commissioner for Information of Public Importance and Personal Data).²⁷

In november 2018 wordt de prominente oppositiefiguur Borko Stefanovic door een aantal mannen in elkaar geslagen. Hij spreekt zelf van een moordpoging en brengt de aanval in verband met de georganiseerde misdaad (zie ook [1.4.](#)) maar ook met het hoofd van de veiligheidsdiensten, Bratislav Gavic.²⁸

Naar aanleiding van de aanval op Borko Stefanovic beginnen eind 2018 in Belgrado wekelijkse protesten tegen de regering en uiteindelijk ook een boycot in het parlement door een aantal oppositiepartijen. Ze eisen nieuwe verkiezingen. In het *Serbia 2019 Report* van de EC staat hierover dat er een dringende nood ontstaan is aan meer ruimte voor debat tussen de verschillende partijen. Servië moet ook prioritair werk maken van alle aanbevelingen omtrent het houden van verkiezingen.²⁹

Hoewel in maart 2019 drie mannen voor de aanval op Stefanovic aangeklaagd worden blijven de wekelijkse protesten tegen de regering onder de naam 1 Out Of 5 Million tot diep in de zomer voortduren. Op zaterdag 28 september 2019 vindt de 43^{ste} protestactie plaats.³⁰

Volgens Freedom House (2020) is Vučić verantwoordelijk voor een twistziek politiek klimaat waarin verbaal geweld tussen politieke tegenstanders in 2019 plaatsmaakt voor fysiek geweld (vb. aanval op Stefanovic). Verder schrijft Freedom House in dit rapport (2020) dat de parlamentsboycot leidt tot een verdere radicalisering van het politieke klimaat en een verglijden in de richting van een autoritair beleid.³¹

Ook AI (2020) brengt de parlamentsboycot van de oppositie in verband met het feit dat een steeds autoritairder regime de mensenrechten en de rechtsstaat (zie ook [2.](#)) onder druk zet.³²

²⁴ Freedom House, 03/04/2017, [url](#)

²⁵ CoE Office in Belgrade, 25/07/2017, [url](#)

²⁶ OSCE, 08/06/2017, [url](#)

²⁷ Bertelsmann Stiftung, 2018, [url](#)

²⁸ EWB, 24/11/2018, [url](#)

²⁹ EC, 29/05/2019, p. 3, [url](#)

³⁰ RFE/RL, 13/04/2019, [url](#); RFE/RL, 29/09/2019, [url](#)

³¹ Freedom House, 2020, [url](#)

³² AI, 16/04/2020, [url](#)

De effectieve parlamentsboycot door de oppositie mondt in februari 2020 uit in een dreiging met een boycot van de parlamentsverkiezingen in 2020.³³ In tegenstelling tot de traditionele oppositiepartijen besluit de protestbeweging 1 of 5 Million wel deel te nemen aan deze verkiezingen.³⁴

In de aanloop naar de parlamentsverkiezingen van 2020 dringt het Europese Parlement (EP) erop aan dat Servië hiervoor eerst nog electorale hervormingen doorvoert.³⁵ Tegelijk roept het EP de oppositie ook op terug te keren naar het parlement. Volgens het hoofd van de delegatie van het EP in Servië (Tanja Fajon) en EP-rapporteur Vladimir Bilčik zijn eind 2019 meer dan 60 % van de toezeggingen door Servië nog niet geïmplementeerd.³⁶ Enkele weken voor de oorspronkelijk geplande verkiezingen wijzigt het parlement alsnog de kieswetgeving door de kiesdrempel van vijf tot drie procent te verlagen. Bedoeling is om de gevolgen van de aangekondigde boycot door de oppositie te milderen.³⁷

In de context van de noodtoestand als gevolg van de COVID-19-pandemie zijn de parlamentsverkiezingen uiteindelijk verplaatst naar 21 juni 2020.³⁸ De partij van president Vučić haalt een overwinning met een monsterscore en claimt een ongeziene steun van de bevolking, hoewel de boycottende oppositie beweert dat niet eens de helft van het electoraat is gaan stemmen.³⁹

In het *Serbia 2020 Report* van de EC staat over deze verkiezingen geschreven dat ze efficiënt beheerd zijn maar dat het overwicht van de regerende partij (onder meer in de media) een reden tot bezorgdheid is. In het rapport staat genoteerd dat de keuze van de kiezer beperkt was door het grote voordeel waarover de regeringspartij beschikt en door het feit dat de meeste mediakanalen het beleid van de regering gepromoot hebben. Ook wordt verwezen naar de OVSE-observatiemissie die stelt dat talloze vroegere aanbevelingen over de organisatie van de verkiezingen niet in acht genomen zijn. Deze organisatie stelt niettemin dat de deelnemers aan de verkiezingen campagne konden voeren en dat de basisvrijheden gerespecteerd zijn.⁴⁰

Volgens Freedom House (2022) zijn de parlamentsverkiezingen ontsierd door de boycot van de oppositie. De organisatie verwijst eveneens naar de OVSE die stelt dat de timing van de wijzigingen van de kieswet niet overeenstemmen met de internationaal erkende *best practices*.⁴¹ Volgens deze bron is er ook sprake geweest van druk op lokale verkozenen om zich na de verkiezingen met de SNS te verbinden of om naar de SNS over te stappen. Overheidsbedrijven hebben hun werknemers in juni 2020 ook gedwongen om voor de SNS te stemmen.⁴²

Volgens een rapport van het Centre for Research, Transparency and Accountability (CRTA) zijn de verkiezingen van 2020 "*borderline regular*" verlopen: er zijn onregelmatigheden vastgesteld in 8 op de 10 stemlokalen, wat meer is dan tijdens de presidentsverkiezingen van 2017 en de parlamentsverkiezingen van 2016. Maar, volgens de CRTA, hebben deze onregelmatigheden de resultaten niet beïnvloed.⁴³

Het *Serbia 2020 Report* van de EC stelt dat de samenstelling van het nieuw verkozen parlement (met een overgrote meerderheid en een afwezige oppositie) politiek pluralisme niet begunstigt. Ook staat in dit rapport dat de demonstranten tijdens de gewelddadige straatprotesten tegen de Covid-

³³ Freedom House, 2020, [url](#)

³⁴ ACLED, 30/01/2020, [url](#)

³⁵ EWB, 31/10/2019, [url](#)

³⁶ EWB, 15/11/2019, [url](#)

³⁷ Freedom House, 03/03/2021, [url](#)

³⁸ EWB, 05/05/2020, [url](#)

³⁹ Balkan Insight, 21/06/2020, [url](#)

⁴⁰ EC, 06/10/2020, [url](#)

⁴¹ Freedom House, 08/06/2021, [url](#)

⁴² Freedom House, 02/2022, [url](#)

⁴³ EWB, 22/06/2021, [url](#); USDoS, 30/03/2021, p. 22, [url](#)

19-maatregelen eveneens hun bezorgdheid geuit hebben over de staat van de democratie in Servië.⁴⁴

President Aleksandar Vučić heeft in oktober 2020 verklaard dat de nieuwe regering aan de macht zal blijven tot de volgende verkiezingen die binnen minder dan twee jaar zullen georganiseerd worden.⁴⁵ In het *Serbia 2021 Report* van de EC staat dat deze aankondiging van vervroegde verkiezingen in 2022 het mandaat van het nieuw verkozen parlement van in het begin beperkt heeft.⁴⁶

In het *Serbia 2021 Report* van de EC staat dat Servië – met het oog op de aangekondigde parlementsverkiezingen in 2022 - al begonnen is met het aanpakken van de aanbevelingen die de OVSE hiervoor had geformuleerd. Er is opnieuw een werkgroep over verkiezingen opgestart.⁴⁷

Tijdens plenaire vergaderingen van het nieuwe parlement is publiekelijk opruiende taal gehanteerd tegen politieke tegenstanders, journalisten en de burgermaatschappij.⁴⁸ De EU schrijft in haar jaarlijks mensenrechtenrapport hierover dat alle politici haatspraak zouden moeten tegengaan en zouden moeten bijdragen aan een politieke dialoog. De instellingen moeten hun samenwerking met de burgermaatschappij verbeteren en ook zien als een essentiële partner voor hervormingen en als een garant voor een effectief systeem van *checks and balances*.⁴⁹

Op 3 april 2022 vinden opnieuw zowel (vervroegde) parlements- als ook (reguliere) presidentsverkiezingen plaats. De SNS verliest haar meerderheid in het parlement en moet dus op zoek naar coalitiepartners. Maar, Aleksandar Vučić wint de presidentsverkiezingen met grote voorsprong (58 %) op uitdager Zdravko Ponoš (18 %).⁵⁰ Waarnemers stellen dat hij met de verkiezingsresultaten zijn positie uiteindelijk verstevigd heeft voor zowel binnenlands als buitenlands beleid.⁵¹

De verkiezingsdag zelf is kalm en vreedevol verlopen. De kiesprocedures zijn gevolgd maar er waren ook opmerkingen over grote drukte, onvoldoende begrip van de procedures, talloze gevallen van familiestemmen, indiscrete opstelling van de computerschermen, kiezers die foto's nemen in de kieshokjes en vele andere onregelmatigheden.⁵²

Volgens de verkiezingsobservatiemissie van de OVSE zijn de fundamentele vrijheden tijdens de campagne algemeen gesproken gerespecteerd. Toch blijven er nog uitdagingen. Er blijven berichten over druk op ambtenaren om te stemmen voor de zittende president en de regerende coalitie. Ook blijven er berichten over het misbruik van overheidsmiddelen door actoren van de staat en de gemeentes. Er zijn opnieuw veel infrastructuurprojecten aangekondigd, begonnen of ingehuldigd tijdens de campagne. De verbondenheid van talloze mediakanalen met de regeringspartijen vermindert het pluralisme en ondermijnt de functie van de media als waakhond. Vertegenwoordigers van de oppositie klaagden over hun beperkte toegang tot de media.⁵³

De PACE-missie schrijft in 2022 dat het wettelijke kader voor het organiseren van democratische verkiezingen nog steeds een adequate basis vormt. In verband met de effectieve implementering ervan concludeert PACE wel dat er in de stembuslag van 3 april 2022 een aantal onregelmatigheden en tekortkomingen geïdentificeerd zijn. Verdere hervormingen en de implementering ervan blijven

⁴⁴ EC, 06/10/2020, pp. 4, 9, [url](#)

⁴⁵ RFE/RL, 20/10/2020, [url](#)

⁴⁶ EC, 19/10/2021, p. 4, [url](#)

⁴⁷ EC, 19/10/2021, pp. 8-9, [url](#)

⁴⁸ EC, 19/10/2021, p. 4, [url](#)

⁴⁹ EU, 23/03/2022, [url](#)

⁵⁰ EWB, 04/04/2022, [url](#)

⁵¹ Al Jazeera, 5/04/2022, [url](#)

⁵² OSCE, 19/08/2022, p. 2, [url](#)

⁵³ OSCE, 19/08/2022, p. 2, [url](#)

nodig en Servië moet concrete stappen zetten om het kader en de organisatie te verbeteren. Samenwerking met de Commissie van Venetië (van de Raad van Europa) is hierbij belangrijk.⁵⁴

Ook volgens Freedom House (2023) is er sprake geweest van een ongelijk speelveld dat de zittende machthebbers bij de verkiezingen bevoordeeld heeft. Zo verwijst ook deze bron naar de buitenproportionele toegang tot de media voor de pro-regeringspartijen; de druk op de ambtenaren, minderheden en zwakkeren in de samenleving (zoals de Roma) en het misbruik van administratieve middelen ten voordele van de SNS.⁵⁵

De EC schrijft in haar jaarlijks rapport van 2022 over de verkiezingen dat ze inclusief waren en dat alle relevante politieke actoren eraan deelgenomen hebben. Vijf van de twaalf partijen die de kiesdrempel hebben gehaald behoren tot de nationale minderheden. Hierdoor hebben de verkiezingen, volgens de EC, tot een pluralistischer parlement geleid.⁵⁶ In dit rapport staat ook nog dat in het parlement nog altijd offensieve taal gebruikt wordt tegen politieke tegenstanders en burgeractivisten ondanks de nieuwe gedragscode (aangenomen in 2020 en nog geamendeerd in september 2021) en de oprichting van een ethische commissie in oktober 2021. De EC stelt dan ook dat de gedragscode systematischer en doeltreffender zou moeten toegepast worden.⁵⁷

Aleksandar Vučić heeft in september 2022 aangekondigd dat hij werkt aan een nieuwe volksbeweging omdat de populariteit van zijn SNS tanende is.⁵⁸

Na zes maanden vannn onderhandelingen heeft de SNS in oktober 2022 een nieuwe regering gevormd samen met haar coalitiepartner van altijd, de Socialist Party of Serbia (SPS).⁵⁹ Volgens Balkan Insight geven sommige ministerkeuzes, in de context van het conflict tussen het Westen en Rusland, blijk van een milde shift in westelijke richting. Vučić blijft wel de sterke man die alle belangrijke beslissingen neemt.⁶⁰

In september 2023 gaat Aleksandar Vučić akkoord om op 17 december 2023 opnieuw vervroegde parlementsverkiezingen te houden. Deze beslissing komt na aanhoudende, grote demonstraties in Belgrado naar aanleiding van twee schietpartijen in mei 2023 waarbij schoolgaande kinderen de dood hebben gevonden. De demonstraties waren gericht op de agressieve retoriek waarmee Vučić regeert.⁶¹

1.3. Strijd tegen corruptie

TI stelt in een rapport (2021) dat de gebrekkige implementering van anticorruptiewetgeving, – instellingen en –strategieën in de westelijke Balkanlanden geleid heeft tot wat de organisatie georganiseerde corruptie noemt: TI omschrijft dit als een frauduleus ecosysteem dat gepaard gaat met georganiseerde misdaad (zie 1.4.), criminele methodes en highlevel corruptie. Zij die toegang hebben tot macht worden in dit systeem verrijkt en beschermd.⁶²

Volgens regional anticorruption initiative, een ngo voor samenwerking ter ondersteuning van de anti-corruptie-inspanningen in negen Zuidoost-Europese landen, beschikt Servië over uitgebreide wetgeving voor de strijd tegen corruptie. Er zijn niet alleen wetsartikels in de Strafwet en de Strafprocedurewet maar sinds 2019 is er ook de Wet over de preventie van corruptie (Law on

⁵⁴ PACE, 03/04/2022, pp. 8-9, [url](#)

⁵⁵ Freedom House, 03/2023, [url](#)

⁵⁶ EC, 12/10/2022, pp. 10-11, [url](#)

⁵⁷ EC, 12/10/2022, pp. 11-12, [url](#)

⁵⁸ Balkan Insight, 20/09/2022, [url](#)

⁵⁹ Freedom House, 03/2023, [url](#)

⁶⁰ Balkan Insight, 24/10/2022, [url](#)

⁶¹ Balkan Insight, 13/10/2023, [url](#)

⁶² EWB, 06/05/2021, [url](#)

Prevention of Corruption). Verder zijn er nog verwijzingen naar de aanpak van specifieke gevallen van corruptie in talloze andere wetten (vb. Law on Judges, Law on Police).⁶³

De belangrijkste instellingen in de strijd tegen corruptie waarover Servië beschikt zijn het Anticorruptieagentschap (Anti-corruption Agency), de Raad tegen corruptie (Anti-corruption Council) en het openbaar ministerie voor georganiseerde misdaad (Prosecutor's Office for Organized Crime).⁶⁴

Het Anticorruptieagentschap is in 2009 opgericht als een autonoom en onafhankelijk orgaan dat rekenschap moet afleggen aan het parlement over haar activiteiten en over de status van de implementering van de nationale strategie tegen corruptie en bijhorende actieplannen (National Anti-corruption Strategy and Action Plans). De nieuwe wet over de preventie van corruptie van 2019 (Law on Prevention of Corruption) heeft de bevoegdheid, onafhankelijkheid en financiële autonomie van het Anticorruptieagentschap nog sterk uitgebreid.⁶⁵ In 2020 schrijft de EC dat er operationele stappen gezet zijn die het mandaat van het anticorruptieagentschap nog versterken en de onafhankelijkheid garanderen.⁶⁶ Volgens Freedom House (2023) wordt het werk van de Anti-corruption Agency (ACA) echter ondermijnd door de dubbelzinnige verdeling van verantwoordelijkheden met andere entiteiten die de corruptie moeten aanpakken.⁶⁷

De Raad tegen corruptie (opgericht in 2001) handelt eerder als een instelling die aan de regering advies verleent. Deze raad moet maatregelen voorstellen om doeltreffend te strijden tegen corruptie, de implementering ervan monitoren en programma's voorstellen.⁶⁸ Volgens het *Nations In Transit Report* van 2021 is de Raad tegen corruptie onderbemand en krijgt ze te maken met dreigtaal vanuit de politieke klasse.⁶⁹

Volgens de ngo regional anticorruption initiative is het openbaar ministerie voor de georganiseerde misdaad (Prosecutor's Office for Organized Crime) het belangrijkste onderzoeks- en vervolgingsinstrument tegen gevallen van corruptie in Servië.⁷⁰

In 2022 schrijft de Bertelsmann Stiftung dat het wettelijke kader voor de strijd tegen corruptie altijd maar beter wordt. Maar het schort nog steeds op het vlak van de implementering ervan. Hooggeplaatste gezagsdragers worden uiterst zelden schuldig bevonden aan corruptie. De regering en de aan haar loyale media beschuldigen critici vaak zelf van corruptie.⁷¹ Volgens Freedom House (2021, 2023) is het aantal arrestaties en vervolgingen voor corruptie gestegen in de voorbije jaren maar is het aantal veroordelingen op hoog niveau uiteindelijk heel laag gebleven. Probleem hierbij is de versnippering van de bevoegdheden tussen verschillende parketmagistraten die op hun beurt de schuld doorschuiven naar het ontoereikende werk van de politie (zie ook [2.2.1.](#)).⁷²

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2017, 2019, 2021, 2022, 2023) blijft (overheids)corruptie al jarenlang een algemeen en groot (mensenrechten)probleem en dit zowel bij de regering als bij het gerecht en de politie. Ook de gezondheidszorg en het onderwijs worden genoemd. Volgens het USDoS-mensenrechtenrapport is er in Servië al jarenlang een algemene perceptie dat de anticorruptiewetgeving niet consistent en systematisch wordt toegepast en dat hoge ambtenaren ongestraft met corrupte praktijken kunnen doorgaan.⁷³

⁶³ Regional anti-corruption initiative, s.d., [url](#)

⁶⁴ Regional anti-corruption initiative, s.d., [url](#)

⁶⁵ Regional anti-corruption initiative, s.d., [url](#); EC, 29/05/2019, [url](#)

⁶⁶ EC, 06/10/2020, [url](#)

⁶⁷ Freedom House, 03/2023, [url](#)

⁶⁸ Regional anti-corruption initiative, s.d., [url](#)

⁶⁹ Freedom House, 08/06/2021, [url](#)

⁷⁰ Regional anti-corruption initiative, s.d., [url](#)

⁷¹ Bertelsmann Stiftung, 13/02/2022, p. 13, [url](#)

⁷² Freedom House, 03/2023, [url](#); Freedom House, 03/03/2021, [url](#)

⁷³ USDoS, 30/03/2021, p. 26, [url](#); USDoS, 13/03/2019, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p. 26, [url](#) USDoS, 20/03/2023, pp. 1, 7, 25, [url](#); USDoS, 03/03/2017, p. 1, 4, 7, 26, [url](#)

De regering onderneemt volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2017) weliswaar stappen om corrupte ambtenaren te vervolgen, maar lokale activisten gaan er in dit verband van uit dat arrestaties in corruptiezaken op hoog niveau eerder gebeuren op basis van politieke redenen.⁷⁴

In 2019 staan in het USDoS-mensenrechtenrapport een aantal maatregelen beschreven die corruptie proberen in te perken. Het gaat hierbij over bijkomende middelen voor het parket en gerecht sinds 1 maart 2018 en ook over verbeteringen op het vlak van informatiedeling over corruptie tussen diverse overheidsagentschappen. Tegelijk wijst het rapport op een blijvend tekort aan gekwalificeerd personeel om de wet te implementeren.⁷⁵ In het rapport over 2020 is sprake van een stijging van rechtszaken (en veroordelingen) voor corruptie en van een verbeterde samenwerking tussen relevante overheidsinstellingen in dit soort zaken. Dit rapport meldt bijkomende instanties die de strijd tegen corruptie aanbinden. Een gespecialiseerde afdeling van het parket (Specialized Prosecutorial Anticorruption Department) heeft het over tientallen veroordelingen tussen 2018 en 2020. Een nieuw opgericht anticorruptiedepartement (Anticorruption Department) bij het ministerie van Binnenlandse Zaken heeft 216 strafrechtelijke aanklachten ingediend tegen 591 (*low to mid-level*) ambtenaren.⁷⁶

De laatste nationale anticorruptiestrategie is in 2018 afgelopen.⁷⁷ In het *Serbia 2018 Report* van de EC staat wel dat in maart 2018 een nieuwe wet tegen georganiseerde misdaad, terrorisme en corruptie aangenomen is die gespecialiseerde autoriteiten voorziet om corruptiezaken te onderzoeken en te vervolgen. De nieuwe wet voorziet in een decentralisering van de parketten die bevoegd zijn voor klachten over corruptie. De hooggerechtshoven van Kraljevo, Niš, Novi Sad en Belgrado moeten voortaan beschikken over speciale afdelingen.⁷⁸ In 2020 schrijft de EC dat de speciale afdelingen van een aantal rechtbanken geleid hebben tot het finaliseren van corruptiezaken.⁷⁹

Volgens het *Serbia 2020 Report* van de EC heeft Servië beperkte vooruitgang geboekt in de strijd tegen corruptie.⁸⁰ In het *Serbia 2021 Report* van de EC staat dat Servië een zeker graad van voorbereiding heeft bereikt in de strijd tegen corruptie. Verder is ook sprake van concrete stappen (onderzoeken, veroordelingen) in zaken van corruptie op hoog niveau, maar er moet nog gewerkt worden aan het effectief confisqueren van bezittingen in zo'n gevallen.⁸¹ In het *Serbia 2022 Report* van de EC staat dat de herziening van de Wet over de preventie van corruptie (uit 2018, zie supra), volgens de Council of Europe's Group of States against Corruption (GRECO), het wettelijk kader voldoende heeft versterkt. In dit rapport staat ook dat Servië nog een nieuwe strategie tegen corruptie (met bijhorend actieplan) moet voorbereiden. Maar, er is sinds september 2021 wel sprake van een operationeel plan voor corruptiepreventie in bepaalde sectoren met hoog risico, waaronder de politie. De implementatie ervan wordt gecoördineerd door een bijzonder coördinatieorgaan, voorgezeten door de premier. Het aantal aanklachten en het aantal veroordelingen in eerste aanleg voor corruptiegevallen op hoog niveau is lichtjes gestegen.⁸²

In 2023 schrijft de EC dat corruptie op veel gebieden voorkomt en een punt van zorg blijft. Er blijft behoefte aan een sterke politieke wil om corruptiekwesties effectief aan te pakken, evenals aan een robuust strafrechtelijk antwoord op corruptie op hoog niveau. De EC schrijft ook dat het land nog steeds geen nieuwe strategie tegen corruptie aangenomen heeft.⁸³

⁷⁴ USDoS, 03/03/2017, [url](#)

⁷⁵ USDoS, 13/03/2019, [url](#)

⁷⁶ USDoS, 30/03/2021, pp. 26-27, [url](#)

⁷⁷ EWB, 11/10/2022, [url](#)

⁷⁸ EC, 17/04/2018, [url](#)

⁷⁹ EC, 06/10/2020, p. 26, [url](#)

⁸⁰ EC, 06/10/2020, [url](#)

⁸¹ EC, 19/10/2021, p. 28, [url](#)

⁸² EC, 12/10/2022, pp. 28, 31-32, [url](#)

⁸³ EC, 08/11/2023, p. 32, [url](#)

In 2023 schrijft deze bron dat de anticorruptiewetgeving nog steeds niet doeltreffend wordt geïmplementeerd en dat veroordelingen voor corruptiezaken op hoog niveau of op belangrijk politiek niveau niet-bestaande zijn. Er heerst een perceptie van straffeloosheid voor wie machtig is en over een goed netwerk beschikt. Niettemin is er ook sprake van aanklachten en eindveroordelingen.⁸⁴

TI legt in een rapport uit 2020 een verband tussen corruptie op hoog niveau en het fenomeen *state capture*. Patronagenetwerken en –systemen die zowel nationaal als lokaal operationeel zijn leiden tot misbruik van het openbaar ambt. De politieke klasse heeft op die manier invloed verworven op het gerecht (partijdige rechters, parketmagistraten, zwakke onderzoeken, vertragingen en lichte straffen) en op de doeltreffendheid van de vervolging van corruptie.⁸⁵

Eind 2022 heeft Servië nog altijd geen nieuwe Strategie voor de strijd tegen corruptie aangenomen. De laatste strategie was van kracht voor de periode 2013-2018.⁸⁶

In 2023 is Servië gezakt tot zijn laagste positie ooit op de zogenoemde Corruption Perception Index van TI. Als redenen hiervoor worden de verslechterende staat van de rechtsstaat en de groeiende autocratie genoemd.⁸⁷

1.4. Strijd tegen de georganiseerde misdaad

Op de Global Organised Crime Index van het Global Initiative Against Transnational Organized Crime, een onafhankelijke, internationale burgermaatschappijorganisatie met hoofdkwartier in Zwitserland, staat in 2021 dat maffieuze groeperingen in Servië belangrijke bescherming genieten van politieke figuren en parketmagistraten. De groepen zijn internationaal bijzonder actief en ze zijn vooral bezig op de drugs- en wapenmarkten. Veel geweld wordt veroorzaakt door Montenegrijnse criminelen die eveneens in maffieuze groeperingen actief zijn op Servisch grondgebied. Er is ook sprake van criminelen uit Rusland en uit Turkije. Vooral in Belgrado en Novi Sad zijn criminele netwerken wijdverspreid en sterk met elkaar verbonden. Ze laten zich in met intimidatiepraktijken om hun controle op lokale gemeenschappen te behouden door afpersingspraktijken en het onderhouden van banden met de politiek. Vooral in de media en in de context van privatiseringen en openbare aanbestedingen hebben criminelen nauwe banden met politici. Hierdoor genieten ze een degelijke bescherming. Volgens deze bron zijn er wel een groot aantal wetten voorzien tegen georganiseerde misdaad maar schort het op het niveau van het afdwingen ervan.⁸⁸

In 2023 schrijft deze bron over criminele actoren dat deze de controle hebben over entiteiten in de private en publieke sector. Ook schrijft de bron dat sommige hooggeplaatste politici naar verluidt verbonden zijn met voetbalhooligans die hun bescherming genieten. Voetbalhooligans in Servië zijn een probleem omdat zij vaak samenwerken met criminele netwerken en in sommige gevallen logistieke steun verlenen. Er is ook sprake van criminelen die bij de overheid zelf ingebed zijn en die nauw betrokken zijn bij georganiseerde witteboordencriminaliteit, vooral bij overheidsaanbestedingen. De strategische en geografische positie van Servië, gecombineerd met een grote regionale vraag naar verdovende middelen, vooral in de EU en Turkije, heeft de activiteiten van veel criminele groepen versneld.⁸⁹

Deze bron heeft het in 2023 ook opnieuw over straffeloosheid voor een aantal van deze actoren. Het klimaat van straffeloosheid zorgt ervoor dat Servische bendes zonder grote gevolgen betrokken kunnen zijn bij de drugs- en wapenhandel op lokaal en transnationaal niveau. Hun winsten zijn zodanig dat ze substantieel in de legale economie hebben geïnvesteerd. De verbinding tussen

⁸⁴ USDoS, 20/03/2023, pp. 25, 26 [url](#)

⁸⁵ Transparency International, 2020, p. 4, [url](#)

⁸⁶ EWB, 22/12/2022, [url](#)

⁸⁷ Balkan Insight, 31/01/2023, [url](#)

⁸⁸ Global Organized Crime Index [website], s.d., [url](#)

⁸⁹ Global Organized Crime Index [website], s.d., [url](#)

criminele actoren en politici in Servië strekt zich uit tot mediacontrole, privatisering en overheidsopdrachten, waardoor sommige criminelen vrijwel onaantastbaar zijn geworden.⁹⁰

Verschillende nieuwsartikelen uit de voorbije jaren weerspiegelen de bevindingen van Global Organised Crime Index. Eind juli 2018 wordt in Belgrado, Miša Ognjanović, een bekende Servische advocaat, doodgeschoten. De moord zou deel uitmaken van een jarenlange oorlog tussen verschillende clans uit de georganiseerde misdaad in Servië en Montenegro.⁹¹ Volgens een artikel uit 2018 is de moord reeds het negentiende slachtoffer van geweld door de georganiseerde misdaad. Ditzelfde artikel vermeldt dat de maffia nauwe banden hebben met de politieke klasse, de politie en zelfs het gerecht.⁹²

In juni 2020 slaagt een journaliste van het Crime and Corruption Reporting Network (KRIK) erin om foto's te maken van de zoon van president Vučić die in het gezelschap vertoeft van maffioso Aleksandar Vidojevic, die lid zou zijn van een Montenegrijnse organisatie die drugs smokkelt in de Balkan.⁹³

Op 4 februari 2021 kondigt de minister van Binnenlandse Zaken aan dat een maffiabaas en zestien andere verdachten uit het voetbalhooligansmilieu zijn gearresteerd. Ze worden beschuldigd van moord, afpersing, kidnapping en drughandel.⁹⁴

Tijdens de verkiezingscampagne van 2022 dreigt een gearresteerde leider van een belangrijke criminele bende ermee om bepaalde bekentenissen af te leggen die president Vučić in verlegenheid zouden brengen.⁹⁵

In het jaarlijkse *Serbia Reports* van de EC staat dat Servië een zekere graad van voorbereiding heeft bereikt in de strijd tegen georganiseerde misdaad en dat er beperkte vooruitgang is geboekt.⁹⁶ De EC schrijft in deze rapporten dat een overtuigende lijst van verwezenlijkingen van doeltreffende onderzoeken, vervolgingen en eindveroordelingen in zaken rond georganiseerde misdaad ontbreekt en dat er nood is aan een aanpak van de zogenaemde *high profile cases*.⁹⁷

Toch meldt de EC ook de opmerking van een interministeriële overeenkomst om een National Criminal Intelligence System op te richten. Ook is jaarlijks telkens ook sprake van bepaalde veroordelingen voor zware en georganiseerde misdrijven⁹⁸ In 2022 schrijft deze bron ook dat Servië geprezen wordt omwille van de goedgeorganiseerde samenwerking met Eurojust, Interpol en Europol, met name op het gebied van wapenhandel, drughandel en de strijd tegen georganiseerde misdaadbendes.⁹⁹ In 2023 schrijft de EC dat de strategie 2017-2022 voor de preventie en bestrijding van mensenhandel, en de bescherming van slachtoffers hiervan te vervallen is gekomen, zonder dat ooit een actieplan is aangenomen.¹⁰⁰

In 2020 schrijft ook de Bertelsmann Stiftung dat slechts een kleine minderheid van de daders achter crimineel bendegeweld uiteindelijk geïdentificeerd en gearresteerd wordt. In 2018 heeft een rechtbank een zekere Dragoslav Kosmajac, die door (toenmalig) premier Aleksandar Vučić als de beruchtste misdaadbaas van Servië genoemd werd, zelfs vrijgesproken.¹⁰¹ In 2022 schrijft deze bron dat de versterking van de politie, inlichtingen- en veiligheidsdiensten de dreiging van de georganiseerde misdaad voor de openbare veiligheid heeft verminderd. Niettemin zijn er in het

⁹⁰ Global Organized Crime [website], s.d., [url](#)

⁹¹ Le Courrier des Balkans, 30/07/2018, [url](#)

⁹² Deutsche Welle, 31/07/2018, [url](#)

⁹³ OCCRP, 11/06/2020, [url](#)

⁹⁴ BAMF, 08/02/2021, [url](#)

⁹⁵ Le Courrier des Balkans, 14/03/2022, [url](#)

⁹⁶ EC, 08/11/2023, p. 53, [url](#); EC, 06/10/2020, p. 41, [url](#); EC, 19/10/2021, p. 44, [url](#); EC, 12/10/2022, p. 49, [url](#); EC, 29/05/2019, [url](#)

⁹⁷ EC, 19/10/2021, p. 44, [url](#); EC, 29/05/2019, [url](#)

⁹⁸ EC, 19/10/2021, p. 44, [url](#); EC, 06/10/2020, p. 41, [url](#)

⁹⁹ EC, 12/10/2022, p. 49, [url](#)

¹⁰⁰ EC, 08/11/2023, p. 55, [url](#)

¹⁰¹ Bertelsmann Stiftung, 29/04/2020, [url](#)

voorbij decennium tientallen gangsters vermoord en slechts een fractie van die moorden is achteraf opgehelderd. Sommige mediabronnen maken, volgens de Bertelsmann Stiftung, gewag van de gevolgen in Servië van een oorlog tussen twee Montenegrijnse gangs: de "Kavač" en de "Škaljari".¹⁰²

In het *Nations in Transit Report* (2023) van Freedom House wordt opgemerkt dat wederzijdse beschuldigingen van topfunctionarissen over hun respectievelijke banden met de georganiseerde misdaad erop wijzen dat de strijd tegen de georganiseerde misdaad een weerspiegeling is van interne machtsstrijden binnen de regering zelf.¹⁰³

1.5. Toetredingsproces tot de EU

Tijdens het presidentschap van Milosevic was een Servisch EU-lidmaatschap ondenkbaar. Milosevic is in oktober 2000 na verkiezingen afgetreden. Een maand later werd al een handelsverdrag tussen Servië en de EU gesloten. In 2001 is de EU politieke en economische gesprekken met Servië begonnen en in 2003 is het land erkend als potentiële kandidaat-lidstaat.¹⁰⁴

Servië heeft zijn aanvraag voor het EU-lidmaatschap ingediend op 19 december 2009. Op 1 maart 2012 heeft de Europese Raad aan Servië de status van kandidaat-lidstaat verleend. De Europese ministers van Buitenlandse en Europese Zaken hebben op 17 december 2013 beslist dat de toetredingsonderhandelingen in januari 2014 van start kunnen gaan.¹⁰⁵ De algehele voortgang in de toetredingsonderhandelingen met de EU hangt vooral (en blijvend) af van de duurzame voortgang in de normalisatie van de relaties met Kosovo.¹⁰⁶

Op 19 april 2013 hebben Kosovo en Servië een historische overeenkomst gesloten over het normaliseren van hun betrekkingen, het zogenaamde "*First agreement of principles governing the normalization of relations*". Dit akkoord is tot stand gekomen na maandenlange onderhandelingen onder bemiddeling van de EU. Het houdt onder meer in dat er vrije lokale verkiezingen worden gehouden in Noord-Kosovo, dat de Servische parallelle politie- en justitiestructuren in Noord-Kosovo worden ontmanteld en in het Kosovaarse systeem worden geïntegreerd. Kosovo en Servië beloven tevens dat ze elkaars toegang tot de EU niet zullen verhinderen.¹⁰⁷

Op 10 augustus 2016 verklaart de (toenmalige) Servische eerste minister Aleksandar Vučić dat, hoewel de erkenning van de onafhankelijkheid van Kosovo de enige onmiddellijke oplossing voor het conflict zou betekenen, deze voor de Servische regering geen haalbare optie is.¹⁰⁸

In de zomer van 2018 ontmoeten de presidenten van Servië en Kosovo elkaar meermaals in de kantoren van de (toenmalige) EU Hoge Vertegenwoordiger voor Buitenlands Beleid Federica Mogherini. Er verschijnen mediaberichten dat er een territoriumruil op til zou zijn tussen Servië en Kosovo. Hiertegen ontstaan straatprotesten en uiteindelijk houden de berichten op.¹⁰⁹

Sinds 2018 opent Servië jaarlijks steeds minder onderhandelingshoofdstukken met de EU.¹¹⁰ En ook het *Nations in Transit Report* van Freedom House schrijft in 2020 dat de toetredingsprocedure van Servië tot de EU vertraagt en dat de onderhandelingen, die zich toespitsen op een ruil van grondgebied, tussen Servië en Kosovo eveneens in het slop zijn geraakt.¹¹¹

¹⁰² Bertelsmann Stiftung 13/02/2022, p. 7, [url](#)

¹⁰³ Freedom House, 04/2023, [url](#)

¹⁰⁴ Europa Nu, [website], s.d., [url](#)

¹⁰⁵ Tanjug, 18/12/2013, [url](#); RFE/RL, 18/12/2013, [url](#); Delegation of the European Union to the Republic of Serbia, 17/12/2013, [url](#); EC, 10/11/2015, [url](#)

¹⁰⁶ EC, 09/11/2016, [url](#); EC, 29/05/2019, [url](#)

¹⁰⁷ KAS, 04/2014, [url](#); EC, 10/11/2015, [url](#)

¹⁰⁸ Tanjug, 10/08/2016, [url](#)

¹⁰⁹ RFE/RL, 29/09/2018, [url](#); Euronews, 27/08/2018, [url](#)

¹¹⁰ EWB, 05/12/2019, [url](#)

¹¹¹ Freedom House, 2020, [url](#)

Op 27 juni 2020 wordt in de Amerikaanse hoofdstad Washington een ontmoeting georganiseerd tussen de leiders van Servië en Kosovo. Voorafgaandelijk is er sprake van een akkoord waarbij de Servië niet langer campagne zal voeren in de internationale gemeenschap om de erkenning van Kosovo terug te draaien. Kosovaarse leiders zouden in ruil toegezegd hebben geen pogingen meer te doen om lid te worden van internationale instellingen.¹¹²

Het *Serbia 2020 Report* van de EC schrijft dat Servië, algemeen gesproken, de dialoog met Kosovo in stand heeft gehouden. De EC roept het land wel op om een gunstig klimaat te blijven creëren met het oog op een wettelijk bindende overeenkomst met Kosovo, zeker nu de Kosovaarse regering beslist heeft de importtarieven op Servische goederen af te schaffen. Verder maakt dit rapport ook nog gewag van bijeenkomsten op hoog niveau tussen vertegenwoordigers van beide landen tijdens de zomermaanden van 2020 in Brussel.¹¹³

Eind 2020 heeft Servië al 18 van de 35 onderhandelingshoofdstukken open staan. In 2020 heeft het land geen enkel nieuw hoofdstuk meer geopend. Dit is de eerste keer sinds het begin van de onderhandelingen.¹¹⁴

Begin 2022 stelt het Europees Rekenhof (European Court of Auditors) in een rapport geciteerd door European Western Balkans (EWB) dat de 700 miljoen euro die de EU in de voorbije jaren in de landen van de westelijke Balkan heeft gepompt om problemen omtrent de rechtstaat ([zie 2.](#)) aan te pakken, weinig effect hebben gehad als gevolg van een gebrek aan politieke wil.¹¹⁵

In de context van de invasie van Oekraïne door Rusland hebben de Franse president Macron en de Duitse kanselier Scholz een brief gestuurd naar president Vučić waarin ze stellen dat de volledige normalisering van de relaties tussen Servië en Kosovo essentieel is voor de westelijke Balkanlanden met het oog op een Europese integratie. Ze manen de Servische president aan hiervoor inspanningen te doen.¹¹⁶

In 2022 noteert de EC dat de Servische regering is blijven verklaren dat EU-lidmaatschap haar strategisch doel is. In verband hiermee merkt de EC op dat de Servische regering nog werk moet maken van een proactieve en objectieve communicatie hierover met haar eigen bevolking.¹¹⁷

In augustus 2022 zijn de presidenten Vučić en Kurti (van Kosovo) er echter niet in geslaagd tot een overeenkomst te komen in verband met een grensdispuut over het gebruik van nummerplaten door de leden van de Servische minderheid in Noord-Kosovo.¹¹⁸ In maart 2023 komen extreem rechtse betogers op straat in Belgrado om te eisen dat Servië zich uit de onderhandelingen met Kosovo terugtrekt. Een aantal demonstranten wordt gearresteerd.¹¹⁹ Sindsdien blijven de relaties tussen Servië en Kosovo extreem gespannen. Door deze spanningen en het geweld dat ermee gepaard gaat is het normaliseringsproces in 2023 tot stilstand gekomen.¹²⁰

¹¹² Balkan Insight, 16/06/2020, [url](#)

¹¹³ EC, 06/10/2020, [url](#)

¹¹⁴ Bertelsmann Stiftung, 13/02/2022, p. 6, [url](#)

¹¹⁵ EWB, 11/01/2022, [url](#)

¹¹⁶ EWB, 06/09/2022, [url](#)

¹¹⁷ EC, 12/10/2022, pp. 12-13, [url](#)

¹¹⁸ The Jamestown Foundation, 19/08/2022, [url](#)

¹¹⁹ Balkan Insight, 17/02/2023, [url](#); RFE, 16/02/2023, [url](#)

¹²⁰ ICG, 07/11/2023, [url](#)

2. Rechtstoestand/rechtsbescherming

2.1. Wetgeving in verband met bescherming en toepassing in de praktijk

2.1.1. Wetgeving rond mensenrechten en basisvrijheden

Artikel 1 van de Servische Grondwet stelt dat de Servische staat gebaseerd is op de rechtstaat en sociale rechtvaardigheid, de principes van een burgerlijke democratie, mensen- en minderheidsrechten en toewijding aan de Europese principes en waarden.¹²¹ Artikel 3 van de Grondwet voorziet in de absolute vereiste van de rechtsstaat, gebaseerd op de mensenrechten die onvervreemdbaar worden genoemd. In dit artikel wordt herhaald dat de mensen- en minderheidsrechten grondwettelijk gegarandeerd zijn, net zoals de scheiding der machten, een onafhankelijk gerecht en het naleven van de Grondwet door de autoriteiten.¹²²

De Grondwet garandeert ook vrijheid van mening, geweten en religie (artikel 43).¹²³ Het *Serbia Report* van de EC bevestigt in 2022 dat de vrijheid van denken, geweten en religie grondwettelijk is gegarandeerd en ook gerespecteerd.¹²⁴ De wetgeving in verband met de vrijheid van samenkomen en vereniging is, volgens deze bron, in lijn met de Europese standaarden.¹²⁵

Het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2021, 2022, 2023) wijst er eveneens op dat de Grondwet ook voorziet in het recht op vrij samenkomen. De overheid heeft dit recht ook gerespecteerd. Er zijn, volgens deze bron ook geen restricties geweest op academische vrijheden of culturele evenementen. De overheid heeft ook het grondwettelijke recht op vereniging gerespecteerd. Hetzelfde geldt voor grondwettelijke vrijheden voor binnenlandse verplaatsingen, buitenlandse reizen, emigratie en repatriëring.¹²⁶

Volgens artikel 16 van de Grondwet maken alle aanvaarde internationale rechtsregels en de geratificeerde internationale verdragen een integraal deel uit van het rechtssysteem en moeten deze ook rechtstreeks toegepast worden.¹²⁷ De belangrijkste verdragen zijn gebaseerd op het Servisch VN-lidmaatschap. Het land ratificeert alle VN-verdragen. Servië is ook onderworpen aan de Universal Periodic Review van de VN en heeft een raad samengesteld die de implementering monitort van alle VN-aanbevelingen.¹²⁸ Servië heeft in 2001 het UN Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children geratificeerd. Verder handelt artikel 388 van de Strafwet eveneens over alle mogelijke vormen van mensenhandel. Tussen 2017 en 2022 zijn 166 personen veroordeeld voor mensenhandel. De grote meerderheid van hen waren Serviërs.¹²⁹

Servië heeft in 2020 zeven van de acht (internationale) mensenrechteninstrumenten geratificeerd. Het land moet enkel nog lid worden van de internationale Conventie over de Bescherming van de Rechten van migrantenwerkers en hun familieleden.¹³⁰

Servië heeft zijn wetgeving ook grotendeels aangepast aan de eisen van de Unie, de Raad van Europa en de OVSE. In opvolging van de Federale Republiek Joegoslavië heeft Servië op 12 maart 2001 het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (BUPO-verdrag) en het Antifolterverdrag onderschreven. Op 3 april 2003 is Servië, toen nog als confederatie met

¹²¹ The Republic of Serbia, s.d., [url](#)

¹²² The Republic of Serbia, s.d., [url](#)

¹²³ The Republic of Serbia, s.d., [url](#)

¹²⁴ EC, 12/10/2022, p. 37, [url](#)

¹²⁵ EC, 12/10/2022, p. 42, [url](#)

¹²⁶ USDoS, 20/03/2023, pp. 15,17 [url](#); USDoS, 13/04/2022, p. 16-17, [url](#); USDoS, 30/03/2021, pp. 14-16 [url](#)

¹²⁷ Republic of Serbia, s.d., [url](#)

¹²⁸ Civil Rights Defenders, 12/2019, [url](#)

¹²⁹ UNODC, s.d., pp. 52-53, [url](#)

¹³⁰ EC, 06/10/2020, [url](#)

Montenegro, toegetreden tot het Europese verdrag voor de rechten van de mens (EVRM). De ratificatie volgde op 3 maart 2004 en het verdrag is sindsdien ook van kracht. Servische staatsburgers kunnen individueel zaken aanhangig maken bij het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM).¹³¹

Volgens de ngo Civil Rights Defenders is het wettelijke kader in Servië bevorderlijk voor de promotie en bescherming van de mensenrechten en is het ook in lijn met de internationale standaarden in verband met de mensenrechten. Mensenrechtenactivisten worden er niet gehinderd of beperkt in hun werk door de wet.¹³² In dit rapport staat wel ook dat er een discrepantie is tussen het wettelijk kader voor de grond- en mensenrechten enerzijds en de resultaten op het terrein anderzijds. Volgens deze ngo moeten de rechtstaat en de onafhankelijkheid van het gerecht versterkt worden en moeten er meer inspanningen geleverd worden in de strijd tegen discriminatie (van o.a. Roma en LGBTI-personeel, zie infra). Ook staat er dat de bescherming van vrouwen (zie ook [3.2.](#)) en mensenrechtenactivisten (zie ook [3.4.](#)) versterkt moet worden.¹³³

Ook in de landenrapporten van de EC staat jaarlijks dat het wetgevende en institutionele kader om de grondrechten te garanderen aanwezig is, maar ook dat de consistente en efficiënte implementering ervan beter verzekerd moet worden.¹³⁴

Volgens de jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapporten (2018-2023) zijn er geen politieke gevangenen of gedetineerden in Servië.¹³⁵ Wel is in 2017 sprake van berichten dat bepaalde arrestaties op verdenking van corruptie, witwassen van geld, omkoping en valsheid in geschrifte om politieke redenen verricht zijn.¹³⁶ Er zijn in deze rapporten (2020-2023) geen berichten over willekeurige of illegale moorden in opdracht van de overheid of over verdwijningen in opdracht van de overheid.¹³⁷

Ondanks de hierboven vermelde nationale en internationale wetgeving die in Servië voorhanden is, blijven volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2021-2023) wel nog een aantal belangrijke problemen bestaan in verband met de toepassing van de bescherming van de mensenrechten. Het gaat hierbij over: marteling of vernederende behandeling bij politie-instellingen (zie ook [2.2.](#)); omstandigheden in de gevangenis (zie ook [2.6.](#)); ernstige problemen met de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht (zie ook [2.3.](#)); ernstige beperkingen van de vrije meningsuiting en de pers, waaronder geweld, bedreigingen met geweld en onwettige arrestaties en vervolgingen van journalisten (zie ook [3.4.](#)); ernstige corruptie bij de overheid (zie ook [1.3.](#)); gebrek aan onderzoek naar en verantwoordingsplicht voor gendergerelateerd geweld, waaronder huiselijk geweld of partnergeweld, seksueel geweld (zie ook [3.2.](#)) en huwelijken op jonge leeftijd onder Roma-kinderen (zie ook [3.1.](#)); mensenhandel; en misdaden, waaronder geweld, gericht tegen LGBTI-personeel (zie ook [3.3.](#)). Volgens het jaarlijkse USDoS-rapport heeft de Servische regering evenwel stappen ondernomen om gezagsdragers (zowel bij de politie als elders bij de overheid) die mensenrechtenschendingen begijnen te identificeren, te onderzoeken, te vervolgen en te bestraffen. Niettemin blijven veel waarnemers van mening dat talloze gevallen van corruptie, sociaal en huiselijk geweld, aanvallen op het maatschappelijk middenveld en andere mistoestanden niet worden gemeld en dus onbestraft blijven.¹³⁸

¹³¹ Civil Rights Defenders, 12/2019, [url](#)

¹³² Civil Rights Defenders, 12/2019, pp. 98-99, [url](#)

¹³³ Civil Rights Defenders, 12/2019, pp. 98-99, [url](#)

¹³⁴ EC, 08/11/2023, p.37, [url](#) ; EC, 12/10/2022, p. 34, [url](#); EC, 17/04/2018, [url](#); EC, 06/10/2020, [url](#); EC, 29/05/2019, [url](#)

¹³⁵ USDoS, 20/03/2023, p. 9, [url](#); USDoS, 11/03/2020, [url](#); USDoS, 30/03/2021, [url](#); USDoS, 20/04/2018, [url](#)

¹³⁶ USDoS, 03/03/2017, [url](#)

¹³⁷ USDoS, 20/03/2023, p. 2, [url](#), USDoS, 30/03/2021, [url](#)

¹³⁸ USDoS, 20/03/2023, pp. 1,2, [url](#); USDoS, 13/04/2022, pp. 1-2, [url](#); USDoS, 30/03/2021, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p. 1, [url](#)

2.1.2. Wetgeving rond discriminatie en haat

Volgens de Grondwet is iedereen ook gelijk voor de wet en heeft iedereen recht op gelijke rechtsbescherming. Discriminatie is verboden (artikel 21). Iedereen heeft het recht op bescherming van het gerecht in geval van schending van de grondwettelijk erkende mensen- of minderhedenrechten (artikel 21).¹³⁹

Sinds maart 2009 is in Servië ook de Wet op het verbod op discriminatie van kracht.¹⁴⁰ Artikel 13 van deze wet stipuleert dat discriminatie tegen individuen op basis van twee of meer persoonlijke kenmerken (meervoudige¹⁴¹ of intersectionele¹⁴² discriminatie) moet gekwalificeerd worden als ernstige discriminatie.¹⁴³ Hieruit volgt, volgens een specifiek EC-rapport over discriminatie in Servië (2020), dat er in gevallen van meervoudige of intersectionele discriminatie strengere straffen van toepassing zijn.¹⁴⁴

De Bertelsmann Stiftung (2020) wijst erop dat er een wettelijk systeem voorhanden is om de burgerrechten en de wettelijke bescherming tegen discriminatie te garanderen.¹⁴⁵ In 2022 schrijft deze bron opnieuw dat Servië een sterk systeem heeft ingericht om de burgerrechten en de bescherming tegen discriminatie te garanderen. Sommige minderheden, zoals de Roma en LGBTI-persoonen blijven echter geconfronteerd met vooroordelen en discriminatie. In het *Serbia 2022 Report* staat dat het land nieuwe strategieën heeft aangenomen tegen discriminatie en voor de inclusie van Roma (zie ook [3.1.](#)) en ook actieplannen voor gendergelijkheid en voor Roma-inclusie (zie ook [3.1.](#)). Het actieplan tegen discriminatie is sinds april 2022 niet meer van kracht (zie ook [3.2.](#) en [3.1.](#)).¹⁴⁶

In het USDoS-mensenrechtenrapport van 2023 staat eveneens dat de bescherming van minderheden tegen discriminatie voorzien wordt door de Grondwet en door diverse wetten inzake de bescherming van de rechten en vrijheden van nationale minderheden en inzake nationale minderheidsraden, officieel taal- en schriftgebruik, antidiscriminatie en gendergelijkheid.¹⁴⁷

Opinies die religieuze, etnische of raciale haat uitlokken zijn grondwettelijk verboden.¹⁴⁸ De Strafwet bevat artikels voor feiten waarbij aangezet is tot nationale, etnische of religieuze haat en onverdraagzaamheid (artikel 317); raciale en andere discriminatie (artikel 387); overtreding van de reputatie van een natie, nationale of etnische groep (artikel 174). Verbeteringen aan de Strafwet hebben in december 2012 haatmotieven toegevoegd als verzwarende omstandigheden bij de bestraffing van bepaalde feiten.¹⁴⁹

In de praktijk blijven berichten over haatspraak in Servië opduiken. Freedom House schrijft in 2022 en 2023 dat de fysieke veiligheid van de bevolking niet bedreigd wordt, maar verwijst tegelijk naar de blijvende dreiging van radicale, rechtse groeperingen en van hooligans die etnische minderheden (zie ook [3.1.](#) en [3.5.](#)) en LGBTI-persoonen (zie ook [3.3.](#)) viseren en ook andere personen die in hun ogen vijanden zijn.¹⁵⁰ Ook het *Serbia 2022 Report* van de EC verwijst naar gevallen van haatspraak,

¹³⁹ Republic of Serbia, s.d., [url](#)

¹⁴⁰ Republic of Serbia, 26/03/2009, [url](#)

¹⁴¹ Wanneer iemand op grond van meerdere criteria wordt gediscrimineerd. (UNIA, s.d., [url](#))

¹⁴² We spreken van intersectionele discriminatie wanneer verschillende discriminatiecriteria gelijktijdig op elkaar inwerken en onscheidbaar worden door de wisselwerking met een bepaalde context die iemand kwetsbaarder maakt dan anderen in eenzelfde context. (UNIA, s.d., [url](#))

¹⁴³ Republic of Serbia, s.d., p. 4, [url](#)

¹⁴⁴ EC, 2021, p. 8, [url](#)

¹⁴⁵ Bertelsmann Stiftung, 29/04/2020, [url](#)

¹⁴⁶ Bertelsmann Stiftung, 13/02/2022, p. 13, [url](#); EC, 12/10/2022, p. 34, [url](#)

¹⁴⁷ USDoS, 20/03/2023, p. 30, [url](#)

¹⁴⁸ USDoS, 20/03/2023, p. 11, [url](#)

¹⁴⁹ Civil Rights Defenders, 11/2017, p. 7, [url](#)

¹⁵⁰ Freedom House, 03/2023, [url](#); Freedom House, 02/2022, [url](#)

bedreigingen en geweld tegen mensenrechtenactivisten (zie ook [3.4.](#)) en LGBTI-persoonen (zie ook [3.3.](#)). Hierbij gaat het ook over haataanvallen op migranten door extreemrechtse groeperingen.¹⁵¹

In het *Serbia 2019 Report* staat dat er in juni 2018 nog een aantal amendementen zijn aangenomen ter verbetering van het wettelijke kader voor de nationale minderheden.¹⁵² Volgens een vertegenwoordiger van de Raad van Europa, richt het probleem van haatspraak en –misdrijven zich vooral nog steeds op de nationale minderheden. Ook politieke twistpunten (over de relaties met buurlanden) kunnen hoge emoties met zich meebrengen, wat in 2022 nog steeds kan leiden tot gewelddadig en vernederend taalgebruik.¹⁵³

Servië rapporteert regelmatig aan ODIHR officiële cijfers in verband met de gerechtelijke aanpak van haatmisdrijven. De politie heeft 154 haatmisdrijven vastgesteld in de periode 2015-2019. In dezelfde periode zijn er 34 haatmisdrijven vervolgd en 26 veroordelingen uitgesproken.¹⁵⁴ Volgens mensenrechtenorganisaties, geciteerd in een artikel van Balkan Insight van 2022, wordt het aanzetten tot etnische haat nauwelijks vervolgd. Het aantal zaken dat wel voor de rechter komt is, volgens hen, niet representatief voor het probleem.¹⁵⁵

Het USDoS-rapport wijst er in 2023 (nogmaals) op dat haatspraak en discriminerend taalgebruik op routineuze wijze gebruikt worden door de media, publieke persoonlijkheden, politici, sportfans en gebruikers van sociale media. De wetgeving hiertegen wordt hierbij niet adequaat toegepast.¹⁵⁶

2.1.3. Wetgeving rond asiel

Servië is sinds 2001 lid van de Vluchtelingenconventie, in opvolging van Federale Republiek Joegoslavië. Refoulement is uitdrukkelijk verboden door de Asylum and Temporary Protection Act (ATPA) en door Article 83(3) van de Vreemdelingenwet.¹⁵⁷ In maart 2018 heeft Servië een nieuwe asielwet aangenomen. Deze is meer in lijn met internationale wetgeving maar voorziet ook in detentie en restrictie van de bewegingsvrijheid.¹⁵⁸ In het *Serbia 2019 Report* van de EC staat dat de nieuwe wet een opmerkelijke verbetering inhoudt in vergelijking met de vorige.¹⁵⁹ Toch zijn er berichten dat de Servische autoriteiten op de internationale luchthaven van Belgrado eigenlijk niet over voldoende middelen en expertise beschikt om bescherming tegen refoulement te garanderen. Soms worden wel ngo's toegelaten om gratis juridische bijstand (zie [2.4.2.](#)) te verlenen.¹⁶⁰

Volgens een studie van de ngo Border Violence Monitoring Network (2022) die door Balkan Insight besproken wordt is er sprake van duizenden *pushbacks* door de landen in de Balkan, waaronder Servië.¹⁶¹

Volgens informatie die verzameld is door het Duitse Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (BAMF) houdt een eventueel toekomstig akkoord tussen Servië en Turkije over een gemeenschappelijke aanpak van terroristische dreigingen eveneens een risico in op refoulement.¹⁶² Er zijn geen gevallen bekend van Gülen-aanhangers die vanuit Servië naar Turkije zijn teruggeleid maar Servië heeft op 25 juni 2021 wel de Turkse activist Ecevit Piroğlu opgesloten. De autoriteiten beraden zich over zijn uitlevering en de Turk is ondertussen een hongerstaking gestart.¹⁶³

¹⁵¹ EC, 12/10/2022, pp. 42-43, [url](#)

¹⁵² EC, 29/05/2019, p. 4, [url](#)

¹⁵³ EWB, 27/06/2022, [url](#)

¹⁵⁴ OSCE, s.d., [url](#)

¹⁵⁵ Balkan Insight, 18/04/2022, [url](#)

¹⁵⁶ USDoS, 20/03/2023, p. 31, [url](#)

¹⁵⁷ Belgrade Center for Human Rights, 2019, [url](#)

¹⁵⁸ HRW, sd, [url](#)

¹⁵⁹ EC, 29/05/2019, [url](#)

¹⁶⁰ USDoS, 20/03/2023, p. 19, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p. 21, [url](#)

¹⁶¹ Balkan Insight, 08/12/2022, [url](#)

¹⁶² BAMF, 12/2019, [url](#)

¹⁶³ Secours Rouge, 08/10/2022, [url](#)

Volgens HRW is er in 2021 ook nog steeds geen duurzame oplossing voor vluchtelingen en ontheemden (Internally Displaced Person, IDP) van de Balkanoorlogen. Hun aantal daalt niet.¹⁶⁴ Volgens het USDoS-mensenrechtenrapport (2021, 2022, 2023) gaat het over 194.662 personen uit Kosovo (Serviërs, Montenegrijnen, Roma, Ashkali, Gorani en Bosniakken). Van deze groep bevinden de 20.000 Roma zich in de kwetsbaarste positie (zie ook [3.1.](#)).¹⁶⁵

2.2. Veiligheidsdiensten

2.2.1. Algemene werking

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport beschikken de burgerlijke autoriteiten in Servië effectieve controle over de veiligheidsdiensten. De nationale politie staat onder controle van het ministerie van Binnenlandse Zaken en handhaaft de binnenlandse veiligheid.¹⁶⁶

In 2017 schrijft deze bron dat de kwaliteit van de politieonderzoeken, volgens experts van de burgermaatschappij, blijft verbeteren en dit vooral dankzij de implementering van de nieuwe strafprocedurewet. Tegelijk noteert het USDoS dat corruptie en straffeloosheid bij de politie nog steeds problemen vormen.¹⁶⁷ Het gaat over straffeloosheid voor politieagenten die zich te buiten gaan aan fysiek geweld op gedetineerden (zie ook [2.6.](#)).¹⁶⁸

In verband met de wettelijk voorziene procedures voor de veiligheidsdiensten en de implementering ervan in de praktijk schrijft het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2023) dat arrestaties normaal gezien op bevel moeten komen van parket of gerecht. Verder bepaalt de Grondwet, volgens deze bron, dat de politie gearresteerde personen onmiddellijk op het moment van arrestatie op de hoogte moet stellen van hun rechten. De autoriteiten hebben deze wettelijke vereisten over het algemeen gerespecteerd. De politie mag verdachten niet ondervragen zonder hen op de hoogte te stellen van hun recht om te zwijgen en een raadsman aanwezig te hebben. Het parket kan ervoor kiezen een verdachte te ondervragen of aanwezig te zijn bij het politieverhoor. Verklaringen die verdachten aan de politie afleggen zonder dat er een aanklager aanwezig is, zijn alleen toelaatbaar bewijs als ze worden afgelegd in aanwezigheid van een advocaat.¹⁶⁹

Het USDoS-mensenrechtenrapport (2023) voegt hier aan toe dat de wet willekeurige arrestatie en detentie verbiedt en ook in het recht van iedere persoon voorziet om de wettigheid van zijn detentie voor de rechtbank aan te vechten en onmiddellijke vrijlating en compensatie te verkrijgen als blijkt dat hij onrechtmatig is vastgehouden. De regering heeft deze eisen over het algemeen nageleefd, hoewel sommige beklagden beweerden dat ze in onderzoeks- of voorlopige hechtenis zaten, maar uiteindelijk nooit van een strafbaar feit zijn beschuldigd. Ondanks verbeteringen in de procedures voorafgaand aan het proces is langdurige opsluiting, nog steeds volgens het USDoS-rapport (2023), een probleem gebleven.¹⁷⁰

De Grondwet bepaalt dat de politie gearresteerde personen onmiddellijk op het moment van arrestatie op de hoogte moet stellen van hun rechten, en de autoriteiten hebben ook deze wettelijke vereiste over het algemeen gerespecteerd. De politie mag verdachten niet ondervragen zonder hen op de hoogte te stellen van hun recht om te zwijgen en een raadsman aanwezig te hebben.¹⁷¹

De EC schrijft jaarlijks dat het wettelijke kader voor de politiewerking onvoldoende garantie biedt voor een operationele onafhankelijkheid van het ministerie van Binnenlandse Zaken. De rol,

¹⁶⁴ HRW, 2021, p. 587, [url](#)

¹⁶⁵ USDoS, 20/03/2023, p. 21, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p. 17-19, [url](#); USDoS, 30/03/2021, [url](#)

¹⁶⁶ USDoS, 2020, p. 1, [url](#); USDoS, 30/03/2021, p. 1, [url](#); USDoS, 20/03/2023, p. 1, [url](#); USDoS, 2019, p. 1, [url](#)

¹⁶⁷ USDoS, 03/03/2017, [url](#)

¹⁶⁸ USDoS, 20/03/2023, p. 4, [url](#)

¹⁶⁹ USDoS, 20/03/2023, pp. 5-6, [url](#)

¹⁷⁰ USDoS, 20/03/2023, pp. 5-6, [url](#)

¹⁷¹ USDoS, 20/03/2023, pp. 5-6, [url](#)

bevoegdheden en operationele verantwoordelijkheid van de politie moet verduidelijkt worden.¹⁷² In 2021 schrijft de EC opnieuw dat onafhankelijkheid ten opzichte van het ministerie van Binnenlandse Zaken nog steeds verhoogd moet worden. Na de installering van de nieuwe regering in 2020 zijn bijvoorbeeld ook meteen nieuwe politiechefs aangeduid.¹⁷³

In het *Serbia report 2018* van de EC is sprake van heel wat hervormingen. Er is een ethische code voor de politie aangenomen, als ook een boek met voorschriften voor disciplinaire maatregelen. Het Departement Interne Controle (Sector of Internal Control, zie [2.2.2](#)) is grondig hervormd.¹⁷⁴ Wel schrijft de EC dat de Wet over de politie (Law on police) nog geharmoniseerd moet worden met de Strafprocedurewet.¹⁷⁵ In het *Serbia 2021 Report* van de EC staat dat Servië beschikt over 435 agenten per 100.000 inwoners, wat meer is dan het Europese gemiddelde.¹⁷⁶ In 2023 schrijft de EC dat

Etnische minderheden zoals de Roma (zie ook [3.1.](#)) of de Albanezen (zie ook [3.5.](#)) staan traditioneel heel wantrouwig tegenover de politie. In het verleden zijn immers zware vergripen van de ordediensten tegen deze minderheden bekend geraakt. Ook in het begin van de 21^{ste} eeuw is het nog tot inbreuken door de veiligheidsdiensten tegen de rechten van Roma en Albanezen gekomen, waarbij deze groepen slechts zelden een klacht ingediend hebben tegen de daders.¹⁷⁷ De Europese Commissie tegen Racisme en Onverdraagzaamheid (European Commission against Racism and Intolerance, ECRI) (2017) noteert wel dat op dat moment in Zuid-Servië een aanzienlijk aantal Albanezen in het politiekorps (zie [3.5.](#)) is opgenomen waardoor (etnisch) haatdragende uitspraken en haatcriminaliteit er gemakkelijker worden gemeld.¹⁷⁸ ECRI voegt hier nog aan toe dat de integratie van Albanezen in het politiekorps ook positief is voor de werkgelegenheid.¹⁷⁹ Ook het USDoS-mensenrechtenrapport (2019) schrijft dat de etnische samenstelling van de politie op dat moment heterogeen is. De meeste agenten zijn etnische Serviërs maar er zijn ook Bosniakken, etnische Hongaren, etnische Montenegrijnen en een klein aantal etnische Albanezen en andere minderheden waaronder Roma.¹⁸⁰ Dit wordt evenwel niet meer herhaald in 2023.¹⁸¹

In december 2019 verschijnt een rapport van de organisatie Civil Rights Defenders over de situatie voor mensenrechtenactivisten in de westelijke Balkan. Hierin staat dat mensenrechtenactivisten die geconfronteerd zijn met persoonlijke bedreigingen of fysiek geweld (zie [3.4](#)) benadrukken dat ze positieve en professionele ervaringen hebben gehad met de politieagenten tot wie zij zich gewend hebben. Het is, volgens hen, eerder op het niveau van de verdere vervolging van de verdachten dat problemen van inefficiëntie en obstructie plaatsvinden (zie ook [2.3.](#)).¹⁸²

Het jaarlijkse USDoS mensenrechtenrapport (2021) verwijst naar een gezamenlijk rapport van verschillende ngo's over het buitensporige geweld dat de politie heeft gepleegd tijdens de antiregeringsprotesten in juli 2020 (soms samen met niet-geïdentificeerde individuen die tot informele groeperingen behoren die nauw verbonden zijn met het ministerie van Binnenlandse Zaken).¹⁸³ Ook AI maakt in haar jaarrapport over 2020 melding van buitensporig gebruik van geweld en massale arrestaties door de politie in het kader van de protesten in de maand juli.¹⁸⁴ In het *Serbia 2020 Report* van de EC staat dat de massa-arrestaties tijdens de protesten van juli 2020 een zaak

¹⁷² EC, 08/11/2023, p. 55, [url](#); EC, 12/10/2022, p. 50, [url](#); EC, 17/04/2018, p. 31, [url](#); EC, 2019, p. 31, [url](#); EC, 06/10/2020, p. 42, [url](#)

¹⁷³ EC, 12/10/2022, p. 44, [url](#); EC, 19/10/2021, [url](#)

¹⁷⁴ EC, 17/04/2018, p. 31, [url](#)

¹⁷⁵ EC, 12/10/2022, p. 44, [url](#); EC, 19/10/2021, [url](#)

¹⁷⁶ EC, 19/10/2021, [url](#)

¹⁷⁷ Belgrade Centre for Human Rights, 2012, [url](#); CGVS (Cedoca), 24/01/2014; CGVS (Cedoca), 25/09/2013; The Guardian, 26/05/2016, [url](#)

¹⁷⁸ CoE, 16/05/2017, [url](#)

¹⁷⁹ CoE, 16/05/2017, [url](#)

¹⁸⁰ USDoS, 13/03/2019, p. 4, [url](#)

¹⁸¹ USDoS, 20/03/2023, [url](#)

¹⁸² Civil Rights Defenders, 12/2019, p. 104, [url](#)

¹⁸³ USDoS, 30/03/2021, p. 3, [url](#)

¹⁸⁴ AI, 07/04/2021, [url](#)

is die zou moeten bekeken worden vermits er een grote discrepantie is tussen het aantal gearresteerden en het aantal arrestaties die naderhand door het parket bevestigd zijn.¹⁸⁵

Op de website van de OVSE staat dat deze organisatie een aantal programma's heeft lopen om de politie te helpen bij het introduceren van internationale standaarden, hervormingen en een vertrouwensrelatie met de bevolking.¹⁸⁶

Eind december 2022 benoemt president Aleksander Vučić een omstreden nationalist en pro-Russische vertrouweling als hoofd van de inlichtingendiensten.¹⁸⁷

2.2.2. Klachten in verband met de politie

In 2006 is het Departement voor Interne Controle (Sector of Internal Control) opgericht, waarvan het mandaat erin bestaat om het werk van de politie te controleren, meer bepaald in verband met het respecteren van de mensenrechten. Het controleorgaan bestaat uit een hoofdkantoor en vier regionale eenheden waar men een klacht kan neerleggen.¹⁸⁸

Iedereen heeft het recht om klacht in te dienen tegen een politieambtenaar indien hij/zij vindt dat zijn/haar rechten zijn geschonden door een onwettige of ongepaste handeling. De klacht kan schriftelijk, mondeling of elektronisch worden ingediend. Dit gebeurt op een kantoor van het Interne controledepartement (Belgrado, Novi Sad, Niš, Kragujevac) of bij het politiekantoor van de agent in kwestie. Wie een klacht neerlegt zal voor een gesprek uitgenodigd worden. De eerste beslissing wordt genomen binnen 15 dagen na de klacht. De hele klacht moet binnen de 45 dagen worden afgehandeld.¹⁸⁹

In 2017 heeft het USDoS geschreven dat het Servische ministerie van Binnenlandse Zaken ook een *hotline* openhoudt zodat burgers gevallen van corruptie door de politie kunnen melden.¹⁹⁰ In 2020, 2022 en 2023 schrijft het USDoS dat corruptie bij de politie een probleem blijft maar ook dat de kwaliteit van interne onderzoeken bij de politie toeneemt. Het Departement voor Interne Controle heeft in tientallen gevallen strafrechtelijke klachten (onder meer in verband met vermoedens van mishandeling of foltering, zie ook [2.6.](#)) ingediend. Dit rapport voegt er in 2021 wel aan toe dat de overheid minder doeltreffend is bij de bestraffing van politieagenten met een hoge rang.¹⁹¹

Wie niet akkoord gaat met de afhandeling van de klacht, kan deze laten doorsturen naar een commissie bestaande uit een vertegenwoordiger van het Intern controledepartement, een vertegenwoordiger van de politie en een burgerlijke vertegenwoordiger.¹⁹²

Volgens het *Serbia 2020 Report* van de EC is de slagkracht van Departement voor Interne Controle versterkt qua uitrusting en personeel. Ook hier staat geschreven dat de operationele onafhankelijkheid van dit controleorgaan niet gegarandeerd is.¹⁹³ In het *Serbia 2021 Report* van de EC staat in dit verband dat de Ombudsdienst aanbevelingen heeft geformuleerd voor zowel de politie als het Departement voor interne controle.¹⁹⁴ In 2021, 2022 en 2023 schrijft EC dat het Departement

¹⁸⁵ EC, 06/10/2020, p. 43, [url](#)

¹⁸⁶ OSCE, s.d., [url](#)

¹⁸⁷ Le Courrier des Balkans, 8/12/2022, [url](#)

¹⁸⁸ Republic of Serbia, Ministry of the Interior, s.d., [url](#); Internal Affairs Sector, s.d., [url](#); Landinfo, 10/07/2012, [url](#); Republic of Serbia, s.d., [url](#)

¹⁸⁹ Republic of Serbia Ministry of the Interior, s.d., [url](#); Belgrade Centre for Human Rights, 2012, [url](#); Internal Affairs Sector, s.d., [url](#); Republic of Serbia, [url](#); Republic of Serbia, s.d., [url](#)

¹⁹⁰ USDoS, 03/03/2017, [url](#)

¹⁹¹ USDoS, 20/03/2023, p. 4, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p. 1, [url](#); USDoS, 30/03/2021, pp. 3-4, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p. 4, [url](#)

¹⁹² Republic of Serbia, s.d., [url](#); Republic of Serbia, Ministry of the Interior, s.d., [url](#)

¹⁹³ EC, 06/10/2020, p. 42 [url](#)

¹⁹⁴ EC, 19/10/2021, [url](#)

voor Interne Controle strafrechtelijke klachten heeft neergelegd tegen politieagenten (aan grensovergangen, onder meer de luchthaven) omwille van feiten van corruptie.¹⁹⁵

Naast het Departement voor Interne Controle bestaat ook nog de mogelijkheid om een klacht door de gewone rechtbanken te laten behandelen. Er is de hiervoor normale rechtsgang, straf- of burgerrechtelijk, met een getrappt systeem, waarbij telkens beroep kan worden ingediend tegen een vonnis of arrest, tot op het niveau van het Hooggerechtshof.¹⁹⁶

Een bekende zaak tegen de politie is een zaak waarbij het Hooggerechtshof in december 2020 tot een eindvonnis is gekomen waarin gesteld wordt dat een Roma-koppel mishandeld is omwille van etnische redenen (zie ook [3.1.](#)). Hierbij heeft het European Roma Rights Centre (ERRC) echter wel vastgesteld dat de uiteindelijke schuld van de agenten zelf niet is aangetoond omdat de autoriteiten en het interne controle-orgaan geen degelijk onderzoek hebben gevoerd.¹⁹⁷

In 2021 schrijft het USDoS wel dat rechtbanken in zaken waarin burgers de politie van foltering of mishandeling beschuldigen, uiteindelijk meer vertrouwen in de verklaringen van een politieagent stellen dan in de verklaringen van een burger.¹⁹⁸

2.3. Het gerecht

De structuur van het gerechtelijke systeem in Servië is sinds 1 januari 2010 piramidaal opgebouwd met als doel, de (toenmalige) werklust beter te verdelen over het grondgebied. Er zijn sindsdien rechtbanken van eerste aanleg (*basic courts*), hogere rechtbanken (*higher courts*) en beroepshoven (*appellate courts*). Er is ook een Hoge Raad van Justitie (High Judicial Council, HJC) in het leven geroepen die (althans nog tot in 2022 samen met het parlement, zie infra) voor de selectie en benoeming van de rechters zorgde en aldus mee instond voor de vereiste kwalificaties en de verkiezing van de rechters. De twee instanties nemen soms ook disciplinaire acties tegen rechters zelf, na klachten van burgers.¹⁹⁹

Op het niveau van de beroepshoven zijn ook speciale parketten voorzien voor oorlogsmisdaden en de georganiseerde misdaad.²⁰⁰ Op 15 mei 2017 is Snezana Stanojkovic tot hoofdaanklager oorlogsmisdaden aangesteld.²⁰¹ Haar belangrijkste agendapunt is het onderzoeken van oorlogsmisdaden tegen Serviërs. De activiteiten van het Joegoslaviëtribunaal zijn afgesloten in december 2017.²⁰²

In het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2020, 2021, 2022) staat dat de Servische Grondwet in een eerlijk en openbaar proces voorziet en dat het gerecht dit over het algemeen ook afdwingt. Ook staat in deze bron geschreven dat alle gangbare rechten van een moderne rechtsstaat aanwezig zijn. Het gaat hierbij over het vermoeden van onschuld, informatieplicht, recht op openbaar en eerlijk proces, recht op advocaat, recht op getuigen, recht om in beroep te gaan, recht op voldoende tijd om een zaak voor te bereiden, recht op eigen getuigen en bewijsmateriaal. Over al deze rechten staat ook geschreven dat de overheid ze ook respecteert.²⁰³ In 2023 schrijft deze bron dat het gerecht algemeen gesproken het recht op een eerlijk proces afdwingt maar dat de lengte van de processen en de transparantie van de procedures aandachtspunten blijven.²⁰⁴

¹⁹⁵ EC, 08/11/2023, p. 71, [url](#); EC, 12/10/2022, pp. 65-66, [url](#); EC, 19/10/2021, [url](#)

¹⁹⁶ Belgrade Centre for Human Rights, 2012, [url](#); Internal Affairs Sector, s.d., [url](#); Republic of Serbia, s.d. [url](#)

¹⁹⁷ ERRC, 02/2023, p. 5, [url](#)

¹⁹⁸ USDoS, 30/03/2021, p. 3, [url](#)

¹⁹⁹ OSCE, 09/2011, p. 4, [url](#); EC, 06/10/2020, p. 21, [url](#)

²⁰⁰ OSCE, 09/2011, p. 4, [url](#)

²⁰¹ Balkan Insight, 15/05/2017, [url](#)

²⁰² The Guardian, 20/12/2017, [url](#)

²⁰³ USDoS, 13/04/2022, pp. 8-9, [url](#); USDoS, 30/03/2021, pp. 7-8, [url](#); USDoS, 11/03/2020, [url](#)

²⁰⁴ USDoS, 20/03/2023, p. 8, [url](#)

Freedom House wijst in het *Nations in transit*-rapport (2017) ook nog naar de aanname van de Wet op de ordehandhaving en veiligheid (van kracht geworden in 2016). Volgens Freedom House schat de minister van Justitie Nela Kuburovic in oktober 2016 dat ongeveer 900.000 oude zaken tegen het eind van het jaar zullen opgelost raken dankzij deze wet. Ook de Wet op de bescherming van het recht op een rechtszaak zonder buitensporige vertraging is in de loop van 2016 van kracht geworden. Deze wet voorziet burgers in de mogelijkheid om een vergoeding te krijgen in zaken die jaren hebben aangesleept.²⁰⁵

Hoewel klachten over de werking van het gerecht en de magistratuur buiten de bevoegdheid van de Ombudsdienst ligt, heeft deze in zijn jaarrapport van 2020 toch klachten van burgers opgenomen over het gerecht. In de meeste gevallen gaat het over het recht op een eerlijk proces en over de duur van de afhandeling van een zaak door het gerecht.²⁰⁶

De Bertelsmann Stiftung (2020) schrijft dat het grondwettelijke en wetgevende kader voor het gerecht ruimte laat voor ongeoorloofde politieke beïnvloeding. Er is weinig vooruitgang gemaakt bij het oprichten van een volledig objectief, transparant en op verdiensten gebaseerd systeem voor rechters en parketmagistraten. De Bertelsmann Stiftung citeert hiervoor verschillende internationale bronnen (World Economic Forum, World Justice Project, World Bank en Doing Business 2018).²⁰⁷ Ook In 2022 schrijft deze bron opnieuw dat het gerecht niet vrij is van politieke invloed en geplaagd wordt door inefficiëntie, nepotisme en corruptie. Niet alleen de regering maar ook andere spelers uit de politieke klassen en de zakenwereld, die connecties hebben met de SNS, hebben een belangrijke invloed op het gerecht. Op het gebied van oneigenlijke overheidsinvloed op het gerecht wordt de Servische rechtsstaat zwak genoemd. Vooral het parket is onderhevig aan politieke controle. In politiek gevoelige zaken komt het nooit tot een proces. Verder staat in dit rapport dat procederen in Servië duur is en er een grote gerechtelijke achterstand is.²⁰⁸

In 2021 schrijft ook Freedom House dat de onafhankelijkheid van het gerecht aangetast wordt door politieke beïnvloeding op de gerechtelijke benoemingen en door de druk van politici die rechters ervaren.²⁰⁹ Volgens deze bron (2022) zijn vooral zaken van hoog niveau die politiek gevoelig liggen kwetsbaar voor tussenkomsten.²¹⁰ Zo geven politici vaak commentaar op lopende zaken. Volgens Freedom House (2023) ondermijnen corruptie, gebrek aan slagkracht en politieke beïnvloeding soms de garanties op een eerlijk proces. Mechanismes om een schadevergoeding te krijgen worden ook ineffectief genoemd.²¹¹

Ook volgens het USDoS-mensenrechtenrapport (2023) is het gerecht vatbaar voor corruptie en politieke beïnvloeding.²¹²

Eind 2019 gebeuren aanstellingen bij het gerecht nog door het parlement en pas na drie jaar worden de aangestelde rechters herkozen door de HJC. Deze procedure geeft aanleiding tot politieke beïnvloeding. Een hervorming van de procedure vereist een grondwetswijziging maar deze wordt anno 2019 op de lange baan geschoven.²¹³

Op 24 november 2021 heeft de Commissie van Venetië van de Raad van Europa een zogenoemde dringende opinie gepubliceerd waarin staat dat het risico op politisering van de gerechtelijke instellingen nog altijd verminderd moet worden. De verkiezingsprocedure van rechters en magistraten blijft problematisch.²¹⁴

²⁰⁵ Freedom House, 03/04/2017, [url](#)

²⁰⁶ Republic of Serbia Protector of Citizens, 15/03/2021, p. 8, [url](#)

²⁰⁷ Bertelsmann Stiftung, 29/04/2020, pp. 3,13 [url](#)

²⁰⁸ Bertelsmann Stiftung, 13/02/2022, pp. 3, 12, 13, [url](#)

²⁰⁹ Freedom House, 03/03/2021, [url](#)

²¹⁰ Freedom House, 02/2022, [url](#)

²¹¹ Freedom House, 03/2023, [url](#)

²¹² USDoS, 20/03/2023, p. 7, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p. 7, [url](#)

²¹³ EWB, 31/12/2019, [url](#)

²¹⁴ Balkan Insight, 25/11/2021, [url](#); CoE, 24/11/2021, p. 10, [url](#)

De Commissie van Venetië wijst erop dat enkele grondwettelijke hervormingen, indien ze aangenomen worden, mogelijks positieve veranderingen zouden kunnen teweegbrengen en dus een belangrijke eerste stap kunnen betekenen, maar dat hiermee de hervorming nog niet volbracht is. Er moet, volgens de Commissie van Venetië, ook nog veel andere wetgeving veranderd worden met het oog op de latere implementering van de grondwetswijziging.²¹⁵

Op 16 januari 2022 heeft de Servische overheid een referendum georganiseerd met de vraag of de bevolking akkoord ging met grondwettelijke hervormingen van het rechtssysteem. Slechts 30 % van het electoraat heeft aan het referendum deelgenomen maar de meerderheid heeft zich akkoord verklaard. De veranderingen hebben betrekking op de verhoging van de onafhankelijkheid van het gerecht en de vermindering van politieke beïnvloeding.²¹⁶

Op 9 februari 2022 heeft het Servische parlement de grondwetswijziging doorgevoerd waarbij rechters en parketmagistraten niet langer door het parlement aangeduid kunnen worden, enkel nog door de HJC en voor magistraten door het State Prosecutorial Council (SPC). De High Court of Cassation heet voortaan het Supreme Court.²¹⁷

In de EC-rapporten over de jaren 2018-2022 staat telkens dat het Servisch rechtssysteem een zeker niveau van voorbereiding op de EU-integratie heeft behaald.²¹⁸ In het *Serbia 2018 Report* van de EC staat dat er vooruitgang geboekt is in het wegwerken van de gerechtelijke achterstand. Volgens dit rapport is het wettelijk kader voor de basisrechten algemeen gesproken in voege maar blijft dit onvolledig en ook inconsistent wat betreft de implementering.²¹⁹ Het *Serbia 2019 Report* van de EC heeft positieve elementen te melden en dit in verband met de disciplinaire procedures voor de rechters en parketmagistraten. In 2018 zijn 152 disciplinaire rapporten opgesteld en zijn vijf disciplinaire procedures opgestart. Er zijn ook sancties uitgevaardigd. Rechters en parketmagistraten moeten ook duidelijkheid verschaffen over hun vermogen.²²⁰ In 2019 schrijft ook de EC ook dat de mogelijkheden voor politieke invloed een aandachtspunt blijven. Het constitutionele en wetgevende kader blijft ook volgens deze bron ruimte bieden voor politieke invloed op het gerecht. Het systeem om rechters en parketmagistraten aan te stellen moet herzien worden.²²¹

Ook in de EC rapporten van 2020, 2021 en 2022 wordt telkens herhaald dat leden van de regering en het parlement rechters en parketmagistraten onder druk zetten, beïnvloeden en publiekelijk becommentariëren. Ook blijft informatie uit lopende onderzoeken lekken naar bepaalde mediakanalen.²²² Over de grondwetswijzigingen schrijft de EC in haar *Serbia 2022 Report* dat het land belangrijke stappen heeft gezet op het gebied van de verantwoordingsplicht van het gerecht. Het rapport verwijst ook naar de snel opgerichte werkgroepen die de implementering van de vernieuwde Grondwet moeten uitwerken.²²³

In 2023 schrijft de EC dat er enige vooruitgang geboekt is op het gebied van het gerecht. De EC verwijst hierbij naar de tijdige goedkeuring van vijf wetten (op 9 februari 2023) ter uitvoering van de grondwetswijzigingen van 2022 (zie infra). Deze wetten vormen een belangrijke stap om de onafhankelijkheid en verantwoordingsplicht van de rechterlijke macht te garanderen.²²⁴

²¹⁵ Balkan Insight, 25/11/2021, [url](#) ; CoE, 24/11/2021, p. 10, [url](#)

²¹⁶ RFE/RL, 17/01/2022, [url](#)

²¹⁷ B92, 09/02/2022, [url](#)

²¹⁸ EC, 08/11/2023, p. 21, [url](#); EC, 12/10/2022, p. 5, [url](#); EC, 19/10/2021, p. 5, [url](#); EC, 06/10/2020, p. 5, [url](#); EC, 29/05/2019, p. 3, [url](#)

²¹⁹ EC, 17/04/2018, [url](#)

²²⁰ EC, 29/05/2019, pp. 9, 15, [url](#)

²²¹ EC, 29/05/2019, pp. 3, 15, [url](#)

²²² EC, 12/10/2022, p. 22, [url](#), 06/10/2020, pp. 20-21, [url](#); EC, 19/10/2021, p. 5, [url](#)

²²³ EC, 12/10/2022, pp. 19-20, [url](#)

²²⁴ EC, 08/11/2023, p. 21, [url](#)

2.4. Systeem van daadwerkelijke rechtsmiddelen tegen schending van rechten en vrijheden zoals neergelegd in het EVRM, BUPO-verdrag en het antifolterverdrag

2.4.1. Beroepsmogelijkheden

In Servië heeft iedereen het recht op het aantekenen van beroep tegen beslissingen die zijn/haar rechten, plichten of rechtmatige belangen aanbelangen. Wanneer het gaat over een vermeende mensenrechtenschending, verleent de Grondwet individuele personen het recht om beroep aan te tekenen tot op het niveau van het Grondwettelijk Hof. Behalve uitspraak te doen over de vermeende mensenrechtenschending, kan dit Hof ook een beslissing nemen die als basis kan dienen voor een schadeloosstelling. Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport respecteert de regering beslissingen van het Grondwettelijk Hof. Eens alle rechtsmiddelen bij binnenlandse rechtbanken zijn uitgeput is het burgers toegestaan om over mensenrechtenschendingen beroep aan te tekenen bij het EHRM.²²⁵

Dit laatste is een mogelijkheid waar Servische burgers reeds uitgebreid gebruik van hebben gemaakt. In 2019 heeft het EHRM 24 vonnissen over Servië geveld. In 22 gevallen vond het EHRM dat de mensenrechten geschonden waren: tien schendingen door de lengte van een proces, zeven door het niet afdwingen van een beslissing, vijf in verband met de bescherming van eigendom, drie voor onmenselijke en vernederende behandeling en drie voor een gebrek aan doeltreffend onderzoek.²²⁶ In het *Serbia 2021 Report* van de EC staat dat het EHRM in de periode van juni 2020 tot juni 2021 tien keer geoordeeld heeft over zaken uit Servië. In zeven gevallen is Servië veroordeeld.²²⁷ Tussen juni 2021 en juni 2022 heeft het EHRM negentien vonnissen geveld over Servië. In negen zaken (over het recht op een eerlijk proces, bescherming van eigendom, recht op privé en familielevens, recht op vrijheid en veiligheid en het discriminatieverbod) oordeelde het Hof dat Servië de mensenrechten had geschonden.²²⁸ In 2022 heeft het EHRM in 31 verzoeken een uitspraak gedaan. In acht van de negen zaken heeft dit hof een inbreuk op de mensenrechtenconventie vastgesteld.²²⁹

Algemeen gesproken implementeert Servië beslissingen van het EHRM, maar op 26 oktober 2020 heeft het parlement de Ministeriewet aangepast waardoor de minister van Justitie niet langer verplicht is de beslissingen van het EHRM te monitoren, het land te vertegenwoordigen en de vonnissen van het EHRM publiek te maken.²³⁰

Het USDoS-mensenrechtenrapport (2023) schrijft dat gedetineerden het recht hebben om in geval van onwettige arrestatie en detentie deze bij het gerecht aan te klagen en de onmiddellijke vrij spraak en ook een compensatie te verkrijgen.²³¹

2.4.2. Juridische bijstand in de gewone rechtsgang

In november 2018 wordt de nieuwe Wet op de gratis juridische bijstand aangenomen. Ze is in oktober 2019 in voege getreden. Juridische bijstand is voortaan wettelijk voorzien voor wie aan de voorwaarden voldoet.²³² In verband met deze voorwaarden schrijft het ERRC dat een verdachte vanaf de eerste ondervraging of vanaf het moment van arrestatie het recht op een advocaat heeft.

²²⁵ USDoS, 20/03/2023, p. 9, [url](#); USDoS, 11/03/2020, [url](#); USDoS, 30/03/2021, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p. 9, [url](#)

²²⁶ EC, 06/10/2020, [url](#)

²²⁷ EC, 19/10/2021, [url](#)

²²⁸ EC, 12/10/2022, p. 35, [url](#)

²²⁹ EC, 08/11/2023, p. 38, [url](#)

²³⁰ USDoS, 30/03/2021, p. 27, [url](#)

²³¹ USDoS, 20/03/2023, p. 5, [url](#)

²³² Republic of Serbia, 2019, [url](#)

In sommige omstandigheden (wanneer voor bepaalde feiten gevangenisstraffen van minstens acht jaar voorzien zijn) is een advocaat ook verplicht. Wanneer een verdachte dan geen advocaat aanduidt zal de rechtbank of het parket dit doen (ambtshalve). Dit kan ook gebeuren voor feiten waarvoor een lagere straf is voorzien.²³³

Het USDoS (2023) bevestigt dat gedetineerden niet alleen toegang kunnen krijgen tot een advocaat op kosten van de overheid wanneer de wet specifiek de toegang tot een advocaat vereist (dus in geval van misdrijven met straffen van acht jaar of meer) maar ook wanneer ze worden beschuldigd van misdrijven waar een gevangenisstraf van ten minste drie jaar op staat.²³⁴ Volgens het USDoS (2020, 2022, 2023) hebben voortaan ook de gedetineerden die recht hebben op sociale bijstand het recht op kosteloze juridische bijstand, ongeacht de ernst van de misdaad.²³⁵

Het hebben van de Servische nationaliteit is geen voorwaarde voor juridische bijstand. De nieuwe wet voorziet ook in een regelgevend kader voor juridische bijstand in administratieve zaken. Gratis juridische bijstand kan wel enkel verleend worden door juristen die het wettelijk beroep uitoefenen of door de juridische bijstandsdiensten van de lokale besturen. Organisaties hebben enkel het recht juridische bijstand te verlenen in het kader van asiel of van non-discriminatiezaken en dit enkel wanneer een advocaat, in naam van de organisatie, de bijstand verleent.²³⁶

In 2020 staat de nieuwe wet vermeld in een rapport van de Commissaris voor de bescherming van gelijkheid. Er is sprake van een efficiënt systeem om gratis juridische bijstand te verlenen zonder discriminatie van verleners, aanvragers en gebruikers.²³⁷

De Servische ngo Praxis heeft in een rapport (2020) over de praktijk tijdens het eerste jaar van de inwerkingstelling van deze nieuwe wet een groot aantal kanttekeningen. Volgens het rapport zijn er nog te veel onduidelijkheden en zijn er nog veel praktische hindernissen. Burgers die van de nieuwe wet zouden moeten gebruik maken, zijn er meestal nog niet van op de hoogte. Volgens Praxis zijn er nog veel gemeentes waar nauwelijks vraag is naar gratis juridische bijstand of waar geen gratis juridische bijstand verleend wordt.²³⁸

In een ander rapport uit 2021 wijst Praxis erop dat er op het terrein nog steeds gediscussieerd wordt over het recht voor ngo's om gratis juridische bijstand te verlenen in gevallen van discriminatie. Volgens de Belgrade Bar Association mogen ngo's in zo'n gevallen enkel bijstand verlenen wanneer ze hierbij beroep doen op een advocaat (dus niet op een ngo). Door deze beperking zijn veel mensen verplicht zich te wenden tot de bijstand die de gemeente voorziet. Deze bijstand wordt, volgens onderzoek van Praxis, echter vaak afgewezen of is ontoereikend.²³⁹

In nog een ander rapport van 2021 identificeert Praxis bijkomende tekortkomingen van de nieuwe wet. Voor mensen zonder persoonsdocumenten blijft het heel moeilijk om de bijstand te krijgen. Verder wijst de ngo erop dat de wet wel gratis juridische bijstand voorziet voor staatlozen, maar dat er in Servië niet eens een procedure bestaat om de staatloosheid te bepalen. Praxis wijst er in het bijzonder op dat er bij de invoering van de wet geen informatiecampagne geweest is. Mensen die van de nieuwe wet willen gebruikmaken om bijstand te krijgen bij het verkrijgen van een geboorteakte, krijgen aanvankelijk geen bijstand. Pas wanneer Praxis zelf tussenkomt, staan de gerechtelijke instanties de gratis bijstand toe.²⁴⁰

Ook het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2020) wijst erop dat de nieuwe wet potentieel de mogelijkheid beperkt voor ngo's om gratis juridische bijstand te voorzien wanneer het gaat over

²³³ ERRC, 02/2023, p. 30, [url](#)

²³⁴ USDoS, 20/03/2023, [url](#)

²³⁵ USDoS, 20/03/2023, p. 6, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p. 6, [url](#); USDoS, 11/03/2020, p. 24, [url](#)

²³⁶ Republic of Serbia, 2019, [url](#)

²³⁷ Commissioner for Protection of Equality, 05/2020, p. 73, [url](#)

²³⁸ Praxis, 12/2020, p. 28, [url](#)

²³⁹ Praxis, s.d., pp. 3-4, [url](#)

²⁴⁰ Praxis, s.d., pp. 12-13, [url](#)

zaken die traditioneel in verband kunnen worden gebracht met de bescherming van de mensenrechten (aanklachten van smaad, minder zware misdrijven,).²⁴¹

Een rapport over discriminatie bij Roma in Servië van maart 2021 stelt dat de procedure nog steeds complex is. De wet voorziet nog steeds geen volledige, eenvoudige en zekere toegang tot het gerecht. Dit rapport vindt het wel positief dat burgerorganisaties nu gratis juridische bijstand kunnen verlenen in zaken die te maken hebben met discriminatie en asiel.²⁴²

Volgens het *Serbia 2019 Report* van de EC moet er sinds de invoering van de nieuwe wet wel nog steeds toegezien worden op de toegankelijkheid van de wet voor de kwetsbaarste groepen.²⁴³ Het *Serbia 2020 Report* van de EC schrijft dat het te vroeg is om de impact van de nieuwe wet in te schatten. Volgens dit rapport vrezden een aantal ngo's wel dat gratis juridische bijstand door de nieuwe wet moeilijk toegankelijk is voor kwetsbare personen. Ngo's zonder advocaat bij de balie mogen immers nog steeds geen juridische bijstand verlenen. Niettemin hebben in de eerste zes maanden na de nieuwe wet 2.019 personen gratis juridische bijstand ontvangen en hebben 8.105 personen gratis juridische steun gekregen.²⁴⁴

In het *Serbia 2021 Report* van de EC staat dat in het eerste jaar van de implementering van deze nieuwe wet slechts één derde van de gemeentes beschikt over de gespecialiseerde *units* hiervoor. Toch wordt het leeuwendeel van de aanvragen gehonoreerd. Er is een graduele stijging van het gebruik van gratis juridische bijstand, vooral in burgerlijke en administratieve zaken maar ook in zaken rond huiselijk geweld (zie ook [3.2.](#)). Er is nog nood aan een betere bekendmaking van de dienst bij de meest kwetsbare personen.²⁴⁵ In het *Serbia 2022 Report* van de EC staat dat er nog nood is om de beschikbaarheid van juridische bijstand bekender te maken bij kwetsbare en gemarginaliseerde personen. In het tweede jaar na de implementering hebben de lokale *units* in de gemeentes 94 % van de 4.601 aanvragen voor gratis juridische bijstand aanvaard. In 602 gevallen hebben ze de aanvrager doorgestuurd naar een advocaat. In oktober 2022 meldt het EC dat er nog maar één gemeente overgebleven is die nog geen gratis juridische bijstand voorziet. Volgens deze bron zijn burgermaatschappij-organisaties informatie en steun blijven verlenen.²⁴⁶

In 2023 schrijft de EC dat de lokale diensten in de gemeenten in het derde jaar van de implementatie van de Wet op gratis rechtsbijstand, 95 % van de verzoeken om gratis rechtsbijstand goedgekeurd hebben. Het ministerie van Justitie heeft een template verspreid met de noodzakelijke documentatie bij alle lokale eenheden voor zelfbestuur. Er is, volgens de EC, wel nog steeds behoefte aan verbetering van de bestaande capaciteit en de samenwerking tussen verschillende diensten.²⁴⁷

Op de website van Rule of Law Platform (ROLF) worden de volgende ngo's genoemd die actief zijn rond juridische bijstand: The Lawyers' Committee for Human Rights (YUCOM); Civic Initiatives; Belgrade Centre for Human Rights; Policy Centre; Helsinki Committee for Human Rights; Autonomous Women's Centre – AŽC; Child Rights Centre; International Aid Network (IAN); Network of the Committees for Human Rights in Serbia (CHRIS); Committee for Human Rights Negotin; Valjevo; Bujanovac; Novi Pazar; Nis; Verde rook Praxis; Urban-In; Citizen's Association FemPlatz; Atina; A 11 – Initiative for Economic and Social Rights; Sandžak Committee for the Protection of Human Rights and Freedoms; Dijalog.net; Association DUGA; CRTA; European Policy Centre – CEP; Independent Journalists' Association of Vojvodina (IJAV); Women Support Center – Sos Vojvodina Network; Western Balkans Institute; Initiative for development and cooperation; Gayten-LGBT; Committee for Human Rights Vranje – SOS Telephone Vranje; Association of Women Pešćanik; Centre for Human Rights-Niš; Committee for Human Rights Leskovac; Humanitarian Centre for Integration and Tolerance; Counseling Against Family Violence; Women's centre Užice;

²⁴¹ USDoS, 20/03/2023, p. 6, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p. 6, [url](#); USDoS, 11/03/2020, p. 24, [url](#)

²⁴² Minority Rights Group Europe, Praxis, (Goran Basic), 03/2021, p. 16, [url](#)

²⁴³ EC, 29/05/2019, p. 38, [url](#)

²⁴⁴ EC, 06/10/2020, [url](#)

²⁴⁵ EC, 19/10/2021, pp. 16, 39, [url](#)

²⁴⁶ EC, 12/10/2022, p. 45, [url](#)

²⁴⁷ EC, 08/11/2023, p. 50, [url](#)

Humanitarian Law Centre – HLC; NGO ASTRA – Anti-trafficking Action; Non-Smoking Educational Centre RP; Help children; Belgrade Centre for Security Policy; Roma Forum of Serbia; Association of Roma Branicevo District; Centre for Moms.²⁴⁸

2.5. Bijkomende toegangsmogelijkheden tot bescherming

Naast de wettelijke voorzieningen binnen de gewone rechtsgang zijn er ook nog andere onafhankelijke instellingen waartoe zowel burgers als ngo's zich kunnen wenden en die eveneens waken over de bescherming van de mensenrechten.

2.5.1. Ombudsdienst (Protector of Citizens)

Burgers kunnen zich tot de Ombudsdienst (Protector of Citizens) wenden indien zij van mening zijn dat hun rechten door de autoriteiten geschonden worden. De Ombudsdienst bestaat op lokaal, provinciaal en nationaal niveau. Ze heeft verregaande bevoegdheden maar oefent geen controle uit op het parlement, de president, de regering, het Grondwettelijk Hof, de rechtbanken en de diverse parketten. De Ombudsdienst neemt ook de functie waar van nationaal preventiemechanisme (NPM) tegen foltering en andere onmenselijke of vernederende behandelingen.²⁴⁹

Na een klacht gaat de Ombudsdienst na of de overheid een burger al dan niet behandeld heeft in overeenstemming met de nationale wetgeving of met de principes van goed bestuur. Indien nodig kan de Ombudsdienst een overheidsinstelling of –orgaan van een begane fout overreden en ook van de noodzaak in te grijpen. De Ombudsdienst kan het ontslag van of een disciplinaire tuchtmaatregel tegen een ambtenaar aanbevelen. Indien een strafrechtelijke fout begaan is kan de Ombudsdienst aan de bevoegde instelling van de ambtenaar of bediende vragen een strafrechtelijke of disciplinaire maatregel te nemen.²⁵⁰

In zijn jaarrapport over 2019 schrijft de Ombudsdienst dat ongeveer 11.000 burgers contact hebben opgenomen met zijn dienst en dat er ook 3.200 klachten zijn ingediend (hoofdzakelijk over zaken op het gebied van economische eigendom, van de goede werking van de administratie, en van sociale en culturele rechten).²⁵¹

Omwille van de COVID-pandemie is de Ombudsdienst in 2020 vooral telefonisch beschikbaar gebleven. De dienst heeft, volgens het jaarrapport over 2020, meer klachten ontvangen en is ook productiever geweest. In 2020 heeft de Protector of Citizens 317 klachten ontvangen over het gerecht, 132 over de politie, 140 over LGBTI-rechten en 46 over de rechten van minderheden.²⁵²

Het aantal door de Ombudsdienst behandelde klachten die verband houden met de rechten van de nationale minderheden, bedraagt in 2020 slechts 1 %.²⁵³

Op 3 november 2021 heeft het parlement een nieuwe wet over de Ombudsdienst (Law on the Protector of Citizens) aangenomen. Voortaan zijn de bevoegdheden uitgebreid. De Ombudsdienst heeft verklaard dat de nieuwe wet de onafhankelijkheid en efficiëntie van de instelling verhoogt. Voortaan kan een mensenrechtenorganisatie een klacht indienen in naam van een individuele burger (ook op eigen initiatief). De nieuwe wet staat ook toe dat de Ombudsdienst in bepaalde omstandigheden procedurele en andere acties mag ondernemen tegen de overheid. Volgens de nieuwe wet dient de Ombudsdienst ook samenwerking te onderhouden met de burgermaatschappij, internationale organisaties en mechanismes voor de bescherming en de promotie van mensen- en minderheidsrechten, met de bedoeling de bescherming van mensenrechten en vrijheden te

²⁴⁸ ROLP, s.d., [url](#)

²⁴⁹ Ombudsman of Serbia, 2017, [url](#)

²⁵⁰ Republic of Serbia, 27/05/2012, [url](#)

²⁵¹ Republic of Serbia (Protector of Citizens), 15/03/2020, [url](#)

²⁵² Republic of Serbia (Protector of Citizens), 15/03/2021, pp. 26-27, [url](#)

²⁵³ Republic of Serbia (Protector of Citizens), 15/03/2021, p. 67, [url](#)

verbeteren. De Ombudsdienst heeft de bevoegdheid om verbeteringen aan bestaande wetgeving voor te stellen, of om bestaande wetgeving te toetsen aan het Grondwettelijk Hof. Wanneer klachten over het gerecht (vooral over de lengte van procedures) gegrond blijken, richt de Ombudsdienst zich tot het ministerie van Justitie.²⁵⁴

Volgens de Bertelsmann Stiftung (2022) is de status en de publieke impact van de Ombudsdienst achteruit aan het gaan, net zoals de status van andere onafhankelijke instanties. In het jaarrapport staat dat The Global Alliance on National Human Rights Institutions, een internationale vereniging van nationale mensenrechteninstanties, zich afvraagt of de Servische Ombudsdienst nog de principes van Parijs toepast in verband met minimumstandaarden voor de promotie en bescherming van de mensenrechten.²⁵⁵

Volgens het *Serbia 2020 Report* van de EC is het jaarrapport van de Ombudsdienst in het parlement (voltallige zitting) besproken. Blijkt dat de autoriteiten de aanbevelingen van de Ombudsdienst in hoge mate opvolgen (opvolgingspercentage van 95.5 %). Er zijn ook drie nieuwe adjunct-ombudspersonen aangeduid.²⁵⁶ Het *Serbia 2021 Report* van de EC vermeldt een stijging van het aantal klachten bij de Ombudsdienst en een stijging van het aantal aanbevelingen door de Ombudsdienst. Er moet wel extra personeel komen bij deze dienst. Het aantal door de overheid opgevolgde aanbevelingen blijft, volgens de dienst zelf, hoog.²⁵⁷ In de *Serbia 2022 en 2023 Reports* van de EC wordt verwezen naar de rol die de Ombudsdienst speelt als NPM. Er is sprake van regelmatig bezoeken aan relevante sites en trainingssessies over de methodologie om gevallen van foltering te onderzoeken.²⁵⁸

In het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2023) staat dat 16.312 burgers in 2021 de Ombudsdienst gecontacteerd hebben en dat er in dat jaar 4.501 officiële klachten zijn ingediend. Dit is een lichte daling ten opzichte van 2020. Het grootste aantal klachten van burgers hebben te maken met economische en eigendomsrechten (40 %), sociale en culturele rechten (39 %), burgerrechten en politieke rechten (iets meer dan 26 %) en de rechten van kinderen (8 %).²⁵⁹

2.5.2. Commissaris voor de bescherming van gelijkheid (Commissioner for the protection of equality)

De benoeming van een onafhankelijke Commissaris voor de bescherming van gelijkheid (Servisch: *Poverenica za Zaštitu Ravnopravnosti*) is voorzien sinds de aanneming van de antidiscriminatiewet van 2009. De commissaris houdt zich bezig met alle gevallen van discriminatie, behalve gevallen die al door de rechterlijke macht behandeld worden. De commissaris reageert op klachten van discriminatie en mag overgaan tot het opstarten van een rechtszaak. Daarnaast is de commissaris bevoegd voor het toezicht houden op gelijkheid, het promoten van gelijkheid en het aanpassen van de regelgeving op het gebied van discriminatie.²⁶⁰ De Commissaris voor de bescherming van gelijkheid heeft de wettelijke macht om burgerrechtelijke zaken aan te spannen tegen privé- of overheidsinstellingen voor overtredingen tegen de antidiscriminatiewetgeving.²⁶¹

In het jaarrapport van 2020 schrijft de commissaris, Brankica Jankovic, dat haar dienst 1.479 klachten heeft behandeld. Verder was de dienst actief op het gebied van verbeteringen aan de wet- en regelgeving en ook van bemiddeling.²⁶²

²⁵⁴ ENNHRI, 07/2022, p. 723, [url](#)

²⁵⁵ Bertelsmann Stiftung, 13/02/2022, pp. 3, 12, [url](#)

²⁵⁶ EC, 06/10/2020, [url](#)

²⁵⁷ EC, 19/10/2021, p. 32, [url](#)

²⁵⁸ EC, 08/11/2023, p. 39, [url](#); EC, 12/10/2022, p. 36, [url](#)

²⁵⁹ USDoS, 20/03/2023, p. 27, [url](#)

²⁶⁰ Commissioner for Protection of Equality, s.d., [url](#)

²⁶¹ USDoS, 11/03/2020, [url](#)

²⁶² Commissioner for Protection of Equality, 05/2020, [url](#)

In het *Serbia 2020 Report* van de EC staat dat het mandaat van de commissaris in mei 2020 afgelopen is en dat er nog een nieuwe commissaris moet gekozen worden.²⁶³ Pas in november is ze opnieuw in haar functie aangesteld.²⁶⁴ In het *Serbia 2021 Report* van de EC staat dat het aantal klachten gedaald is als gevolg van de periode zonder commissaris. Het percentage van opgevolgde aanbevelingen van deze dienst is wel hoog gebleven.²⁶⁵ De meeste klachten over discriminatie komen van Roma en deze klachten gaan vooral over toegang tot de arbeidsmarkt en inkomstbronnen.²⁶⁶

In een gezamenlijk rapport (2021) van Praxis en de Minority Rights Group Europe over discriminatie van Roma in Servië staat scherpe kritiek te lezen op de inspanningen van de commissaris voor gelijkheid om discriminatie op basis van etniciteit en of nationaliteit aan te pakken. Het aantal klachten over discriminatie op basis van etniciteit of nationaliteit die de commissaris ontvangt, behandelt en oplost is heel laag. De dienst heeft geen strategische procesvoering ontwikkeld. Er is maar een klein aantal processen gestart voor gevallen van discriminatie op basis van nationaliteit en etniciteit. Het aantal succesvol gevoerde processen is nog lager. De dienst heeft niet bijgedragen tot een publieke veroordeling van dit soort discriminatie en het gewicht, de impact en de autoriteit van de dienst bij rechtbanken en beleidsvoerders is bijzonder laag. Volgens het rapport heeft de dienst in 2019 slechts één klacht ingediend voor een crimineel feit van aanzetten tot raciale haat en ook slechts één procedure in gang gezet in verband met discriminatie tegen Roma. Het gevolg is, volgens dit rapport, dat de dienst geen vertrouwen geniet bij de doelgroep.²⁶⁷

Op 12 mei 2021 heeft de commissaris voor gelijkheid een extreemrechtse groepering opgedragen om op te houden met het verspreiden en publiceren van haatdragende informatie tegen Roma. Dit gebeurt nadat het European Roma Rights Centre Roma in Servië massaal aangespoord had klachten neer te leggen via een lokale organisatie ("Vojvodjanski Romski Centar").²⁶⁸

In maart 2023 heeft de Commissaris voor de bescherming van gelijkheid stereotyperende uitspraken van de burgemeester van Belgrado over Roma sterk veroordeeld.²⁶⁹

In het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2023) staat dat deze instelling in 2021 1.372 zaken beoordeeld heeft. Hierbij zijn 312 maatregelen aanbevolen, 59 aankondigingen gedaan en 53 adviezen uitgebracht over wetsontwerpen en juridische documenten. De dienst heeft ook 18 waarschuwingen uitgebracht en is één strategische rechtszaak gestart.²⁷⁰

2.5.3. Ngo's en internationale mensenrechtenorganisaties

De EC wijst erop dat een daadkrachtige burgermaatschappij een cruciale component is van elk democratisch systeem en dat die dan ook aldus erkend en behandeld zou moeten worden door de overheidsinstellingen.²⁷¹

Volgens een rapport van de Civil Rights Defenders (2019) is het Servische wettelijke kader in verband met ngo's in lijn met de Europese standaarden.²⁷²

Volgens Freedom House (2020) kunnen (internationale) ngo's wel vrij actief zijn, maar kunnen ze met bedreigingen en smeercampagnes geconfronteerd worden indien ze zich kritisch opstellen ten

²⁶³ EC, 06/10/2020, [url](#)

²⁶⁴ AI, 07/04/2021, [url](#)

²⁶⁵ EC, 19/10/2021, p. 37, [url](#)

²⁶⁶ EC, 19/10/2021, p. 101, [url](#)

²⁶⁷ Minority Rights Group Europe, Praxis, (Goran Basic), 03/2021, [url](#)

²⁶⁸ European Roma Rights Centre, 27/05/2021, [url](#)

²⁶⁹ Balkan Insight, 13/03/2023, [url](#)

²⁷⁰ USDoS, 20/03/2023, p. 27, [url](#)

²⁷¹ EC, 12/10/2022, p. 12, [url](#)

²⁷² Civil Rights Defenders, 12/2019, p. 101, [url](#)

opzichte van de regering.²⁷³ Verder stelt Freedom House (2021) dat er niet minder dan 34.450 geregistreerde burgermaatschappijorganisaties in Servië actief zijn. In dit rapport is sprake van een vijandige omgeving waarin burgermaatschappijactivisten werkzaam zijn.²⁷⁴ In 2023 schrijft deze bron dat buitenlandse en binnenlandse ngo's over het algemeen vrij opereren, maar dat organisaties die openlijk kritische standpunten innemen tegenover de regering of gevoelige of controversiële onderwerpen bespreken, de afgelopen jaren te maken hebben gehad met bedreigingen en intimidatie.²⁷⁵ In 2022 heeft de ngo Lawyers Committee for Human Rights (YUCOM) in totaal 43 incidenten geregistreerd waarbij individuen en organisaties die opkomen voor de mensenrechten aangevallen of geïntimideerd zijn.²⁷⁶

In februari 2022 heeft de regering de Strategie voor de ontwikkeling van het maatschappelijk middenveld (2022-2028) aangenomen om de deelname van het maatschappelijk middenveld aan de publieke besluitvorming te verbeteren. Uit protest tegen de situatie op het terrein hebben veel vooraanstaande maatschappelijke organisaties echter geweigerd om deel te nemen aan het opstellen van deze strategie.²⁷⁷

Ook volgens Praxis (2021) is de ruimte voor burgermaatschappijorganisaties in Servië voortdurend kleiner aan het worden. Er is meer en meer druk van de autoriteiten en activisten zijn bezorgd om hun veiligheid. De situatie is vooral op het lokale niveau ernstiger en moeilijker geworden.²⁷⁸

Volgens jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapporten (2021, 2022) is er een verscheidenheid aan onafhankelijke mensenrechtenorganisaties die zonder grote overheidsrestricties onderzoek kunnen voeren naar mensenrechtzaken en hierover kunnen publiceren.²⁷⁹ In 2022 schrijft deze bron dat er een positieve samenwerking bestaat tussen ngo's en de overheid via het nieuwe ministerie voor Mensen- en Minderhedenrechten.²⁸⁰

Maar, ook het USDoS (2022) maakt melding van kritiek, pesterijen, controles en bedreigingen door ambtenaren en andere actoren. Van een aantal ngo's hebben banken informatie moeten vrijgeven over transacties en rekeningen van ngo's.²⁸¹ In 2023 schrijft USDoS over talloze berichten in de media waarin journalisten, ngo-activisten en vertegenwoordigers van onafhankelijke instellingen ervan beschuldigd worden dat ze verraders zijn en dat ze proberen de constitutionele orde omver te werpen. Nadat publieke figuren hen in de sociale media hadden bekritiseerd, hebben ngo's en hun werknemers regelmatig bedreigingen te verwerken gekregen. Websites van ngo's zijn vaak het doelwit van cyberaanvallen. Sommige leidinggevenden van ngo's hebben gemeld dat ze geen gebruik meer kunnen maken van het openbaar vervoer vanwege doodsb bedreigingen in de nasleep van een of ander kritisch artikel over hen. Onafhankelijke media en rechtenactivisten kunnen ook geconfronteerd worden met rechtszaken gelanceerd door politici en zakenmensen die hen zo proberen het zwijgen op te leggen.²⁸²

Ook in het *Serbia 2020 Report* van de EC is sprake van smeercampagnes in de pers of negatieve commentaren in het parlement door de overheid tegen kritische burgermaatschappijorganisaties. In juli 2020 heeft de overheid een lijst gelekt met namen van ngo's en media die zozeggd onderworpen moesten worden aan een risicoanalyse in verband met witwassen van geld.²⁸³

²⁷³ Freedom House, 2020, [url](#)

²⁷⁴ Freedom House, 08/06/2021, [url](#)

²⁷⁵ Freedom House, 03/2023, [url](#)

²⁷⁶ Freedom House, 03/2023, [url](#)

²⁷⁷ Freedom House, 04/2023, [url](#)

²⁷⁸ Praxis, s.d., p. 1, [url](#)

²⁷⁹ USDoS, 13/04/2022, p. 27, [url](#); USDoS, 30/03/2021 p. 28, [url](#)

²⁸⁰ USDoS, 13/04/2022, p. 28, [url](#)

²⁸¹ USDoS, 13/04/2022, p. 28, [url](#); USDoS, 30/03/2021, p. 28, [url](#)

²⁸² USDoS, 20/03/2023, pp. 14-15, [url](#)

²⁸³ EC, 06/10/2020, p. 13, [url](#)

In het *Serbia 2021 Report* van de EC staat dat haatincidenten tegen burgermaatschappijorganisaties zijn blijven plaatsvinden.²⁸⁴ Deze bron merkt op dat er een wettelijk kader voor een samenwerking tussen de overheid en burgermaatschappijorganisaties voorzien is en dat het ministerie voor Mensen- en Minderhedenrechten een dialoog heeft opgezet tussen de overheid en de burgermaatschappij.²⁸⁵

Volgens het *Serbia 2022 Report* van de EC heeft Servië in februari 2022 een Strategie voor het creëren stimuleren van een omgeving voor de burgermaatschappij 2022-2030 aangenomen als ook een bijhorend actieplan. Burgermaatschappijorganisaties en mensenrechtenactivisten zijn blijven ijveren voor burgerrechten en politieke rechten. Dit gebeurt in een gepolariseerd klimaat met verbale aanvallen en smeercampagnes, ook door hooggeplaatste gezagsdragers. Organisaties en individuen die kritisch zijn voor de autoriteiten zijn onder druk gezet. Eind november 2022 zijn klimaatdemonstranten door gemaskerde personen aangevallen. De politie heeft hierover verklaard dat ze niet meer konden instaan voor de veiligheid.²⁸⁶

In 2023 schrijft de EC dat verbale aanvallen en lastercampagnes tegen meerdere burgermaatschappijorganisaties en hun financiering doorgegaan zijn, ook door hoge ambtenaren. Ondanks het feit dat er ook verbale aanvallen gepleegd zijn in het parlement, heeft de administratieve commissie die verantwoordelijk is voor de toepassing van de gedragscode in het parlement geen overtreding vastgesteld. Organisaties en individuen die kritiek uiten op de autoriteiten zijn opnieuw onder druk gezet, vooral zij die deelnemen aan protesten tegen de verheerlijking van oorlogsmisdadigers, de klimaatdemonstranten en de 'Servië tegen geweld'-demonstranten. Er was ook een aanzienlijke en zorgwekkende toename van strategische rechtszaken tegen mensenrechtenverdedigers ingeleid door leden van nationale en lokale overheden.²⁸⁷

Volgens de Civil Rights Defenders (2019) is de opkomst van de governmental-oriented ngo's of zogenoemde gongo's in Servië wel een groeiende bedreiging. Via de overheidsgetrouwe media richten deze organisaties hun peilen op mensenrechtenactivisten en bedreigen ze het werk van echte ngo's. Gongo's laten zich de laatste jaren ook opmerken door de valse informatie en de haatspraak waarmee ze in de regeringsgetrouwe media komen.²⁸⁸ Ook Praxis verwijst in verband hiermee naar de opkomst van gongo's.²⁸⁹ In 2020 schrijft ook de Bertelsmann Stiftung dat de regering zelf veel burgermaatschappijorganisaties opricht om een dialoog te verantwoorden tussen de bevolking en de overheid.²⁹⁰ In 2022 herhaalt deze bron dat de overheid zogenoemde gongo's steunt en dit soms op een weinig doorzichtige wijze. Maar, de Bertelsmann Stiftung schrijft ook dat er ongeveer 30.000 burgermaatschappijorganisaties zijn in Servië. Ze hebben hun grootste impact niet alleen op het hele proces van de EU-integratie, maar ook op het gebied van de jeugdwerking en veiligheidskwesties.²⁹¹

In het licht van dit fenomeen is de aanwezigheid van de OVSE veelbetekenend. De organisatie blijft in Servië onverminderd actief bij het ondersteunen van de democratische processen en veiligheid.²⁹²

2.6. Detentieomstandigheden

In het rapport *Human Rights in Serbia 2018* van het Belgrade Centre for Human Rights (BCHR) staat dat Servië alle belangrijke verdragen onderschreven heeft die foltering en onmenselijke behandeling

²⁸⁴ EC, 19/10/2021, p. 13, [url](#)

²⁸⁵ EC, 19/10/2021, p. 12, [url](#)

²⁸⁶ EC, 12/10/2022, pp. 13-14, [url](#)

²⁸⁷ EC, 08/11/2023, p. 15, [url](#)

²⁸⁸ Civil Rights Defenders, 12/2019, p. 101, [url](#)

²⁸⁹ Praxis, s.d., p. 1, [url](#)

²⁹⁰ Bertelsmann Stiftung, 29/04/2020, p. 37, [url](#)

²⁹¹ Bertelsmann Stiftung, 13/02/2022, p. 16, [url](#)

²⁹² OSCE, 2021, [url](#)

of bestraffing verbieden. Het BCHR vermeldt in dit verband de artikels 25 tot en met 29 van de Grondwet. Het wettelijk kader (zie ook [2.1.](#)), de praktijk en de evoluties op dit gebied zijn ook onderhevig aan internationale periodieke *reviews*. Ook in het verband van het kandidaat-lidmaatschap van de EU (zie ook [1.5.](#)) is Servië op dit gebied onderhevig aan monitoring.²⁹³

Gevangenen in Servië beschikken, volgens een monitoringsrapport van het Helsinki Committee for Human Rights in Serbia (2016), over medische infrastructures die onder meer voorzien zijn van psychiaters die instaan voor de opvolging van gedetineerden en gevangenen met psychiatrische problemen.²⁹⁴

Op 21 juni 2018 verschijnt een rapport van de Raad van Europa na een onderzoek uitgevoerd door het CPT. In dit rapport is sprake van een belangrijk aantal meldingen van (beweerde) gevallen van fysieke mishandeling door politieagenten van gearresteerden en/of gedetineerden. Het CPT heeft voor een aantal van de beweerde gevallen bewijsmateriaal gevonden.²⁹⁵

In 2018 is in de gevangenen het programma *Improving capacities and capabilities within the prison service in the Republic of Serbia* van start gegaan. Bedoeling is onder meer om het gevangenispersoneel vertrouwer te maken met kwetsbaardere profielen zoals vrouwen, LGBTI-persoon en minderheden. Ook is het de bedoeling om het personeel te begeleiden bij de heroriëntering van de detentiefunctie naar herintegratie en rehabilitatie van de gevangenen.²⁹⁶ In 2018 is de volledige renovatie van de zogenoemde Special Prison Hospital in de centrale gevangenis van Belgrado afgerond.²⁹⁷

Zowel de Servische Ombudsdienst als de Raad van Europa leggen op geregelde tijdstippen werkbezoeken af in de Servische gevangenen. Beide organisaties kunnen ook door de gedetineerden zelf aangesproken worden.²⁹⁸ In jaarrapporten (2017, 2022) van de Ombudsdienst staat dat foltering als systematisch georganiseerde of aangemoedigde praktijk niet bestaat in Servië. Het aantal klachten bij de Ombudsdienst van personen die beweren in gevangenschap fysiek te zijn mishandeld is in 2016 voor een groot stuk gedaald. In 2020 heeft de Ombudsdienst verklaard dat de inspanningen om gevangenen en gedetineerden te beschermen verder door zijn gegaan.²⁹⁹ Deze dienst heeft over 2021 een verbetering opgemerkt van de accommodatie waarin mensen gedetineerd zijn.³⁰⁰

De ERRC (European Roma Rights Centre) noemt een rapport over het bezoek van de United Nations Committee against Torture (UNCAT) Special Rapporteur aan Servië in 2019 bijzonder alarmerend. Het bevat een overzicht van ongecontroleerde brutaliteit en straffeloosheid bij de veiligheidsdiensten, gepaard met weinig oog voor de rechten van wie gedetineerd of gevangen is. De UNCAT Special Rapporteur heeft talloze en samenhangende berichten ontvangen over foltering en mishandeling (vuistslagen, wapenstokken, bedreigingen met vuurwapen, ...) door de politie met de bedoeling om verdachten tijdens ondervragingen tot bekentenissen te dwingen. Forensische experts hebben, nog altijd volgens de Rapporteur, niet de nodige expertise om dit soort gevallen te onderzoeken. Soms worden gearresteerden gedwongen bekentenissen te ondertekenen die ze niet mogen lezen en die hen in verband brengen met oudere misdaden die nooit zijn opgelost.³⁰¹

In maart 2022 heeft het CPT een rapport gepubliceerd over een nieuw bezoek aan Servië, eind 2021. Hierin staat dat mishandeling van gedetineerden door de politie een ernstig probleem blijft. In teveel gevallen is het parket er niet in geslaagd om onderzoek in overeenstemming met de vooropgestelde

²⁹³ Belgrade Center for Human Rights, 2019, p. 52, [url](#)

²⁹⁴ The Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, 02/2016, [url](#)

²⁹⁵ CoE-CPT, 21/06/2018, [url](#)

²⁹⁶ Justice Trends, 28/08/2018, [url](#)

²⁹⁷ Republic of Serbia, 01/12/2018, [url](#)

²⁹⁸ Freedom House, 03/03/2021, [url](#)

²⁹⁹ USDoS, 30/03/2021, [url](#)

³⁰⁰ Republic of Serbia (Protector of Citizens), 15/03/2022, pp. 22-23, [url](#); Ombudsman of Serbia, 2017, [url](#)

³⁰¹ ERRC, 02/2023, pp. 41-42, [url](#)

criteria te voeren. De CPT heeft ook bezorgdheden uitgedrukt over milde bestraffingen door het gerecht van politieagenten die voor mishandeling zijn veroordeeld.³⁰²

In oktober 2020 heeft de Raad van Europa een seminarie georganiseerd met de deelname van 20 ngo's en de Ombudsdienst in het kader van het project *Enhancing Human Rights Protection for Detained and Sentenced Persons in Serbia*.³⁰³

In 2022 schrijft AI dat het VN-Comité tegen Foltering in december 2021 bij de Servische autoriteiten erop heeft aangedrongen om de wettelijke beschermingsvoorzieningen te implementeren tegen straffeloosheid voor foltering en mishandeling van gedetineerden en om ervoor te zorgen dat klachten onafhankelijk onderzocht worden.³⁰⁴

In het USDoS-mensenrechtenrapport staat jaarlijks (2017, 2018, 2021, 2022, 2023) dat mishandeling van gedetineerden door de politie (vooral in de eerste fases van een politieonderzoek) voorkomt en dat straffeloosheid of onderzoek ernaar een probleem blijft. Na het gebruik van geweld, wordt niet altijd een medisch onderzoek verricht.³⁰⁵

Niettemin is in deze bron ook jaarlijks sprake van maatregelen door het ministerie van Binnenlandse Zaken door politieagenten die zich te buiten zijn gegaan aan mishandeling en foltering. In een paar gevallen heeft dit geleid tot de effectieve doorverwijzing en bestraffing door het gerecht. In het USDoS-rapport over 2018 staat ook dat de kwaliteit van de interne politieonderzoeken is blijven stijgen, vooral als gevolg van het in voege treden van een nieuwe strafprocedurewet (zie supra). In de eerste acht maanden van 2018 is het Departement voor Interne Controle zeker één strafrechtelijke procedure tegen een politieagent gestart omwille van vermoedens van mishandeling of foltering. Ook in het rapport over 2021 staat dat het Departement voor Interne Controle van het ministerie van Binnenlandse Zaken (zie ook [2.2.2.](#)) drie strafrechtelijke aanklachten is begonnen tegen politieagenten, gebaseerd op redelijke vermoedens dat ze een misdaad (mishandeling of foltering) hadden begaan.³⁰⁶

Het USDoS-mensenrechtenrapport (2023) verwijst ten slotte naar de verlengde voorhechtenis als problematische praktijk in Servië.³⁰⁷

In het *Serbia 2018 Report* en *Serbia 2019 Report* van de EC staat over dit onderwerp dat het parket en het ministerie van Binnenlandse Zaken een officiële methodologie aangenomen hebben om beweerde gevallen van foltering of mishandeling (beter) te onderzoeken.³⁰⁸ Volgens het *Serbia 2020 Report* van de EC is opnieuw sprake van werkbezoeken door de Ombudsdienst aan politiekantoren, gevangenissen en psychiatrische ziekenhuizen. Ook is een Commissie blijven doorwerken voor de implementering van standaarden voor gedrag van de politie bij onderzoek naar foltering. Parketmagistraten en politieagenten hebben trainingen afgewerkt over de methodologie voor onderzoeken na beweringen van foltering. In juni 2019 is een handleiding in gebruik genomen die de behandeling van personen in politiedetentie beregelt. Er bestaan intussen ook strengere straffen in de Strafwet voor gevallen van foltering door de ordediensten of gevangenispersoneel.³⁰⁹ Volgens het *Serbia 2020 Report* van de EC wordt er ook veel werk gemaakt van renovaties, modernisering en verbetering van behandelingsprogramma's in de medische infrastructuren in verschillende gevangenissen.³¹⁰

³⁰² EC, 12/10/2022, p. 36, [url](#)

³⁰³ CoE, 22/10/2020, [url](#)

³⁰⁴ AI, 29/03/2022, [url](#)

³⁰⁵ USDoS, 20/03/2023, pp. 3-4, [url](#); USDoS, 03/03/2017, [url](#); USDoS, 30/03/2021, [url](#)

³⁰⁶ USDoS, 13/04/2022, p. 4, [url](#); USDoS, 20/03/2023, pp. 2-4, [url](#); USDoS, 11/03/2020, [url](#); USDoS, 13/03/2019, [url](#)

³⁰⁷ USDoS, 20/03/2023, p. 6, [url](#)

³⁰⁸ EC, 17/04/2018, [url](#); EC, 29/05/2019, p. 25, [url](#)

³⁰⁹ EC, 06/10/2020, p. 31, [url](#)

³¹⁰ EC, 06/10/2020, p. 31, [url](#)

In het *Serbia 2021 Report* van de EC staat nog een keer de belangrijke rol van de Ombudsdienst (in zijn rol van NPM) aangegeven bij de preventie van foltering en mishandeling door de veiligheidsdiensten. Het aantal bezoeken aan relevante sites (gevangenissen, politiekantoren, ...) door de Ombudsdienst is gestegen.³¹¹ In 2023 schrijft de EC dat de behandeling van personen in voorlopige hechtenis een bijzonder aandachtspunt is. Actie is vereist om voor hen het recht op toegang tot een advocaat te garanderen.³¹²

³¹¹ EC, 19/10/2021, p. 32, [url](#)

³¹² EC, 08/11/2023, p. 40, [url](#)

3. Specifieke situaties

3.1. Roma

3.1.1. Positie in de maatschappij

In Servië leven anno 2017 naar schatting tussen de 250.000 en 600.000 Roma. Het juiste aantal is altijd moeilijk te bepalen geweest omwille van uiteenlopende redenen: niet alle betrokkenen onthullen hun etniciteit in een volkstelling, er is emigratie en remigratie, problemen bij registratie...³¹³

Onder de Romabevolking in Servië bevinden zich bovendien ook nog steeds ontheemden (zogenoemde IDP's) uit Kosovo. Volgens UNHCR (geciteerd in het USDoS-mensenrechtenrapport van 2023) gaat het nog over ongeveer 20.000 Roma-ontheemden. Ze wonen vaak in informele nederzettingen zonder toegang tot basisinfrastructuur, elektriciteit, water en sanitaire voorzieningen en zijn voortdurend bang voor gedwongen uitzettingen. De ontheemde Roma krijgen te maken met hoge werkloosheidscijfers, leven in ondermaatse woningen en veel ontheemde Roma-huishoudens zijn niet in staat te voldoen aan de basisvoedingsbehoeften of te betalen voor nutsvoorzieningen, gezondheidszorg, hygiëne, onderwijs en lokaal vervoer. De overgrote meerderheid van de ontheemde Roma is niet in staat om in de samenleving te integreren of naar huis terug te keren. Deze Roma-gemeenschappen bevinden zich voornamelijk in stedelijke gebieden. Enkele van de meest kwetsbaren bevinden zich in de informele nederzettingen Cukaricka Suma in Belgrado en Veliki Rit in Novi Sad.³¹⁴

De EC wijst er in dit verband op dat het land ook de wetgeving rond tijdelijk verblijf moet blijven toepassen zodat Roma-ontheemden in het bezit kunnen komen van een geregistreerde verblijfsvergunning en ook toegang kunnen krijgen tot sociaal-economische basisrechten. De EC merkt in verband hiermee ook op dat Servië zich verbonden heeft in een regionale dialoog over duurzame oplossingen voor ontheemde personen uit Kosovo (Skopje Process).³¹⁵

Volgens de jaarlijkse Servië-rapporten van de EC (2020, 2021 2022) zijn de meeste Roma intussen in het bezit van documenten van de burgerlijke stand. Het Servische ministerie van Binnenlandse Zaken, de Ombudsdienst (zie [2.5.1.](#)) en UNHCR werken immers voortdurend aan oplossingen die tot meer registraties leiden.³¹⁶ Zo zijn in december 2020 instructies aangenomen over hoe pasgeboren baby's van ouders zonder de nodige identiteitsdocumenten toch geregistreerd kunnen worden.³¹⁷ De organisatie European Network on Statelessness wijst er in 2021 wel op dat op het terrein nog steeds een aantal procedurele pijnpunten blijven bestaan die een oplossing voor Roma zonder identiteitsdocumenten in de weg staan.³¹⁸ Ook de ngo Praxis wijst in een rapport uit 2021 op de blijvende administratieve en wettelijke obstakels voor ouders die niet over een identiteitskaart of geboorteakte beschikken om hun kinderen bij de geboorte te registreren. Ook registratie na de geboorte blijft door juridische kwesties heel moeilijk.³¹⁹ Gevolg hiervan is onder meer dat het voor deze groep personen moeilijk blijft om zich ergens in Servië te domiciliëren.³²⁰

In februari 2022 is een derde *memorandum of understanding* getekend tussen het ministerie van Binnenlandse Zaken, de Ombudsdienst en UNHCR om personen zonder domicilie-adres de

³¹³ Civil Rights Defenders, 11/2017, p. 5, [url](#)

³¹⁴ USDoS, 20/03/2023, p. 21, [url](#)

³¹⁵ EC, 08/11/2023, p. 52, [url](#); EC, 12/10/2022, p. 48, [url](#); EC, 19/10/2021, p. 42, [url](#)

³¹⁶ EC, 06/10/2020, p. 39, [url](#); EC, 08/11/2023, p. 52, [url](#); EC, 12/10/2022, p. 48, [url](#); EC, 19/10/2021, p. 42, [url](#)

³¹⁷ EC, 19/10/2021, p. 40, [url](#)

³¹⁸ European Network on Statelessness, 04/2021, p. 5, [url](#)

³¹⁹ Praxis, s.d., pp. 5-6, [url](#)

³²⁰ Praxis, s.d., p. 8, [url](#)

mogelijkheid te geven zich op het adres van een centrum voor sociaal werk te registreren. Voortaan moeten alle kinderen onmiddellijk bij de geboorte verplicht geregistreerd worden, ongeacht de status van de ouders. Hoewel de verplichte registratieprocedure, volgens de EC (2022), nog effectief moet worden geïmplementeerd en ook gemonitord, worden steeds meer Roma geregistreerd.³²¹

Milan Radojev van de organisatie Praxis herhaalt anno 2022 in een blogbericht dat een bepaalde groep Roma nog steeds moeilijkheden en hindernissen kent bij de praktijk van het registreren van hun kinderen.³²²

In het USDoS-mensenrechtenrapport (2023) is sprake van nog ongeveer 2.000 personen die staatloos zijn of het risico lopen staatloos te worden. Honderden van hen leven zonder geboorteregistratie, terwijl anderen geen staatsburgerschap, persoonlijke identiteitskaarten of geregistreerde woonplaats hebben. In bijna 95 % van deze gevallen gaat het om Roma, voornamelijk Roma-ontheemden uit Kosovo.³²³

Algemeen gesproken leven Roma in grotere armoede dan de rest van de Servische bevolking. Een rapport van het ERRC (2023) citeert in dit verband studies die aantonen dat Roma meer kans maken dan de rest van de Servische bevolking om niet opgeleid te zijn en in armoede te leven. Voor 100 economisch actieve Roma zijn er 257 die economisch niet actief zijn (tegenover 140 in de rest van de Servische bevolking). In Servië loopt 24,3 % van de bevolking kans op armoede. Bij de Romabevolking ligt dit cijfer hoger. Ook volgens gezamenlijke gegevens uit 2020 van de Servische overheidsdienst Sociale Inclusie en Armoedebestrijding en een VN-mensenrechtenteam (eveneens geciteerd in het ERRC-rapport van 2023) is er nog steeds sprake van ondermaatse omstandigheden in de Romawijken (geen of slechts onregelmatige toegang tot proper water, riolering, elektriciteit...)³²⁴.

In het USDoS-mensenrechtenrapport (2023) staat ook dat kinderen, voornamelijk uit de Romagemeenschap, gedwongen werden zich bezig te houden met bedelen, diefstal, huishoudelijk werk, commerciële seksuele uitbuiting en andere vormen van arbeid.³²⁵

In 2021 verschijnt op de website van de Minority Rights Group Europe (MRGE) een rapport van Goran Basic³²⁶ over discriminatie van Roma. Basisuitgangspunt in het rapport van Goran Basic is dat Roma veelal gediscrimineerd worden op basis van meerdere gronden tegelijk (dus niet enkel op basis van hun Roma-identiteit).³²⁷

Bijna 64 % van de klachten die de Commissaris voor de bescherming van gelijkheid (zie [2.5.2.](#)) ontvangt zijn afkomstig van Roma. Er is sprake van systemische segregatie en discriminatie. De commissaris, geciteerd in het USDoS-mensenrechtenrapport van 2021, bevestigt dat Roma met verschillende types van discriminatie te kampen hebben.³²⁸

Ook de ngo Praxis (2021) stelt dat Roma met verschillende vormen van meervoudige discriminatie te kampen hebben (op het gebied van tewerkstelling, sociale bescherming en gezondheidszorg). In dit rapport is ook sprake van segregatie in het onderwijs en van haatspraak. Angst hiervoor wordt versterkt door de activiteiten van extreemrechtse groepen waarvan de leden meer en meer Roma aanvallen. De politie (zie infra) treedt hier, volgens het rapport, op ondermaatse wijze tegen op.³²⁹

³²¹ EC, 12/10/2022, p. 47, [url](#)

³²² European Network on Statelessness, 23/06/2022, [url](#)

³²³ USDoS, 20/03/2023, p. 22, [url](#)

³²⁴ ERRC, 02/2023, p. 8, [url](#)

³²⁵ USDoS, 20/03/2023, p. 42, [url](#)

³²⁶ Voormalig adjunct van de Ombudsdienst, auteur van diverse academische publicaties over de status van Roma in de Balkan, stichter van het Center for Ethnic Studies and the Academic Network for Cooperation in Southeast Europe, directeur van het Instituut voor Sociale Wetenschappen in Belgrado.

³²⁷ Minority Rights Group Europe, Praxis, (Goran Basic), 03/2021, p. 6, [url](#)

³²⁸ USDoS, 30/03/2021, p. 34, [url](#)

³²⁹ Praxis, 04/2021, p. 14, [url](#)

Uit een workshop in Pristina (2021) met de titel *Roma LGBTIQ+ Empowerment* is gebleken dat Roma-LGBTI-personen (zie ook [3.3.](#)) te kampen hebben met systemische meervoudige marginalisering en discriminatie. Roma-LGBTI worden niet alleen geconfronteerd met uitsluiting en discriminatie (op grond van hun geaardheid en genderidentiteit) door de meerderheid van de samenleving maar ook door LGBTI-ngo's. De workshop vestigt er de aandacht op dat ngo's en overheidsinstellingen dit moeten erkennen.³³⁰

Ook de EC spreekt in 2022 over intersectionele discriminatie. De EC brengt in het bijzonder Romavrouwen, oudere vrouwen, arme vrouwen, vrouwen met een handicap, vluchtelingenvrouwen en intern ontheemde vrouwen in verband met intersectionele vormen van discriminatie.³³¹

Volgens de Bertelsmann Stiftung (2022) blijven Romagemeenschappen geconfronteerd worden met vooroordelen en discriminatie.³³²

In 2023 schrijft de ERRC dat ongeveer alle mensenrechteninstellingen van de VN en van de Raad van Europa unaniem zijn in hun veroordeling van de aanhoudende discriminatie tegen Roma die in Servië vastgesteld wordt. Hierbij wordt het UN CEDAW Committee geciteerd dat vastgesteld heeft dat in het bijzonder Romavrouwen meervoudige en intersectionele discriminatie blijven ervaren.³³³

Volgens dit ERRC-rapport (2023) is de Romaminderheid vooral benadeeld door discriminatie op het gebied van tewerkstelling, huisvesting en onderwijs. Roma zijn ook vaak het slachtoffer van gedwongen uitzettingen. Wie uit zijn huis wordt gezet krijgt, volgens deze bron, over het algemeen geen alternatieve woning of geen toegang tot rechtsmiddelen om de uitzetting aan te vechten.³³⁴

Ten slotte wijst het ERRC-rapport op de wijdverspreide aanwezigheid van haatspraak tegen Roma in de onlinemediën. Zo vermeldt het rapport dat verschillende mediabronnen gesanctioneerd zijn omdat ze verwezen hadden naar de Roma-etniciteit van vermoedelijke criminelen, wat stevast leidt tot haatdragende commentaren. Sinds 2017 heeft de Servische persraad, volgens deze bron, 51 inbreuken vastgesteld tegen de ethische code van journalisten. In de meeste gevallen was de discriminerende content gericht op Roma en/of LGBTI-personen (zie ook [3.3.](#)).³³⁵

3.1.2. Wetgeving, actieplannen en strategieën

Behalve de eerder besproken algemene wetgeving inzake de bescherming van de mensenrechten, inzake de rechten van minderheden en inzake discriminatie (zie [2.1.](#)) hebben wetgever en autoriteiten ook nog andere wetgeving en beleidsmaatregelen voorzien ter bescherming en verbetering van de situatie van RAE.

Roma in Servië genieten de status van nationale minderheid wat hen (althans formeel) garandeert van zowel individuele als collectieve rechten die in lijn zijn met de Servische Grondwet, internationale en nationale mensenrechten- en minderhedenstandaarden (zie ook [2.1.](#)). Verder is er nog artikel 4 van de Wet over de bescherming van de rechten en vrijheden van de nationale minderheden die de autoriteiten opdraagt om actie te ondernemen om de situatie van Roma te verbeteren. Romarechten worden ook expliciet genoemd in specifieke sectorale wetgeving (vb inzake onderwijs en tewerkstelling).³³⁶

Sinds maart 2009 is in Servië de Wet op het verbod op discriminatie van kracht.³³⁷ Artikel 13 van deze wet stipuleert dat discriminatie tegen individuen op basis van twee of meer persoonlijke

³³⁰ Civil Rights Defenders, 18/11/2021, [url](#)

³³¹ USDoS, 20/03/2023, p. 30, [url](#)

³³² Bertelsmann Stiftung, 13/02/2022, p. 13, [url](#)

³³³ ERRC, 02/2023, p. 16, [url](#)

³³⁴ Freedom House, 03/2023, [url](#)

³³⁵ ERRC, 02/2023, p. 13, [url](#)

³³⁶ Civil Rights Defenders, 11/2017, p. 6, [url](#)

³³⁷ Republic of Serbia, 26/03/2009, [url](#)

kenmerken (meervoudige of intersectionele discriminatie) moet gekwalificeerd worden als ernstige discriminatie.³³⁸ Hieruit volgt, volgens een specifiek EC-rapport over discriminatie in Servië (2020), dat er in gevallen van meervoudige of intersectionele discriminatie strengere straffen van toepassing zijn.³³⁹

Verder heeft Servië in juli 2019 ook de Poznan-Verklaring (Declaration of Western Balkans Partners on Roma Integration within the EU Enlargement Process) onderschreven: een verbintenis van de Balkanlanden over de integratie van Roma. Deze houdt onder meer meetbare engagementen in wat betreft het beleid voor de verder inclusie van Roma.³⁴⁰

Volgens de Bertelsmann Stiftung (2020) is de bescherming tegen discriminatie voor Roma verzekerd door een ruimer wettelijk en institutioneel kader. Hiervoor wordt niet alleen naar de wet van 2009 verwezen maar ook naar een aantal strategieën (Strategy for the Prevention and Protection from Discrimination (2013-2018), The National Strategy for Gender Equality (2016-2020) and Strategy for the Social Inclusion of Roma in the Republic of Serbia (2016-2025)) met bijhorende actieplannen. Tegelijk geeft deze bron in 2020 aan dat de implementering van deze strategieën enigszins dubieus verloopt.³⁴¹ In 2022 stelt de Bertelsmann Stiftung dat Servië een sterk systeem op poten heeft gezet om burgers te beschermen tegen discriminatie, maar dat Roma en LGBTI-personen hier in de praktijk wel nog steeds geconfronteerd mee blijven.³⁴²

In September 2022 heeft Brankica Janković, de Commissaris voor de bescherming van gelijkheid (zie ook [2.5.2.](#)), verklaard dat het concept van meervoudige en intersectionele discriminatie (*multiple and cross-discrimination*) in Servië met succes wordt toegepast omdat deze vorm van discriminatie goed gedefinieerd is in de wet. Volgens Janković slaagt Servië er immers in om de sociale subgroepen te identificeren die aan meervoudige en intersectionele discriminatie blootgesteld worden: het gaat vooral over Roma, arme burgers en personen met een handicap. Janković heeft ook verklaard dat haar organisatie er voortdurend trainingen over organiseert voor medewerkers van het gerecht, de politie, sociale en gezondheidsdiensten en van andere instellingen die beslissingen nemen over de bescherming van de burgerrechten in Servië.³⁴³

In het *Serbia 2022 Report* van de EC staat dat het land in februari 2022 een nieuwe strategie heeft aangenomen met de bedoeling de wetgeving in lijn te brengen met het EU Roma Strategic Framework.³⁴⁴ In de EU Roma Strategic Framework for 2020-2030 staat expliciet dat nationale staten een gemeenschappelijke maar gedifferentieerde aanpak moeten volgen die de diversiteit onder de Roma moet weerspiegelen. De strategische kaders van de staten moeten alle Roma behandelen en moeten de noden van de diverse subgroepen weerspiegelen met een intersectionele aanpak. De nationale strategieën moeten er meer bepaald mee rekening houden dat de verschillende aspecten van iemands persoonlijkheid (leeftijd, gender, seksuele oriëntering, mobiliteit en andere ...) discriminatie kunnen vegeren.³⁴⁵

In de Strategy for social inclusion of Roma in the Republic of Serbia 2022-2030 staat dan ook expliciet geschreven dat er met de diversiteit in de Romagemeenschap rekening moet gehouden worden opdat de bijzondere uitdagingen waarmee Romavrouwen, -kinderen, -LGBTI-personen, -jongeren en Roma-ouderen geconfronteerd worden, op een geëigende manier kunnen aangepakt worden.³⁴⁶

³³⁸ Republic of Serbia, s.d., p. 4, [url](#)

³³⁹ EC, 2021, p. 8, [url](#)

³⁴⁰ Regional Cooperation Council, 05/07/2019, [url](#); EC, 06/10/2020, [url](#)

³⁴¹ Bertelsmann Stiftung 29/04/2020, p. 25, [url](#)

³⁴² Bertelsmann Stiftung, 13/02/2022, p. 13, [url](#)

³⁴³ Republic of Serbia, 26/09/2022, [url](#)

³⁴⁴ EC, 12/10/2022, p. 47, [url](#)

³⁴⁵ EC, 07/10/2020, p. 7, [url](#)

³⁴⁶ Republic of Serbia, p. 3, [url](#)

In september 2022 heeft Servië ook het bijhorende actieplan aangenomen.³⁴⁷ Hierin is aandacht en budget voorzien om tegemoet te komen aan de specifieke noden van LGBTI-personen in de Romagemeenschap (zie ook [3.3](#)).³⁴⁸

3.1.3. Houding autoriteiten

Volgens een rapport uit 2016 van Equinet (European Network of Equality Bodies), de koepelorganisatie van Europese centra voor gelijke kansen, onderneemt de Commissaris voor bescherming van gelijkheid in Servië regelmatig stappen om succesvolle zaken tegen meervoudige discriminatie (zie supra, en ook [2.5.2.](#)) onder de aandacht te brengen.³⁴⁹

Sinds 29 mei 2018 is in Servië het ROMACTED-programma van de Raad van Europa gelanceerd. Via lokale facilitatoren en coördinatoren voorziet dit programma in garanties op de implementering van algemene, brede ontwikkelingsdoelstellingen op het lokale (gemeentelijke) niveau in elf doelgemeentes: Kostolac, Kragujevac, Niš, Odžaci, Prokuplje, Smederevo, Subotica, Vranje, Vrnjačka Banja, Zaječar en Zvezdara. Sindsdien zijn in deze gemeentes een aantal programma's daadwerkelijk aan het lopen die bijdragen tot de verbetering van Roma in onder meer het onderwijs, huisvesting, nutsvoorzieningen en het cultuurleven.³⁵⁰

Op 26 juni 2018 vindt het 2018 *National Platform on Roma Integration in Serbia* plaats. Zestig deelnemers van centrale en lokale instituten, van de burgermaatschappij, Romavertegenwoordigers en van de media hebben die dag de implementatie van het Romabeleid in Servië besproken. Volgens Nenad Ivanisevic, beleidsadviseur in verband met Roma-inclusie bij de Vicepresident van Servië is de positie van de Romagemeenschap verbeterd, maar moet nog verder werk gemaakt worden van werkgelegenheid.³⁵¹

Om de toegang tot de gezondheidszorg bij Roma te faciliteren heeft het ministerie van Gezondheidszorg al sinds 2008 een systeem op poten gezet van gezondheidsbemiddelaars (*health mediators*) die als brugfiguur functioneren tussen de gemeenschap en het gezondheidszorgsysteem.³⁵² In een rapport van de ECRI voor Servië (2017) staat dat 30.000 Roma gevaccineerd zijn, 1.300 Romakinderen ingeschreven zijn in een crèche en dat 16.330 Roma een gezondheidsverzekeringskaart hebben gekregen.³⁵³

Volgens de OVSE (2018) heeft het systeem van de *health mediators* geleid tot concrete en meetbare verbeteringen wat betreft de gezondheidsstatus van de Roma-gemeenschap. De *health mediators* hebben ervoor gezorgd dat opnieuw 7.389 Roma-personen een ziekteverzekering kregen en hebben 3.545 nieuwe cases opgelost van mensen zonder persoonsdocumenten. Het beroep van gezondheidsbemiddelaar (*health mediator*) is in Servië officieel erkend.³⁵⁴

Tijdens het begin van de coronapandemie (2020) heeft ook United Nations Children's Fund (UNICEF) met de financiële hulp van GlaxoSmithKline (GSK) ingestaan voor de continuïteit en de kwaliteit van het netwerk van deze *health mediators*.³⁵⁵

Volgens een gezamenlijk rapport van de ngo's Minority Rights Group Europe en Praxis, zijn in 2021 85 nieuwe *health mediators* aangenomen in 70 lokale Romagemeenschappen.³⁵⁶

³⁴⁷ EC, 12/10/2022, p. 47, [url](#)

³⁴⁸ Republic of Serbia, The Ministry of Human and Minority Rights and Social Dialogue, p. 56, [url](#)

³⁴⁹ Equinet, 2016, p. 33, [url](#)

³⁵⁰ ROMACTED, 01/2020, [url](#)

³⁵¹ Regional Cooperation Council, 26/06/2018, [url](#)

³⁵² OSCE/ODIHR, 2018, p. 7, [url](#)

³⁵³ CoE, 16/05/2017, [url](#)

³⁵⁴ OSCE/ODIHR, 2018, p. 7, [url](#)

³⁵⁵ UNICEF, 23/09/2020, [url](#)

³⁵⁶ Minority Rights Group Europe, Praxis, (Goran Basic), 03/2021, [url](#)

In juni 2021 is de minister van Mensen- en minderhedenrechten benoemd als National Roma Contact Point en in juni 2021 is ook een nieuw coördinatiepunt opgericht met de premier als voorzitter.³⁵⁷

Goran Basic wijst in zijn rapport over discriminatie van Roma (zie supra, 2021) op de afwezigheid van systemische ondersteuning bij de lokale besturen. Hij wijst in dit verband op de gebrekkige implementering van de lokale actieplannen voor de inclusie van Roma en op de afwezigheid van adequate wettelijke bijstand voor deze groep waardoor een aantal socio-economische problemen niet opgelost raken en waardoor de toegang tot justitie nog gebrekkig blijft, vooral in gevallen van discriminatie, haatspraak en mensenrechtenschendingen.³⁵⁸ Basic stelt in zijn rapport ook nog dat Roma slechts zelden gevallen van discriminatie gaan melden omdat ze het als moeilijk ervaren om dit te bewijzen en omdat ze vrezen zich zo bloot te stellen aan onaangename ervaringen (druk en geweld tijdens de onderzoeksprocedure).³⁵⁹

De Commissaris voor de bescherming van gelijkheid (zie ook [2.5.2.](#)) behandelt anno 2022 regelmatig gevallen van meervoudige discriminatie. Volgens een specifiek rapport van de EC over discriminatie in Servië tijdens het jaar 2021 is er echter geen sterke rechtspraak door burgerlijke rechtbanken die aan kan tonen dat het schadelijke effect van het fenomeen erkend wordt of dat deze een basis vormt voor een hogere compensatie.³⁶⁰ Deze bron voegt hier nog aan toe dat de lage hoeveelheid van behandelde discriminatiezaken eerder te maken heeft met de terughoudendheid van slachtoffers om hulp te zoeken dan met een onvoldoende bewustzijn of onvoldoende kennis over discriminatie.³⁶¹

In een ERRC-rapport (2023) staat dat het aantal klachten van individuele burgers over etnische discriminatie bij de Commissaris voor bescherming van gelijkheid slechts 6,8 % (50 klachten) bedraagt van haar totale werklast. Van deze klachten handelden er slechts 32 over Roma. Bovendien zijn de meeste van deze klachten verworpen op basis van formele gronden. Van andere klachten is de procedure vroegtijdig gestopt. Anderzijds is de Commissaris zelf wel meer burgerlijke rechtszaken gestart voor anti-Roma discriminatie dan voor andere gronden.³⁶²

In 2023 heeft de Commissaris voor de bescherming van gelijkheid kritiek geuit op de burgemeester van Belgrado nadat deze zich in stereotyperende bewoordingen over Roma had uitgelaten.³⁶³

Het USDoS-mensenrechtenrapport (2023) wijst erop dat het de Roma ontbreekt aan informatie over hun rechten en de beschikbare mechanismen om discriminatie te bestrijden.³⁶⁴

In het jaarrapport 2017/18 van AI staat dat Roma nog altijd geconfronteerd worden met mishandeling door de politie.³⁶⁵ Ook HRW maakt melding van een incident in 2017 waarbij de politie een koppel heeft opgesloten en mishandeld nadat ze aangifte hadden gedaan van de diefstal van hun auto.³⁶⁶ De organisatie ERRC heeft het koppel naderhand bijgestaan om dit geval van politiegeweld openbaar te maken en voor het gerecht te brengen (zie ook [2.5.3.](#)).³⁶⁷

Omdat strafrechtelijke stappen tegen de politie uit zijn gebleven heeft het koppel de zaak naderhand tot het Hoogerechtshof en ook het Grondwettelijk Hof gebracht (zie ook [2.4.1.](#)). Vooral de uitspraak van het Hoogerechtshof in 2020 wordt als belangrijk ervaren omdat het gedrag van de politie voor het eerst als discriminatoir is bestempeld.³⁶⁸

³⁵⁷ EC, 12/10/2022, p. 40, [url](#)

³⁵⁸ Minority Rights Group Europe, Praxis, (Goran Basic), 03/2021, p. 25, [url](#)

³⁵⁹ Minority Rights Group Europe, Praxis, (Goran Basic), 03/2021, p. 25, [url](#)

³⁶⁰ EC, 2021, pp. 19-20, [url](#),

³⁶¹ EC, 2021, p. 65, [url](#)

³⁶² ERRC, 02/2023, [url](#)

³⁶³ Balkan Insight, 13/03/2023, [url](#)

³⁶⁴ USDoS, 20/03/2023, p. 30, [url](#)

³⁶⁵ AI, 22/02/2018, [url](#)

³⁶⁶ HRW, 18/01/2018, [url](#)

³⁶⁷ ERRC, 16/05/2017, [url](#)

³⁶⁸ ERRC, 29/10/2020, [url](#)

Volgens de ngo Praxis (2021) treedt de politie op ondermaatse wijze op tegen de activiteiten van extreemrechtse groepen waarvan de leden steeds meer Roma aanvallen.³⁶⁹

In 2021 heeft de OVSE een rapport gepubliceerd met een analyse van alle geregistreerde haatmisdrijven in Servië. Als *key observation* bij dit rapport noteert de organisatie dat de Servische ordehandhavingsdiensten (zie infra) bij hun registratie van haatmisdrijven geen melding maken van de gronden op basis waarvan een haatmisdrijf heeft plaatsgevonden. Daarom verzamelde de OVSE zelf informatie over drie gevallen van gewelddadige aanvallen op Roma in 2019 en ook over één geval waarbij een Roma bedreigd is. Het bleek te gaan over gevallen van agressie gepleegd door haatbendes, maar ook over een geval waarbij de politie zelf betrokken partij was.³⁷⁰

Volgens verschillende berichten van AI en de ERRC zijn in 2020, 2021 en 2022 incidenten voorgevallen waarbij Roma mishandeld zijn door de politie of waarbij de politie aanrandingen niet als haatmisdrijven heeft behandeld.³⁷¹ Uit een rapport van de ERRC (2021) blijkt dan ook dat Roma een groot wantrouwen ten opzichte van de politie koesteren. Ook hierin is sprake van pesterijen, verbaal geweld en in sommige gevallen ook van fysieke aanrandingen door de politie. Procedures bij het doorzoeken van een auto of bij arrestaties worden soms niet gerespecteerd.³⁷²

Ook een rapport van de ERRC (2023) bevestigt dat er bij Roma een verontrustend gebrek aan vertrouwen is in de autoriteiten. Uit een bevraging hierover (geciteerd in dit rapport) blijkt dat Roma de politie zien als de autoriteit bij wie ze de meeste discriminatie en vooroordelen ervaren. Er is sprake van systematische politiecontroles op Roma. Advocaten en rechters hebben in deze bevraging bevestigd dat arrestaties van Roma kunnen volgen uit het bestaan van stereotyperingen bij de politie.³⁷³ De bevraagde Roma zijn bovendien van oordeel dat ze ook geen vertrouwen in het gerecht kunnen hebben. Volgens hen reflecteert het gerecht vooroordelen en racisme in de brede maatschappij.³⁷⁴

Hetzelfde geldt voor de rechtsbijstand door de overheid waarop Roma veelal beroep moeten doen (zie ook [2.4.2.](#)). De betrokkenen hebben in de geciteerde bevraging hierover opgemerkt dat de hen toegewezen advocaten er als gevolg van stereotyperingen van uitgaan dat ze sowieso schuldig zijn.³⁷⁵ Bovendien is in het rapport nog sprake van Roma die berecht en veroordeeld zijn zonder dat ze beroep konden doen op de wettelijk voorziene rechtsbijstand.³⁷⁶

3.1.4. Bijstand ngo's

In het rapport van Goran Basic (2021) staat dat een groot aantal klachten van Roma niet doorstromen tot bij de Ombudsdienst of de Commissaris voor de bescherming van gelijkheid omwille van louter procedurele redenen. In het licht hiervan wijst hij op het grote belang van de (weliswaar nog steeds onvoldoende aanwezige) juristen die in Roma gerelateerde zaken gespecialiseerd zijn en die in gratis juridische bijstand (zie ook [2.4.2.](#)) kunnen voorzien voor Roma. Zo vermeldt de auteur de aanwezigheid op het terrein van goed getrainde en ervaren advocaten, die al dan niet actief zijn binnen ngo's (zie ook [2.5.3.](#)). Zo verwijst Basic naar de volgende burgermaatschappijorganisaties die Roma in staat helpen stellen om discriminatie te identificeren en te melden, die hun belangen verdedigen en die actief werken aan het bepleiten, uitoefenen en beschermen van hun rechten: A11 Initiative for Economic and Social Rights, Lawyers' Committee For Human Rights (YUCOM), Belgrade Centre for Human Rights, Yurom Centre, Alliance against Discrimination of Roma, Bibija, Roma Women's Network, Praxis en andere organisaties. Verder verwijst hij ook naar ervaren advocaten bij de relevante onafhankelijke overheidsinstellingen en die zich toeleggen op gevallen van

³⁶⁹ Praxis, 04/2021, p. 14, [url](#)

³⁷⁰ OSCE, s.d., [url](#)

³⁷¹ AI, 16/04/2020, [url](#); ERRC, 17/09/2021, [url](#); ERRC, 26/01/2022, [url](#)

³⁷² ERRC, 12/2021, p. 27, [url](#)

³⁷³ ERRC, 02/2023, p. 25, [url](#)

³⁷⁴ ERRC, 02/2023, p. 41, [url](#)

³⁷⁵ ERRC, 02/2023, pp. 30-31, [url](#)

³⁷⁶ ERRC, 02/2023, p. 42, [url](#)

discriminatie van Roma (zie ook [2.5.1.](#) en [2.5.2.](#)). Bovendien vermeldt hij de aanwezigheid van zelfstandige advocaten van Roma-origine op het terrein en het feit dat deze getuigen van een diepe betrokkenheid en een sterke inzet voor de aanpak van discriminatie van hun gemeenschap. De auteur wijst in dit verband op het belang van het vertrouwen dat deze advocaten nu genieten in de gemeenschap.³⁷⁷

Een aantal oudere bronnen stellen dat in Servië al vele jaren ngo's actief zijn die steun verlenen aan Roma in verschillende domeinen (Praxis, Hleb Zivot, UNICEF, Roma Children's Centre, Roma Women's Centre Bibija, ...).³⁷⁸

De organisatie Minority Rights Group International (MRGI) heeft intussen samen met Praxis en een groot aantal *stakeholders* op het terrein een programma lopen, het Roma Equality through Increased Legal Access-project (REILA-project) van 1 september 2020 tot 31 augustus 2022, dat erop gericht is te komen tot een verbeterde juridische aanpak op het terrein van gevallen van discriminatie van Roma.³⁷⁹ Na afsluiting van het programma heeft de MRGI samen met de ngo Praxis een rapport gepubliceerd waarin het concludeerde dat de waarde van dit project erin lag dat de betrokken Roma zich beter bewust zijn geworden van discriminatie; van de beschikbare juridische mechanismes om zich hiertegen te beschermen (bv. de Commissaris) en van het belang om discriminatie te melden. In de gevallen waar veldwerk, juridische bijstand én het melden van discriminatiegevallen samen een rol gespeeld hebben, is de toegang tot justitie voor Roma verbeterd (hetzij door bemiddeling, hetzij door een klacht bij de Commissaris voor de bescherming van gelijkheid). Hoewel er Roma zijn die vertrouwen hebben gewonnen in de advocaat en in het juridische team van het programma en in bepaalde instellingen, heeft het rapport ook vastgesteld dat andere slachtoffers van discriminatie toch nog beslist hebben om geen actie tegen discriminatie te ondernemen, uit vrees om nog meer slachtoffer te worden. Het rapport onderkent het grote belang van de beschikbare gratis juridische bijstand (bv.. bij de gemeentelijke diensten voor juridische bijstand) voor wie zich geen bijstand kan veroorloven maar wijst er in dit verband op dat het systeem van gratis juridische bijstand nog niet helemaal functioneert en dat er ook nog geen bewustzijns campagne geweest is hierover (zie ook [2.4.2.](#)).³⁸⁰

Het USDoS-mensenrechtenrapport (2023) bevestigt dat lokale ngo's en internationale organisaties zorgen voor extra huisvesting, economische hulp en gratis juridische hulp bij de burgerlijke stand, het oplossen van eigendomsaanspraken, het veiligstellen van werkrechten en het verkrijgen van persoonlijke documenten.³⁸¹ Zo heeft de ngo Praxis in juni 2022 een verzoekschrift ingediend bij het EHRM in de zaak van een Romameisje dat niet onmiddellijk na de geboorte in de burgerlijke stand kon worden ingeschreven omdat haar moeder, die in Kosovo was geboren en in de geboorteregisterboeken was ingeschreven, niet beschikte niet over een Servische identiteitskaart.³⁸²

3.2. Huiselijk geweld

3.2.1. Positie in de maatschappij

Volgens ngo-gegevens is het aantal gevallen van geweld op vrouwen en huiselijk geweld gestegen door de coronalockdown. Van januari tot 25 november 2020 zijn minstens 22 vrouwen door hun partner vermoord.³⁸³

³⁷⁷ Minority Rights Group Europe, Praxis, (Goran Basic), 03/2021, pp. 18-20, [url](#)

³⁷⁸ Balkan Insight, 12/01/2018, [url](#); Roma Children's Centre, s.d., [url](#); Roma Women's Centre, s.d., [url](#)

³⁷⁹ Minority Rights International, 06/10/2020, [url](#)

³⁸⁰ Praxis, 09/2022, p. 20, [url](#)

³⁸¹ USDoS, 20/03/2023, p. 22, [url](#)

³⁸² USDoS, 20/03/2023, p. 32, [url](#)

³⁸³ AI, 07/04/2021, [url](#)

In 2021 zijn in de context van de wereldwijde Me Too-beweging een aantal publieke figuren in opspraak gekomen en van hun voetstuk gehaald omdat ze jarenlang vrouwen gewelddadig behandeld hadden.³⁸⁴

In 2023 schrijft het USDoS-mensenrechtenrapport dat van januari tot half december 2022, 26 vrouwen zijn omgekomen als gevolg van gezins-/partnergeweld (volgens het hoofd van het Coördinatieorgaan voor Gendergelijkheid). In dat rapport staat ook nog dat Servië niet beschikt over een officieel register van vrouwenmoorden en dat vrouwenorganisaties van mening zijn dat het totale aantal moorden hoger is dan deze 26 gevallen. In september 2022 zijn er 238.174 gevallen van huiselijk geweld gemeld sinds de wet hiertegen (zie infra) in 2017 is ingevoerd. Volgens onderzoek van het Nationaal Bureau voor de Statistiek naar gendergerelateerd geweld krijgt één op de vijf vrouwen in Servië te maken met psychologische mishandeling door een partner, en één op de tien met fysiek of seksueel geweld. Eén op de vijf wordt seksueel geïntimideerd op de werkplek. Volgens de informatie waarover het USDoS beschikt heeft één op de drie daders een voorgeschiedenis van geweld. Ngo's hebben in dit verband verklaard dat dit een indicatie is dat het systeem niet functioneert. Deskundigen en ngo's hebben ook nog verklaard dat het ontbreken van één enkele elektronische databank van daders bijgedragen heeft tot de toename van het aantal aanvallen. Nog steeds volgens het USDoS-mensenrechtenrapport (2023) hebben vrouwenorganisaties gemeld dat de slachtoffers het gevoel hebben dat ze alleen en onbegrepen zijn, en vaak te maken krijgen met oordelen van familie, vrienden en het publiek, evenals met represailles van hun aanvallers. Angst voor represailles en een gebrek aan vertrouwen in instellingen blijven de belangrijkste obstakels voor vrouwen om gevallen van geweld te melden.³⁸⁵

3.2.2. Wetgeving, actieplannen en strategieën

Behalve de eerder besproken algemene wetgeving inzake de bescherming van de mensenrechten, inzake de rechten van minderheden en inzake discriminatie (zie [2.1.](#)) hebben wetgever en autoriteiten ook nog andere wetgeving en beleidsmaatregelen voorzien ter bescherming en verbetering van de situatie van slachtoffers van huiselijk geweld.

Geweld op vrouwen en huiselijk geweld zijn opgenomen in diverse Servische wetteksten: de Grondwet (artikel 25), de Strafwet (artikels 178 tot 185), de Familiewet (artikel 197), de Wet over de preventie van huiselijk geweld (van kracht sinds 2017) en de Arbeidswet (artikel 21).³⁸⁶

Er zijn niet alleen verwijzingen naar (huiselijk) geweld (inclusief psychologisch geweld), maar ook naar stalking, seksueel geweld en verkrachting, gedwongen huwelijk (artikel 37), genitale verminking, gedwongen abortus en sterilisatie, seksuele pesterijen. Naast een gevangenisstraf kunnen er beschermingsmaatregelen voor slachtoffers van huiselijk geweld worden uitgesproken zoals een bevel tot uitzetting van de dader uit de woning, een contactverbod of een verbod tot stalken. Daarbij wordt eveneens rekening gehouden met de kinderen en kan de dader ontzet worden uit zijn ouderlijke rechten. In 2013 en 2014 zijn ook vier speciale werkprotocollen aangenomen voor het gerecht, de politie, de sociale beschermingsdiensten en de gezondheidsdiensten.³⁸⁷

In november 2013 heeft Servië ook het Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld (Conventie van Istanboel) ondertekend. Deze is sinds augustus 2014 ook van kracht. Het Verdrag voorziet ook een monitoringsmechanisme met daaraan gekoppeld het verzamelen van de gemonitorde, statistische gegevens (met het oog op verbeterde beleidsstrategieën, zie infra).³⁸⁸

³⁸⁴ Balkan Insight, 21/01/2021, [url](#)

³⁸⁵ USDoS, 20/03/2023, p. 28, [url](#)

³⁸⁶ WAVE, 09/2019, p. 24, [url](#)

³⁸⁷ UN CEDAW, 29/03/2016, [url](#); OSCE, 2005, [url](#); Azil, 2004, [url](#)

³⁸⁸ US AID, 11/2016, [url](#)

Ook het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2017) meldt dat de Wet ter preventie van huiselijk geweld van 23 november 2016 de beschermende maatregelen voor slachtoffers van huiselijk geweld versterkt heeft door de slachtoffers tijdelijk weg te halen uit het huis van de dader (min. 48 uur en max. 30 dagen). De wet is in de zomer van 2017 in voege getreden.³⁸⁹ Het rapport vermeldt tevens de straffen die staan op mishandeling, verkrachting en huiselijk geweld, maar geeft ook aan dat deze niet afdoende worden toegepast. Vervolging is moeilijk omwille van een gebrek aan bewijsmateriaal of aan (bereidwillige) getuigen.³⁹⁰ In 2023 schrijft het USDoS dat huiselijk geweld bestraft wordt met een gevangenisstraf van maximaal 10 jaar. De wet bepaalt ook dat autoriteiten slachtoffers van huiselijk geweld kunnen beschermen door de dader tijdelijk uit huis te verwijderen voor minimaal 48 uur tot maximaal 30 dagen. Maar, deze bron schrijft ook dat de autoriteiten de wet niet effectief gehandhaafd hebben (zie infra). De wet vereist verder ook nog dat politie, parketten, rechtbanken en sociale welzijnscentra een elektronische database moeten bijhouden over individuele gevallen van huiselijk geweld en nood- en uitgebreide maatregelen moeten nemen.³⁹¹

In het kader van de 62^{ste} VN-Commissie over de status van vrouwen (maart 2018) heeft de *Gender Theme Group Serbia* een *gender brief for Serbia* gepubliceerd voor de periode 1 december 2017 tot 1 juni 2018. Hierin worden een aantal nieuwe ontwikkelingen opgesomd in het domein van het beleid ten aanzien van de strijd tegen geweld op vrouwen en meisjes en ook ten aanzien van gendergelijkheid in Servië. Er staat onder meer dat de implementering van de Nationale strategie voor gendergelijkheid (*National Strategy for Gender Equality (2016-2020)*) opnieuw verdergezet wordt.³⁹²

De expertengroep die de naleving van de verbintenissen in het kader van de Conventie van Istanboel opvolgt heeft in januari 2020 een rapport gepubliceerd: *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence*. Enerzijds krijgt de Servische regering lof om haar inspanningen om via wetgeving een aantal vormen van geweld op vrouwen tegen te gaan, maar anderzijds legt het rapport ook pijnpunten bloot. Zo is verkrachting in de wetgeving nog altijd niet gedefinieerd als een seksuele handeling zonder de toestemming van het slachtoffer (zoals voorgeschreven door de Conventie van Istanboel). Er is nog nood aan extra centra met hulpverstrekking door vrouwen voor slachtoffers van verkrachting, (seksuele) aanranding en gedwongen huwelijk (en met psychologische bijstand) (zie infra).³⁹³

In mei 2021 heeft het Servische parlement enkele amendementen aangenomen in verband met de Wet op de gendergelijkheid en de Wet over het verbod op discriminatie. De amendementen richten zich algemeen gesproken op een versterking van de institutionele mechanismes die voor meer gelijkheid moeten zorgen, maar richt zich ook op de verbetering van de omstandigheden van vrouwen op de arbeidsmarkt. De amendementen voorzien ook in provisies die het begrip discriminatie duidelijker omschrijven en op meer situaties van toepassing laten zijn.³⁹⁴

Er is sinds 21 april 2021 ook een National Strategy for the Prevention and Combating of Gender-Based Violence against Women and Domestic Violence 2021-2025 van kracht.³⁹⁵

In 2023 schrijft de EC echter dat het actieplan en de bijbehorende financiering ervan nu aanzienlijk uitgesteld zijn. Een nieuw, derde actieplan voor de uitvoering van Resolutie 1325 van de VN-Veiligheidsraad over Vrouwen, Vrede en Veiligheid moet nog worden aangenomen na het verstrijken van het vorige in 2020. De implementatie van de wet tegen huiselijk geweld moet, volgens de EC, ook worden verbeterd. Er moet een geïntegreerd systeem worden opgezet voor het verzamelen en

³⁸⁹ Heinrich Böll Stiftung, 22/09/2017, [url](#)

³⁹⁰ USDoS, 03/03/2017, [url](#)

³⁹¹ USDoS, 20/03/2023, p. 28, [url](#)

³⁹² Women ngo, 03/04/2019, [url](#)

³⁹³ CoE - GREVIO, 22/01/2020, [url](#); CoE, 22/01/2020, [url](#)

³⁹⁴ B92, 20/05/2021, [url](#)

³⁹⁵ UN Women, 22/04/2021, [url](#)

monitoren van gevallen van geweld, uitgesplitst naar soort geweld en naar relatie tussen dader en slachtoffer.³⁹⁶

3.2.3. Houding autoriteiten

Er is een werkgroep binnen het ministerie van Binnenlandse Zaken opgericht voor het monitoren en coördineren van politieactiviteiten in gevallen van geweld op vrouwen binnen het gezin en partnerrelaties. Aspirant-politieagenten moeten het wettelijk kader studeren dat verband houdt met huiselijk geweld.³⁹⁷

Volgens de *Gender Brief* heeft de Wet op de preventie van huiselijk geweld (van kracht sinds 1 juni 2017, zie supra) wel degelijk verandering gebracht in de bestaande praktijken binnen het institutionele kader in Servië. Sinds de inwerkingtreding van deze wet in juni 2017 hebben de politie en het parket in juni 2018 al 23.000 noodmaatregelen uitgevaardigd.³⁹⁸ Een noodmaatregel is een tijdelijk contactverbod voor de dader en/of een uitzettingsbevel.³⁹⁹ Gemiddeld zijn er in de tweede helft van 2018 maandelijks 1.572 contactverboden en 689 uitzettingsbevelen afgeleverd, 663 personen kregen beiden.⁴⁰⁰

Volgens de Engelstalige onlinekrant B92 wordt de problematiek rond huiselijk geweld anno 2019 meer erkend door het grote publiek. Politieagenten en gezondheidsprofessionals hebben specifieke training gekregen om beter te reageren op situaties van huiselijke geweld.⁴⁰¹

Maar, volgens een onderzoek van Balkan Investigative Reporting Network (BIRN) gaan Servische rechtbanken in 2021 nog regelmatig over tot het opleggen van de minimumstraffen en zijn er ook veel veroordeelden voor onwettige seksuele activiteiten en voor seksuele pesterijen die aan de uitvoering van hun gevangenisstraf ontsnappen.⁴⁰² Het schort volgens BIRN (2022) ook nog altijd aan effectieve beschermingsmaatregelen voor kinderen in huishoudens waar huiselijk geweld plaatsvindt.⁴⁰³

In het *Serbia 2021 Report* van de EC staat dat slachtoffers van huiselijk geweld gebruik maken van de nieuwe wetgeving rond gratis juridische bijstand (zie hiervoor ook [2.4.2.](#)). Maar ook in dit rapport staat dat er in Servië nog een geïntegreerd systeem ontbreekt voor het verzamelen en monitoren van gevallen van dit soort geweld. Ook de wettelijke definitie van verkrachting moet nog steeds aangepast worden om in lijn te blijven met de Conventie van Istanboel.⁴⁰⁴ Het *Serbia 2022 Report* van de EC schrijft dat er nog geen nieuw budget en actieplan is voor de strategie in verband met geweld tegen vrouwen. Ook het actieplan voor het voorzien en verbeteren van de seksuele en reproductieve gezondheid heeft geen budget gekregen. De implementering van de Wet tegen huiselijk geweld moet, volgens de EC, nog steeds verbeterd worden. De EC herhaalt de noodzaak van een geïntegreerd systeem voor het verzamelen en monitoren van gevallen van huiselijk geweld. Ook wijst de EC erop dat de politieprotocollen niet toelaten om samen te werken met gespecialiseerde hulpdiensten of om slachtoffers automatisch hiernaar door te verwijzen. De expertise van burgermaatschappijorganisaties wordt hierdoor niet voldoende ingezet.⁴⁰⁵

In 2021 schrijft het USDoS over de wetgeving in verband met verkrachting en huiselijk dat de overheid deze niet doeltreffend afdwingt. Bij de autoriteiten is er de neiging om de omstandigheden waarin vrouwen zich bevinden te minimaliseren wat een invloed heeft op de veiligheid van de

³⁹⁶ EC, 08/11/2023, p. 47, [url](#)

³⁹⁷ UN CEDAW, 29/03/2016, [url](#); OSCE, 2005, [url](#); Azil, 2004, [url](#)

³⁹⁸ UN Gender Group in Serbia, 06/2018, [url](#)

³⁹⁹ CoE – GREVIO, 04/07/2018, p. 58, [url](#)

⁴⁰⁰ Women ngo, 03/04/2019, [url](#)

⁴⁰¹ B92, 25/11/2019, [url](#)

⁴⁰² Balkan Insight, 05/04/2021, [url](#)

⁴⁰³ Balkan Insight, 27/04/2022, [url](#)

⁴⁰⁴ EC, 19/10/2021, p. 38 [url](#)

⁴⁰⁵ EC, 12/10/2022, pp. 10-11, [url](#)

slachtoffers en bijdraagt aan het geweld op vrouwen.⁴⁰⁶ In 2022 schrijft het USDoS ook dat ngo's het feit laken dat er in Servië nog altijd geen elektronische database voorhanden is waarin politie, rechtbanken, parketten en sociale diensten gegevens kunnen samenbrengen over slachtoffers en daders. Dit is nochtans een wettelijke verplichting.⁴⁰⁷ In 2023 wijst USDoS erop dat talloze gevallen van huiselijk geweld niet gemeld worden en dus ongestraft blijven.⁴⁰⁸

Volgens informatie opgenomen in het missierapport van de Commissaris voor Mensenrechten van de Raad van Europa (2023) zijn er in Servië vijftien *safe houses* voor vrouwelijke slachtoffers van geweld en huiselijk geweld. Deze worden voornamelijk gerund door gemeenten. Hiervan zijn er slechts negen die specifiek zijn uitgerust om vrouwen met kinderen op te vangen. Volgens de autoriteiten zijn er momenteel veertien van deze opvangcentra die ook uitgerust zijn om vrouwen met een handicap, Romavrouwen en vrouwelijke migranten op te vangen. De Commissaris schrijft verheugd te zijn dat een van de doelstellingen van de Nationale Strategie ter Bestrijding van Gendergerelateerd Geweld tegen Vrouwen en Huiselijk Geweld (2021-2025) het vergroten is van het aantal opvangthuizen en het vergemakkelijken is van de toegang voor alle vrouwen (vooral vrouwen met een handicap, Romavrouwen en migrantenvrouwen).⁴⁰⁹

3.2.4. Bijstand ngo's

US AID ondersteunt sinds 2012 een aantal belangrijke verenigingen zoals de Association of Public Prosecutors en de hulporganisatie Counseling Against Family Violence met subsidies, handboeken en beroepsopleidingen.⁴¹⁰ Dankzij USAID en de samenwerking met UNDP kan ook het (gemeentelijke) centrum voor bijstand aan slachtoffers van huiselijk geweld in 2017 zich moderniseren en een betere accommodatie aanbieden.⁴¹¹

In een *Gender Brief* van de V.N. uit 2018 staat dat UN Women strategische samenwerkingsverbanden op poten heeft gezet met vijf burgermaatschappijorganisaties en met lokale netwerken die zich op het terrein inzetten om gendergerelateerde discriminatie en geweld tegen vrouwen tegen te gaan. Hierbij vermeldt het rapport ook nog de uitvoering van drie verschillende projecten gefinancierd door het UN Trust Funds om geweld op vrouwen te stoppen.⁴¹²

In het jaarlijkse rapport van de organisatie Women Against Violence Europe (WAVE) (2018) wordt melding gemaakt van 12 regionale vluchthuizen met 257 plaatsen. Ze zijn gratis en de klok rond toegankelijk. Vluchthuizen zijn er in de meeste regio's maar dekken niet het volledige grondgebied.⁴¹³

UN Women heeft in de context van de COVID-19-crisis (2020) een campagne gelanceerd waarin steunmatregelen voor vrouwen in nood opgesomd zijn. Het gaat onder meer om vluchthuizen een app, een noodnummer en een mobiele interventieteam.⁴¹⁴

Daarnaast zijn er nog 28 centra voor slachtoffers van geweld maar WAVE noteert hierbij dat deze centra eigenlijk niet voldoen aan de geijkte criteria voor zo'n centrum.⁴¹⁵

In 2021 is er, volgens het jaarrapport van WAVE, één gratis nationale hulplijn die 24/7 beschikbaar is. Volgens dit rapport zijn er 14 vluchthuizen die enkel vrouwen opvangen met ongeveer 300 bedden. Dit betekent dat er nog 393 bedden te weinig zijn om te voldoen aan de standaarden van

⁴⁰⁶ USDoS, 30/03/2021, p. 28, [url](#)

⁴⁰⁷ USDoS, 13/04/2022, p. 32, [url](#)

⁴⁰⁸ USDoS, 20/03/2023, pp. 1-2, [url](#)

⁴⁰⁹ Council of Europe, 06/09/2023, p. 32, [url](#)

⁴¹⁰ US AID, 11/2016, [url](#)

⁴¹¹ UNDP Serbia, 08/03/2017, [url](#)

⁴¹² UN Gender Group in Serbia, 06/2018, [url](#)

⁴¹³ WAVE, 03/2018, [url](#)

⁴¹⁴ UN Women, 12/05/2020, [url](#)

⁴¹⁵ WAVE, 03/2018, [url](#)

de Conventie van Istanboel. Er is geen specifiek vluchthuis voor vrouwen van gemarginaliseerde groepen. Er zijn intussen 29 vrouwencentra. Vierentwintig van deze centra bieden steun aan overlevenden van alle vormen van geweld op vrouwen. Drie centra bieden steun aan Romavrouwen (of vrouwen van andere etnische minderheden). Vrouwencentra bestaan in de meeste, grotere steden en verlenen niet-residentiële steun zoals juridisch advies, doorverwijzingen, vertegenwoordiging bij het gerecht (zie ook [2.4.2.](#)), de politie of de sociale diensten. Ze kunnen ook steun verlenen aan vrouwen uit gemarginaliseerde groepen zoals vrouwen met een handicap, migranten en vrouwelijke vluchtelingen. Ook kunnen ze gespecialiseerde ondersteuning bieden voor overlevenden van seksueel geweld (forensische en medische zorg). Deze centra worden gerund door ngo's en worden gefinancierd door internationale donors. Sommige instellingen ontvangen op onregelmatige basis ook overheidssteun. In 2020 hebben 2.805 vrouwen ondersteuning gevonden in de vrouwencentra. Er is geen crisiscentrum voor slachtoffers van verkrachting en er zijn geen doorverwijzingscentra voor slachtoffers van seksueel geweld.⁴¹⁶

Ngo's hebben de autoriteiten in 2022 opgeroepen om dringend actie te ondernemen om onderdak te bieden aan vrouwen die hun misbruikers achterlaten en daardoor onderdak verliezen. In het USDoS-mensenrechtenrapport is er sprake van drie opvangcentra voor vrouwen in Belgrado. In dit rapport staat ook nog dat de behoefte aan opvangtehuizen volgens inschattingen van ngo's, 20 % hoger ligt dan de beschikbare capaciteit.⁴¹⁷

Volgens informatie in het missierapport van de Commissaris voor Mensenrechten van de Raad van Europa (2023) zijn er naast de door de gemeente beheerde opvangcentra (zie supra) nog 29 centra die worden beheerd door ngo's, waarvan er 24 gespecialiseerde centra ondersteuning bieden aan vrouwelijke slachtoffers van geweld. Ze worden echter grotendeels gefinancierd door internationale donoren. Zij bieden onder meer begeleiding, onderdak en rechtsbijstand (zie ook [2.4.2.](#)). De Commissaris is bezorgd over het feit dat de politieprotocollen samenwerking met gespecialiseerde ondersteunende diensten niet verplicht stellen, wat resulteert in een onderbenutting van de bestaande ngo-expertise. Vertegenwoordigers van ngo's hebben aan de Commissaris de noodzaak onderlijnd voor de autoriteiten om hun samenwerking met ngo's te intensiveren en beter gebruik te maken van de ondersteunende diensten die zij verlenen, onder meer door ervoor te zorgen dat slachtoffers routinematig worden doorverwezen naar de diensten die zij beheren.⁴¹⁸

3.3. LGBTI

3.3.1. Positie in de maatschappij

In de periode 2015-2022 hebben jaarlijks Gay Prides plaatsgevonden zonder dat hierbij incidenten zijn gerapporteerd. Deze evenementen zijn telkens gezien als belangrijke mijlpalen voor de effectieve uitoefening van mensenrechten in het algemeen en van de LGBTI-rechten in het bijzonder. Sinds september 2017 vindt de Belgrade Pride plaats met premier Ana Brnabic, die openlijk lid is van de LGBTI-gemeenschap, als opvallende deelnemster. In 2018 konden twee *pride parades* plaatsvinden zonder incidenten en ook met een merkbaar kleinere politieaanwezigheid. In april 2018 is het eerste LGBTI-gemeenschapscentrum geopend in Novi Sad. Volgens de EC is in 2018 voor het eerst ook een beetje vooruitgang te melden in het onderwijs vermits discriminatoire inhoud uit een aantal schoolboeken verwijderd is. In 2019 is ook een internationale dag tegen homofobie, transfobie en bifobie gehouden in Novi Sad. Het is de eerste keer dat een dergelijk evenement is georganiseerd buiten de hoofdstad Belgrado.⁴¹⁹

In het rapport van de Civil Rights Defenders (2019) staat evenwel dat sommige LGBTI-activisten niet langer aan *prides* willen deelnemen omdat ze hierbij het gevoel krijgen dat ze de huidige

⁴¹⁶ WAVE, 12/2021, pp. 154-155, [url](#)

⁴¹⁷ USDoS, 20/03/2023, p. 28, [url](#)

⁴¹⁸ Council of Europe, 06/09/2023, p. 32, [url](#)

⁴¹⁹ EC, 29/05/2019, [url](#); Balkan Insight, 17/09/2017, [url](#); Balkan Insight, 20/09/2015, [url](#); EC, 06/10/2020, [url](#)

regering legitimiteit verlenen. Ze zien de steun van de regering aan de *prides* als een voorbeeld van *pinkwashing*.⁴²⁰

Op 28 februari 2020 hebben gemaskerde extremisten het Pride info Centre in Belgrado aangevallen en beschadigd. Na ingediende klachten, heeft het gerecht een zaak opgestart.⁴²¹

In 2021 schrijft het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport dat discriminatie op basis van seksuele oriëntering en genderidentiteit blijft bestaan in Servië en dat LGBTI-persoonen nog altijd geconfronteerd worden met verbaal en fysiek geweld. Het rapport verwijst in dit verband naar niet doeltreffend afdwongen wetgeving (zie infra) en naar beperkte vooruitgang in de aanpak van dit soort geweld via onder meer dialoog met en opvoeding van de maatschappij over LGBTI-thema's.⁴²²

Volgens ngo's geciteerd in het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport is het aantal gerapporteerde gewelddadige incidenten afgenomen tot er in 2021 opnieuw sprake is van een toename. Zo heeft de ngo Let it Be Known (Da se zna!) in 2021 83 incidenten geregistreerd gericht tegen LGBTI-persoonen, een stijging van 37 % ten opzichte van 2020; 23 % van alle incidenten waren fysieke aanvallen. Het rapport heeft ook een toename vastgesteld van het aantal LGBTI-persoonen onder de 18 jaar als doelwit van haatcriminaliteit.⁴²³

Op 17 september 2021 heeft een extreemrechtse groepering vernielingen aangebracht op de locatie van de Pride Parade in Belgrado. Op 23 december 2021 zijn dan weer graffiti en afbeeldingen van Ratko Mladic aangebracht aan het Pride Info Centre. Dit was de elfde keer dat het centrum was aangevallen maar er is nooit iemand gearresteerd of vervolgd ondanks het feit dat het centrum zich in een sterk beveiligde regeringswijk met camerabewaking bevindt. Het ILGA-rapport over 2021 verwijst wel naar een aantal nieuwe registraties van organisaties die LGBTI-persoonen ondersteunen: Collective Wave TIGV (Kolektiv Talas TIRV) en L-Communio. In december 2021 is in Belgrado en Novi Sad ook voor de dertiende keer het Merlinka Queer Film Festival georganiseerd met meer dan 80 films met en over LGBTI-thema's.⁴²⁴

Ook in 2022 schrijft het USDoS dat de overheid de wetgeving om LGBTI tegen discriminatie en haat te beschermen niet doeltreffend afdwingt (zie infra) en dat deze fenomenen ernstige problemen blijven voor de LGBTI-gemeenschap.⁴²⁵

In de loop van 2022 is een publiek debat losgebroken over een aantal verwijzingen in schoolboeken naar beschrijvingen van gender- en seksuele identiteit. Zowel de Servisch Orthodoxe Kerk als een aantal extreemrechtse groeperingen eisen het vervangen van de boeken die in hun ogen de LGBTI-ideologie promoten.⁴²⁶

In het weekend van 17 en 18 september 2022 is in Belgrado een eerste internationaal (pan-Europees) LGBTI-evenement georganiseerd.⁴²⁷ In de aanloop naar deze Euro Pride Walk heeft de regering het evenement echter verboden.⁴²⁸

Als reden heeft president Vučić verwezen naar bedreigingen van rechtse groeperingen die een gevaar zouden kunnen vormen. Premier Brnabić heeft het verbod uiteindelijk geannuleerd en heeft ervoor gezorgd dat de mars kon doorgaan, zij het via een kortere route. Duizenden LGBTI-activisten hebben aan de mars deelgenomen. Een aantal gewelddadige confrontaties tussen tegendemonstranten en de politie heeft geleid tot de arrestatie van 60 tegendemonstranten.⁴²⁹ Er

⁴²⁰ Civil Rights Defenders, 12/2019, p. 98, [url](#)

⁴²¹ ILGA Europe, 02/2021, [url](#)

⁴²² USDoS, 30/03/2021, p. 35, [url](#)

⁴²³ USDoS, 20/03/2023, p. 36, [url](#)

⁴²⁴ ILGA Europe, 02/2022, [url](#)

⁴²⁵ USDoS, 13/04/2022, pp. 40-41, [url](#)

⁴²⁶ RFE/RL, 25/09/2022, [url](#)

⁴²⁷ Balkan Insight, 15/08/2022, [url](#)

⁴²⁸ AI, 16/09/2022, [url](#)

⁴²⁹ Freedom House, 03/2023, [url](#)

zijn ook een aantal deelnemers aangevallen. Magistraten van het parket hebben beloofd om alle verantwoordelijken hiervoor te identificeren en aan te klagen.⁴³⁰ Volgens een activiste was de politie in de buurt maar heeft ze niets ondernomen om de aanval te voorkomen of om tussen te komen.⁴³¹

Ook volgens Freedom House (2023) blijven LGBTI-personen geconfronteerd met haatspraak, bedreigingen en fysiek geweld. Ondanks de wetgeving omtrent haatcriminaliteit en discriminatie worden de daders hiervan slechts zelden gestraft.⁴³²

Volgens ILGA, een internationale koepelorganisatie die meer dan 600 organisaties van 54 landen vertegenwoordigt en strategische partnerschappen met LGBTI-bondgenoten in alle maatschappelijke sectoren opbouwt, hebben meerdere hoge geestelijken en politici zich in 2022 laten opmerken met haatspraak tov LGBTI, en dit niet alleen in de context van de Europride. Gevallen van haatspraak vielen ook voor tijdens parlementaire debatten, televisieprogramma's of op sociale media.⁴³³

Uit een workshop in Pristina (2021) met de titel *Roma LGBTIQ+ Empowerment* is gebleken dat Roma-LGBTI-personen (zie ook 3.3.) in de westelijke Balkan te kampen hebben met systemische meervoudige marginalisering en discriminatie. Roma-LGBTI worden niet alleen geconfronteerd met uitsluiting en discriminatie (op grond van hun geardeheid en genderidentiteit) door de meerderheid van de samenleving maar ook door LGBTI+-ngo's. De workshop vestigt er de aandacht op dat ngo's en overheidsinstellingen dit moeten erkennen.⁴³⁴

3.3.2. Wetgeving, actieplannen en strategieën

Behalve de eerder besproken algemene wetgeving inzake de bescherming van de mensenrechten, inzake de rechten van minderheden en inzake discriminatie (zie 2.1.) hebben wetgever en autoriteiten ook nog andere wetgeving en beleidsmaatregelen voorzien ter bescherming en verbetering van de situatie van LGBTI-personen.

Er is in Servië geen wetgeving die homoseksualiteit verbiedt.⁴³⁵

Sinds 2012 staat in de Strafwet dat haat ten aanzien van LGBTI-personen een verzwarend motief kan zijn bij criminele feiten (artikel 54a).⁴³⁶

Dankzij verbeteringen in de Wet over de geboorteregistratie is het sinds 2019 ook mogelijk om een wijziging van de genderidentiteit te laten aanbrengen in het geboorteregister.⁴³⁷ Sinds begin 2019 is ook een nieuwe wet op de wettelijke erkenning van de genderidentiteit van kracht geworden. Chirurgische ingrepen en sterilisatie zijn niet langer vereist, maar een medische diagnose en een hormoontherapie blijven verplicht.⁴³⁸

Volgens de ngo Civil rights Defenders (2019) blijft het voor LGBTI-personen problematisch dat ze voor de erkenning van hun genderidentiteit afhankelijk zijn van een medisch onderzoek en dat het principe van zelfbepaling hierbij ontzegd is.⁴³⁹ Ook volgens ILGA is de burgermaatschappij in 2022 blijven oproepen tot een wet over gendererkenning die voorziet in een model gebaseerd op zelfbeschikking.⁴⁴⁰

⁴³⁰ Balkan Insight, 19/09/2022, [url](#)

⁴³¹ Exit News, 19/09/2022, [url](#)

⁴³² Freedom House, 03/2023, [url](#)

⁴³³ ILGA Europe, 02/2023, p. 128, [url](#)

⁴³⁴ Civil Rights Defenders, 18/11/2021, [url](#)

⁴³⁵ UK government, s.d., [url](#)

⁴³⁶ Republic of Serbia, 2019, [url](#)

⁴³⁷ EC, 29/05/2019, [url](#)

⁴³⁸ ILGA, 2020, [url](#)

⁴³⁹ Civil Rights Defenders, 12/2019, p. 102, [url](#)

⁴⁴⁰ ILGA Europe, 02/2023, p. 130, [url](#)

In mei 2021 heeft het parlement de Wet op het verbod op discriminatie verbeterd door discriminatie op basis van geslachtskenmerken toe te voegen als een grond voor bescherming. Nog in mei 2021 heeft het parlement de Wet op de gendergelijkheid aangenomen. Ook deze wet verbiedt discriminatie op grond van geslacht, gender en geslachtskenmerken. Deze wet brengt ook de mensen die zich in een moeilijke positie bevinden omwille van hun seksuele oriëntatie en genderidentiteit onder bij de kwetsbare groepen.

Op 10 december 2021 heeft de minister van Mensen- en Minderhedenrechten aangekondigd dat de regering een Strategie voor de mensenrechten heeft aangenomen.⁴⁴¹

Vier jaar na het verstrijken van de vorige strategie in 2018 heeft het parlement in januari 2022 zijn nieuwe Strategie voor preventie en bescherming tegen discriminatie aangenomen (zie ook [2.1.](#)).⁴⁴²

ILGA meldt nog dat een blokkering van de aanneming van de Wet op het huwelijk tussen mensen van hetzelfde geslacht een consequentie is van een gebrek aan politieke wil.⁴⁴³ In verband hiermee heeft de president in de zomer van 2023 geen wet willen ondertekenen die mensen van hetzelfde geslacht toestaat wettelijk samen te leven.⁴⁴⁴

In 2022 heeft Zoran Pašalić, de Ombudsman, de regering eraan herinnerd dat er nog bijkomende wettelijke hervormingen nodig zijn voor de bestraffing van haatcriminaliteit tegen LGBTI-persoon en voor het voorzien van gratis juridische bijstand voor slachtoffers van discriminatie en geweld.⁴⁴⁵

3.3.3. Houding autoriteiten

Het jaarlijkse USDoS mensenrechtenrapport (2017) schrijft dat veel LGBTI-persoon fysiek geweld, haatboodschappen en dreigementen, gericht tegen hen, niet melden uit vrees voor ongelof of verdere problemen door de politie. Er is sprake van een inadequate aanpak door de overheid van geweld op LGBTI.⁴⁴⁶

De politie heeft in 2017 een antidiscriminatie training gekregen en er zijn inspanningen gedaan om de communicatie met de LGBTI-gemeenschap te verbeteren.⁴⁴⁷

In 2018 (zes jaar na de introductie van dit motief als verzwarend element) is in Servië voor het eerst een dader veroordeeld in een zaak van huiselijk geweld op een LGBTI-persoon. De ngo Lawyers' Committee for Human Rights (YUCOM, zie ook infra) heeft deze rechtszaak verdedigd. De rechtbank heeft er vier jaar over gedaan om tot dit vonnis te komen.⁴⁴⁸

In het jaarrapport van ILGA (over 2021) staat dat Servië nog altijd geen gegevens verzamelt over haatmisdrijven tegen LGBTI ondanks de talloze aanbevelingen van ECRI, de Raad van Europa en de EU.⁴⁴⁹

Verscheidende bronnen stellen dat zowel de implementering van de antidiscriminatie wetgeving als de implementering van de wetgeving over haatmisdrijven al jarenlang eerder zwak blijft. Zo herhaalt HRW dat in 2019 en 2020 fysieke aanvallen, bedreigingen en smeer campagnes tegen LGBTI-persoon en LGBTI-activisten een bezorgdheid blijven.⁴⁵⁰ Volgens Freedom House (2023) worden daders van haatspraak, bedreigingen en fysiek geweld op LGBTI-persoon nauwelijks gestraft,

⁴⁴¹ ILGA Europe, 02/2022, [url](#)

⁴⁴² ILGA Europe, 02/2023, p. 129 [url](#)

⁴⁴³ ILGA Europe, 02/2023, p. 129 [url](#); EWB, 24/01/2022, [url](#)

⁴⁴⁴ Balkan Insight, 14/08/2023, [url](#)

⁴⁴⁵ ILGA Europe, 02/2023, p. 129 [url](#)

⁴⁴⁶ USDoS, 03/03/2017, [url](#)

⁴⁴⁷ EC, 29/05/2019, [url](#)

⁴⁴⁸ Equal Rights Association for Western Balkans and Turkey, 04/02/2020, [url](#); Civil Rights Defenders, 12/2019, pp. 98-99, [url](#)

⁴⁴⁹ ILGA, 02/2022, [url](#)

⁴⁵⁰ HRW, 14/01/2020, [url](#); HRW, 2019, p. 587, [url](#)

ondanks de voorhanden zijnde wetgeving hieromtrent.⁴⁵¹ Ook volgens het jaarrapport van het Belgrade Centre for Human Rights over 2021 worden de meeste haatmisdrijven tegen LGBTI-personeel niet gemeld bij de bevoegde instanties omdat de betrokkenen geen vertrouwen hebben in de instellingen, schrik hebben om zich te outen of omdat ze niet genoeg informatie hebben.⁴⁵²

Op 10 oktober 2022 verschijnt nog een bericht dat Servië 21 hooligans heeft gearresteerd op verdenking van betrokkenheid bij clashes tegen de politie tijdens de Europe Pride Walk (één maand eerder).⁴⁵³ Maar, ook uit informatie in het USDoS-mensenrechtenrapport over 2022 blijkt dat meer dan 80 % van de gedocumenteerde incidenten niet aan de autoriteiten gemeld worden. Volgens geciteerde burgermaatschappijorganisaties doet de politie onvoldoende onderzoek naar haatmisdrijven tegen LGBTI-personeel. De vervolging van haatmisdrijven neemt wel toe.⁴⁵⁴

Ook de EC schrijft (2019) dat (gerechtelijk) onderzoek, vervolging en bestraffing van haatspraak, bedreigingen en aanvallen op leden van de LGBTI-gemeenschap vaak inadequaat zijn.⁴⁵⁵ In 2020 schrijft de EC dat de situatie voor LGBTI algemeen gesproken hetzelfde gebleven is. De implementering van de wetgeving rond haatmisdrijven en het centraliseren van officiële data over haatmisdrijven (volgens de grond waarop dit voorvalt) blijven onvoldoende.⁴⁵⁶ In 2022 schrijft de EC opnieuw dat er moeilijkheden blijven op het gebied van de implementering van de wetgeving. In de kleinere gemeentes blijft het moeilijk om de herziening van de Wet op de geboorteregistratie, die toelaten om gegevens over genderidentiteit te laten wijzigen, toe te passen. De implementering van de wetgeving rond haatmisdrijven op grond van seksuele oriëntatie blijft, volgens de EC, inadequaat. Er zijn ook nog altijd geen gegevens beschikbaar over de gronden van de geregistreerde haatmisdrijven. En, ook volgens de EC (2022) worden gevallen van geweld of discriminatie tegen LGBTI-personeel ondergerapporteerd omdat de slachtoffers niet voldoende vertrouwen hebben in de instellingen. In het bijzonder transgenderpersoneel zijn kwetsbaar voor geweld, mishandeling en discriminatie. Interseksuelen blijven sociaal en wettelijk onzichtbaar.⁴⁵⁷ In 2023 herhaalt de EC al deze vaststellingen.⁴⁵⁸

In de loop van 2020 heeft de Ombudsdienst (zie ook [2.5.1.](#)) 140 zaken in verband met gendergelijkheid en rechten van LGBTI-personeel behandeld. In 20 van deze zaken is het initiatief hiervoor van de Protector zelf gekomen. Het gaat over 2,77 % van het totaal aantal zaken dat de Ombudsdienst behandeld heeft in 2020. In 2020 heeft deze dienst negentien aanbevelingen voor de overheid in verband met LGBTI-rechten uitgevaardigd.⁴⁵⁹

Ook de Commissaris voor de bescherming van gelijkheid (zie ook [2.5.2.](#)) onderneemt soms actie. In de loop van 2019 heeft deze dienst 18 klachten in verband met ongelijkheid op basis van seksuele geaardheid en genderidentiteit ontvangen en in 2018 heeft deze dienst ook een proces ingespannen voor een discriminatiezaak op grond van seksuele oriëntatie. Het proces is in 2020 nog hangende. In 2019 zijn er twee strafrechtelijke klachten gestart.⁴⁶⁰ In 2022 heeft de Commissaris voor de bescherming van gelijkheid een verklaring van Sulejman Ugljanin, hoofd van de Democratische Actiepartij Sandžak, als haatspraak veroordeeld. Ugljanin heeft de haatzaaiende verklaring van zijn socialemediaplatforms moeten verwijderen, zich publiekelijk moeten verontschuldigen en is ook verplicht een vertegenwoordiger van de LGBTI-gemeenschap te ontmoeten.⁴⁶¹

⁴⁵¹ Freedom House, 03/2023, [url](#)

⁴⁵² Belgrade Centre for Human Rights, 2022, p. 269, [url](#)

⁴⁵³ RFE/RL, 10/10/2022, [url](#)

⁴⁵⁴ USDoS, 20/03/2023, p. 36, [url](#)

⁴⁵⁵ EC, 29/05/2019, [url](#)

⁴⁵⁶ EC, 06/10/2020, p. 39, [url](#)

⁴⁵⁷ EC, 12/10/2022, p. 45, [url](#)

⁴⁵⁸ EC, 08/11/2023, p. 49, [url](#)

⁴⁵⁹ Republic of Serbia Protector of Citizens, 15/03/2021, p. 48, [url](#)

⁴⁶⁰ Commissioner for Protection of Equality, 05/2020, [url](#)

⁴⁶¹ ILGA Europe, 02/2023, p. 128 [url](#)

3.3.4. Bijstand ngo's

Begin 2019 is in Belgrado een centrum geopend waar LGBTI bijstand kunnen krijgen. Nog in Belgrado heeft de gemeente een gratis onthaalruimte voorzien voor enkele LGBTI-organisaties.⁴⁶² De ngo Labris heeft in de loop van 2019 ontmoetingen georganiseerd tussen vertegenwoordigers van de LGBTI-gemeenschap en de politie en dit om het begrip van het fenomeen haatmisdrijven te vergroten en ook wederzijds vertrouwen op te bouwen.⁴⁶³

De ngo Da se zna! meldt in 2020 dat er in februari 2020 opnieuw een dader voor geweld is veroordeeld met haat tegen LGBTI als verzwarend motief. De feiten dateren van 2015 en de dader is veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf. De ngo meldt verder nog dat ze op dat moment betrokken partij is in vijf gelijkaardige rechtszaken.⁴⁶⁴

In 2022 is de ngo Labris het netwerk Proud at Work beginnen te vormen. Labris heeft hiervoor een onlinecampagne gelanceerd om LGBTI-vriendelijke bedrijven in kaart te brengen. Labris zal de bedrijven in 2023 trainen. Er is in 2022 ook sprake van een initiatief van UN Global Compact om via de ngo Rainbow Ignite de VN-gedrag norms onder bedrijven te implementeren en een veilige werkomgeving voor LGBTI-werknemers te garanderen.⁴⁶⁵

3.4. Journalisten, activisten, vrijheid van meningsuiting

In het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2020) staat dat de Grondwet vrijheid van meningsuiting, waaronder ook persvrijheid, voorziet. Maar, bedreigingen en fysieke aanvallen op onafhankelijke en kritische journalisten vallen regelmatig voor. De gerechtelijke autoriteiten volgen deze zaken op, hoewel verschillende oude moordzaken, vooral tijdens de oorlogen van de jaren negentig, op journalisten nooit zijn opgelost.⁴⁶⁶ In 2021 schrijft deze bron dat de vrijheid in werkelijkheid ondermijnd wordt door bedreigingen en aanvallen op journalisten, een gebrek aan transparantie over de eigenaars van de media en een te grote rol van de staat in de verzadigde mediasector.⁴⁶⁷

In 2022 verwijst deze bron ook naar gevallen waarbij journalisten en mensenrechtenactivisten geconfronteerd worden met rechtszaken omwille van smaad waarbij ze veroordeeld zijn tot het betalen van grote schadevergoedingen.⁴⁶⁸

In het *Serbia Report* van de EC staat jaarlijks dat gevallen van bedreigingen, intimidatie en geweld op journalisten een reden voor ongerustheid zijn, vooral op het lokale niveau.⁴⁶⁹ Hoewel er ook zaken zijn opgelost en klachten zijn neergelegd bij het gerecht, blijven eindveroordelingen in dit soort zaken zeldzaam. Pas in april 2019 is in eerste aanleg de eerste veroordeling ooit voor de moord op een journalist uitgesproken.⁴⁷⁰ Het *Serbia 2020 Report* van de EC maakt melding van een nieuwe strategie met bijhorend actieplan voor de media. De rol en de functionele onafhankelijkheid van bepaalde regulerende instituten moeten hierbij erkend en versterkt worden.⁴⁷¹ In 2022 schrijft dat de EC wel dat politie en het parket in verschillende gevallen van aanvallen en bedreigingen bijzonder snel gereageerd hebben.⁴⁷² In 2023 wordt dit herhaald.⁴⁷³

⁴⁶² ILGA Europe, 02/2020, [url](#)

⁴⁶³ ILGA Europe, 2020, [url](#)

⁴⁶⁴ Equal Rights Association for Western Balkans and Turkey, 04/02/2020, [url](#)

⁴⁶⁵ ILGA Europe, 02/2023, p. 128 [url](#)

⁴⁶⁶ USDoS, 11/03/2020, p. 9, [url](#)

⁴⁶⁷ USDoS, 30/03/2021, [url](#)

⁴⁶⁸ USDoS, 20/03/2023, p. 14, [url](#)

⁴⁶⁹ EC, 19/10/2022, p. 38, [url](#); EC, 29/05/2019, [url](#)

⁴⁷⁰ EC, 29/05/2019, [url](#)

⁴⁷¹ EC, 06/10/2020, p. 18, [url](#); EC, 06/10/2020, p. 5, [url](#)

⁴⁷² EC, 19/10/2022, p. 39, [url](#)

⁴⁷³ EC, 08/11/2023, p. 32, [url](#)

Ook een rapport van Article 19, een ngo die wereldwijd campagne voert voor de vrijheid van meningsuiting, stelt dat de veiligheid van journalisten meer en meer een bezorgdheid wordt. Zo heeft de politie in juli 2020 een journaliste gearresteerd omwille van haar reportage over inadequaat ziekenhuismateriaal in Novi Sad. De journalist Bojana Pavlović die een foto van Danilo Vucić (zoon van Aleksander) had gemaakt in het bijzijn van een crimineel heeft geen politiebescherming gekregen toen hij belaagd werd.⁴⁷⁴

Nog volgens het rapport van Article 19 maken journalisten vaak geen melding van doelgerichte aanvallen op hen omdat ze geen vertrouwen hebben in de politie en justitie. De toegang tot het gerecht voor journalisten die het doelwit zijn van bedreigingen of pesterijen wordt door Article 19 niet consistent genoemd. Het gerecht verwerpt vaak gevallen van geweld of intimidatie tegen journalisten, zogezegd omwille van een gebrek aan bewijzen of met de intentie om schade te berokkenen.⁴⁷⁵

Toch verwijst dit rapport ook naar een aantal mechanismes die op poten zijn gezet om een antwoord te bieden op de groeiende bezorgdheid over de veiligheid van journalisten. Hierbij wordt een memorandum vermeld dat in mei 2020 door de Ombudsdienst is getekend. Het memorandum zorgt voor een platform waar aanvallen op journalisten en mediamedewerkers worden opgenomen en dat telkens een officiële reactie van de bevoegde instellingen zal eisen. In december 2020 heeft de regering ook twee werkgroepen opgericht: één voor de implementering van het Media Strategy Action Plan (zie supra) en één voor de veiligheid en bescherming van journalisten.⁴⁷⁶

In 2022 wijst Article 19 erop dat de overheid de beschikbare televisielicenties opnieuw aan dezelfde vier regeringsgetrouwe kanalen heeft uitgereikt: Pink, Happy, B92 en Prva en geeft hierbij aan dat de autoriteiten er niet in slagen een divers en pluralistisch medialandschap te beschermen.⁴⁷⁷

In maart 2022 is in Vranje ophef ontstaan omdat een machtige zakenman in de goksector een lokaal radiostation bedreigd en geïntimideerd heeft naar aanleiding van kritische berichtgeving. Twee stafleden zijn uit schrik van job veranderd. Ook leden van een werkgroep uit Belgrado die de situatie kwamen onderzoeken zijn bedreigd. Het gerecht heeft een aantal verdachten hiervan onschuldig bevonden. Volgens Article 19 toont dit aan dat journalisten in een restrictieve omgeving werken en geconfronteerd blijven met politieke druk en straffeloosheid. Nochtans beschikt Servië over de meest vooruitstrevende wetgeving voor de bescherming van journalisten en zijn er ook initiatieven op til om hun situatie te verbeteren. Er is nu bijvoorbeeld ook een SOS-lijn voor de media.⁴⁷⁸

Ook in 2022 blijven berichten verschijnen waarin sprake is van doodsb bedreigingen aan het adres van journalisten, aanvallen op de onafhankelijke media door leden van de regeringspartij en politieke tussenkomsten in het werk van journalisten.⁴⁷⁹

Volgens Freedom House (2022, 2023) zijn discussies in de private sfeer over het algemeen vrij en levendig, maar heeft een patroon van vergelding tegen spraakmakende critici van de regering bijgedragen aan een steeds vijandiger klimaat voor vrije meningsuiting en open debat. Vermeende tegenstanders van de regering, waaronder journalisten, universiteitsprofessoren, leiders van het maatschappelijk middenveld, beroemdheden en gewone burgers, hebben de afgelopen jaren te maken gehad met lastercampagnes vanwege de regering in de media, strafrechtelijke onderzoeken en andere vergeldingsmaatregelen. In sommige gevallen hebben de hoogste functionarissen van de regering niet-politieke figuren in diskrediet gebracht omwille van hun publieke kritiek op het overheidsbeleid.⁴⁸⁰

⁴⁷⁴ Article 19, 26/04/2021, [url](#)

⁴⁷⁵ Article 19, 26/04/2021, p. 7, [url](#)

⁴⁷⁶ Article 19, 26/04/2021, p. 15, [url](#)

⁴⁷⁷ Article 19, 08/08/2022, [url](#)

⁴⁷⁸ Article 19, 07/09/2022, [url](#)

⁴⁷⁹ BIRN, 12/2021, [url](#)

⁴⁸⁰ Freedom House, s.d., [url](#)

Zo schrijft Freedom House in 2023 ook dat aanvallen op journalisten in 2022 een belangrijk aandachtspunt zijn gebleven. Volgens gegevens van de Independent Journalists' Association of Serbia (IJAS) waren er in de loop van het jaar 132 gevallen van aanvallen op journalisten. Hoewel dit een afname van het aantal aanvallen betekent in vergelijking met 2020 en 2021, is dit nog steeds het op twee na hoogste aantal in de afgelopen tien jaar.⁴⁸¹

In 2022 zijn er talloze vreedzame demonstraties geweest, onder meer tegen het milieubeleid van de regering. Maar, veel van die betogingen zijn met geweld verstoord door privé veiligheidsorganisaties en gemaskerde individuen waarvan beweerd wordt dat ze banden hebben met de regering. Hierbij zijn verschillende betogers met geweld aangevallen.⁴⁸²

3.5. Zuid-Servië

3.5.1. Algemeen

De Albanese minderheid in Servië leeft hoofdzakelijk in de Preševo-vallei, in het uiterste zuiden van het land. Het gaat in feite over drie gemeentes Bujanoc/Bujanovac en Preshevë/Preševo en Medvegje/Medvedja.

De socio-economische toestand in Zuid-Servië is al jarenlang heel moeilijk. Door het gebrek aan economische ontwikkeling en ondersteuning slaagt de Albanese minderheid er volgens verschillende bronnen niet in om zich in de Servische maatschappij te integreren. Volgens deze bronnen besluiten veel etnisch-Albanese jongeren daarom uit te wijken naar Kosovo of naar West-Europa.⁴⁸³

Cedoca heeft in 2021 een aantal bronnen in Servië rechtstreeks gecontacteerd over de algemene situatie: een jurist bij het Humanitarian Law Centre in Belgrado, een activist bij een mensenrechtenorganisatie in de Preševo-vallei en een bron bij de Belgische ambassade in Belgrado. Om veiligheidsredenen willen deze bronnen anoniem te blijven. Deze bronnen bevestigen dat de twee bevolkingsgroepen volledig naast elkaar leven, dat de algemene werkloosheid er heel hoog is en dat de etnisch-Albanese weinig kans krijgen om een job bij de lokale overheid te bemachtigen.⁴⁸⁴ In de hele vallei zijn er ook geen ziekenhuizen (enkel ambulances) en is er geen instelling voor hoger onderwijs (in het Albanese).⁴⁸⁵ Ook het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2021) bevestigt dat etnische Albanese geconfronteerd kunnen worden met discriminatie en disproportionele werkloosheid.⁴⁸⁶

Na arrestaties van enkele Albanese uit Zuid-Servië in de aanloop naar de nationale verkiezingen van 2012, hebben een aantal veiligheidsincidenten plaatsgevonden. Zo werd op 17 mei, 28 juni en 7 oktober 2012 de politiepost van Dobrosin vanuit het nabije Kosovo aangevallen. De politieagenten bleven hierbij ongedeerd. Sinds 2012 is de veiligheidssituatie in de Preševo-vallei over het algemeen zeer rustig, en zijn het slechts kleinere incidenten die de spanningen tussen de Albanese en de overheid doen oplopen, waaronder de verwijdering van een monument voor de gesneuvelde strijders van de Liberation Army of Preševo, Medveda and Bujanovac (UCPMB) in Preshevë/Preševo door de Servische autoriteiten (2013), de inbeslagname van Albanese schoolboeken uit Kosovo (2013), en de boycot van de onderhandelingen met de centrale autoriteiten door de Albanese

⁴⁸¹ Freedom House, 04/2023, [url](#)

⁴⁸² Freedom House, 03/2023, [url](#)

⁴⁸³ INSAMER, 23/10/2019, [url](#); EWB, 24/04/2020, [url](#); CoE Office in Belgrade, 25/07/2017, [url](#)

⁴⁸⁴ Activist bij een mensenrechtenorganisatie in de Preševovallei, telefoongesprek op 17/03/2021; jurist bij het Humanitarian Law Centre, telefoongesprek op 19/03/2021, om veiligheidsredenen willen deze bronnen anoniem blijven; Belgische ambassade in Belgrado, telefoongesprek op 25/03/2021.

⁴⁸⁵ INSAMER, 23/10/2019, [url](#)

⁴⁸⁶ USDoS, 30/03/2021, p. 34, [url](#)

vertegenwoordigers naar aanleiding van een conflict rond de heroprichting van lagere rechtbanken in de vallei.⁴⁸⁷

In juli 2017 bezoeken vertegenwoordigers van de Raad van Europa de Albanese minderheid in Zuid-Servië: Hoewel ze vaststellen dat een wettelijk kader een hoog niveau van bescherming van de minderheden voorziet, roepen ze ook op om het kader (zie [2.1.](#)) volledig te implementeren.⁴⁸⁸

Het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2020) vermeldt een incident in 2019 waarbij Servische nationalistische in Borca een Albanese bakker belaagd hebben nadat van deze een provocerende foto was opgemerkt op de sociale media. De politie heeft een escalatie hiervan vermeden. Dit incident heeft plaatsgevonden in de context van ontwikkelingen in de dialoog tussen Servië en Kosovo.⁴⁸⁹

Volgens de bron bij de Belgische ambassade (2021) in Belgrado zijn er de laatste jaren geen interetnische spanningen of incidenten meer geweest. De situatie is er volledig kalm, ook al omdat de twee bevolkingsgroepen volledig naast elkaar leven.⁴⁹⁰ Volgens de activist bij een mensenrechtenorganisatie in de Preševo-vallei is de interetnische situatie de laatste jaren stabiel, zonder geweldsincidenten of grote excessen.⁴⁹¹

In de regio is tegelijk ook de zogenoemde gendarmerie actief maar deze elite-eenheid van de politie verschijnt volgens de bronnen die Cedoca rechtstreeks gecontacteerd heeft, niet langer in het straatbeeld. De activist bij een mensenrechtenorganisatie in de vallei waarschuwt wel voor een nieuw fenomeen, namelijk dat de Servische inlichtingendiensten op een onzichtbare manier druk zetten op een aantal profielen die traditioneel negatieve aandacht krijgen: oud-strijders, religieus-radicalen en activisten. Agenten van de inlichtingendiensten benaderen deze profielen soms met dreigementen waardoor er in de maatschappij een cultuur van zelfcensuur is ontstaan. Etnisch-Albanese zakenmensen worden soms aan intimiderende, gedetailleerde belastingcontroles onderworpen.⁴⁹²

Gemeenrechtelijke problemen in Zuid-Servië worden intussen al jarenlang door een multi-etnisch politiekorps aangepakt. Niet alleen de evenredige rekrutering van leden van de etnische minderheden, maar ook de verplichte kennis van de officiële minderheidstalen worden voorgeschreven door een aantal wetsartikels in de Politiewet (laatst geamendeerd in 2016).⁴⁹³

Twee rechtstreekse bronnen van Cedoca (een activist bij een mensenrechtenorganisatie in de vallei en ook de Belgische ambassade in Belgrado) beamen dat er op het lokale niveau een integratie is van Albanese agenten in het korps, maar dat het aandeel van de etnisch-Albanese in de lokale politie in Zuid-Servië de laatste jaren stelselmatig is afgenomen. Etnisch-Albanese agenten worden minder vervangen en ook minder aangenomen. De vertegenwoordiging is momenteel niet evenredig. Dit wordt, volgens deze bronnen, als een groeiend probleem ervaren.⁴⁹⁴

De bronnen die Cedoca rechtstreeks heeft gecontacteerd hebben wel alle drie bevestigd dat de politie ook in Zuid-Servië haar politietaken in de haar toegewezen taken naar behoren vervult. Net als in de rest van Servië zal de politie optreden in situaties van huiselijk geweld, drugsgebruik en -smokkel, burenruzies, smokkel, diefstal, verkeersovertredingen, verkrachting moord en andere

⁴⁸⁷ The Council for Human Rights Bujanovic, 05/2016, [url](#)

⁴⁸⁸ CoE Office in Belgrade, 25/07/2017, [url](#)

⁴⁸⁹ USDoS, 11/03/2020, [url](#)

⁴⁹⁰ Belgische ambassade in Belgrado, telefoongesprek op 25/03/2021.

⁴⁹¹ Activist bij een mensenrechtenorganisatie in de Preševovallei, telefoongesprek op 17/03/2021, om veiligheidsredenen wil deze bron anoniem blijven.

⁴⁹² Activist bij een mensenrechtenorganisatie in de Preševovallei, telefoongesprek op 17/03/2021; jurist bij het Humanitarian Law Center (HLC) Belgrado, telefoongesprek 19/03/2021, om veiligheidsredenen willen deze bronnen anoniem blijven; Belgische ambassade in Belgrado, telefoongesprek op 25/03/2021.

⁴⁹³ Republic of Serbia, 28/01/2016, [url](#)

⁴⁹⁴ Activist bij een mensenrechtenorganisatie in de Preševovallei, telefoongesprek op 17/03/2021, om veiligheidsredenen wil deze bron anoniem blijven. Belgische ambassade in Belgrado, telefoongesprek op 25/03/2021.

gemeenrechtelijke feiten.⁴⁹⁵ In verband met de relatie tussen etnische Albanese en de politie stelt de activist bij een mensenrechtenorganisatie in de vallei dat de Albanese burgerbevolking wel vertrouwen heeft in de etnisch-Albanese agenten (op het interpersoonlijke niveau), maar dat er nog geen vertrouwen is tussen de etnisch-Albanese bevolking en de Servische politie als instituut. Volgens deze bron zullen etnisch-Albanese eventuele klachten over haatspraak of haatincidenten daarom niet melden aan de politie.⁴⁹⁶ Ook de jurist bij het Humanitarian Law Centre in Belgrado bevestigt dat er tussen de agenten en de bevolking enkel en alleen vertrouwen is zolang beide partijen tot dezelfde bevolkingsgroep behoren. Hij wijst er ook op dat klachten in verband met haatspraak en haatcriminaliteit niet bij de politie worden neergelegd maar dat is, volgens deze bron, eerder omdat de bewijslast in deze zaken te moeilijk ligt. Als voorbeeld verwijst hij naar het geval van Sofia Todorovic⁴⁹⁷ die uiteindelijk naar het Europees Hof voor de Rechten van de Mens is gestapt omdat ze geen gehoor vond bij de Servische politie.⁴⁹⁸

De jurist bij het Humanitarian Law Centre stelt in 2021 ook nog dat ook etnisch-Albanese in Zuid-Servië rechtstreeks (telefonisch of via een formulier) klacht kunnen indienen bij het Departement voor Interne Controle (zie ook [2.2.2.](#)). Ze hebben hiervoor niet de diensten van een advocaat of ngo nodig. Theoretisch kunnen bepaalde feiten overgemaakt worden aan het parket en daarna vervolgd worden onder artikel 359 van de Strafwet. Maar, deze bron wijst er ook op dat, aan veel klachten in de praktijk uiteindelijk geen gevolg wordt gegeven omdat het personeel van het departement geneigd is om collega's te beschermen tegen vervolging. De meeste agenten komen ervan af met een lichte sanctie.⁴⁹⁹

Politieke activiteiten door Albanese zijn op zich niet verboden. Zij hebben hun eigen partijen die de lokale besturen in de Preševo-vallei domineren. Sommige van hun politieke leiders nemen openlijk zeer anti-Servische standpunten in en worden daarvoor niet gesanctioneerd. Bij onderhandelingen met de Servische overheid worden deze politici uitgenodigd en als legitieme vertegenwoordigers van hun gemeenschap betrokken bij de gesprekken. Er zijn ook Albanese ngo's actief in de regio die niet of nauwelijks gehinderd worden in hun activiteiten. Betogingen tegen maatregelen van de Servische overheid verlopen vreedzaam.⁵⁰⁰ Albanese politici verklaren onomwonden dat de Servische staat hen in de positie dwingt van tweede- of derde-rangsburgers.⁵⁰¹ Volgens de bron bij de Belgische ambassade in Belgrado kunnen ze eventuele heikele punten openlijk onder de aandacht brengen.⁵⁰²

In de aanloop naar de laatste parlementsverkiezingen van 2020 zijn een aantal wijzigingen aangebracht in de verkiezingswetgeving waarbij de kiesdrempel tot vertegenwoordiging in het Servische parlement verlaagd is van 5 % naar 3 % en waarbij de minderheden automatisch een bepaalde bonus krijgen bij de stemmen die ze binnenhalen. Hiermee is in zeker mate tegemoet gekomen aan de oude klacht dat de minderheden onvoldoende vertegenwoordigd zijn in het nationale parlement. De Albanese politici van de vijf grootste Albanese partijen hebben een coalitie gevormd die de Albanian Democratic Alternative – United Valley genoemd wordt. De bedoeling was om drie volksvertegenwoordigers te behalen en op die manier bij te dragen aan de verbetering van de levensomstandigheden van de Albanese minderheid. Hiermee is een einde gekomen aan de politieke boycot van de Servische staat door de Albanese.⁵⁰³ De coalitie is in haar doel geslaagd,

⁴⁹⁵ Activist bij een mensenrechtenorganisatie in de Preševovallei, telefoongesprek op 17/03/2021; jurist bij het Humanitarian Law Centre, telefoongesprek op 19/03/2021, om veiligheidsredenen willen deze bronnen anoniem blijven; Belgische ambassade in Belgrado, telefoongesprek op 25/03/2021.

⁴⁹⁶ Activist bij een mensenrechtenorganisatie in de Preševovallei, telefoongesprek op 17/03/2021, om veiligheidsredenen wil deze bron anoniem blijven.

⁴⁹⁷ BIRN-journaliste die bedreigd werd wanneer ze haatspraak heeft gemeld aan de politie na haar verslag over het incident in Korca.

⁴⁹⁸ Jurist bij het HLC Belgrado, telefoongesprek 19/03/2021, om veiligheidsredenen wil deze bron anoniem blijven.

⁴⁹⁹ Jurist bij het HLC Belgrado, telefoongesprek 19/03/2021

⁵⁰⁰ The Council for Human Rights Bujanovic, 05/2016, [url](#)

⁵⁰¹ EWB, 24/04/2020, [url](#)

⁵⁰² Belgische ambassade in Belgrado, telefoongesprek op 25/03/2021

⁵⁰³ EWB, 24/04/2020, [url](#)

maar de leider van de coalitie, Shaip Kamberi, klaagt erover dat de coalitie op vijandigheid wordt onthaald in het parlement.⁵⁰⁴ Ook Freedom House (2021) schrijft dat de stem van de etnische minderheden in de praktijk stil wordt gehouden.⁵⁰⁵

Volgens de Dušan Janjić, voorzitter van het Forum for Ethnic Relations in Belgrado (geciteerd in EWB) is de laatste jaren opnieuw een opgeleide elite opgestaan. Deze elite probeert de levensomstandigheden van de Albanese te verbeteren via politieke partijen en de Nationale Minderheidsraad, zowel in de Preševo-vallei als voor de anonieme Albanese in de Servische grootsteden.⁵⁰⁶

In de nasleep van de gemeenteraadsverkiezingen van 2020 zijn lokale partijen in Preševo erin geslaagd een onafhankelijker bestuur ten opzichte van Belgrado te installeren. Dat gebeurde door oud-burgemeester Shqiprim Arifi, die als een bondgenoot van Aleksandar Vučić gezien wordt, te vervangen door een nieuwe coalitie.⁵⁰⁷

Bij de parlementsverkiezingen van 2022 geraakt Shaip Kamberi opnieuw in het Servische parlement verkozen.⁵⁰⁸

De Albanese minderheid is ook vertegenwoordigd in de zogenoemde Nationale Minderheidsraden. Deze raden hebben brede bevoegdheden op het gebied van onderwijs, cultuur en het gebruik van de minderheidstalen.⁵⁰⁹ Niettemin geniet de Albanese Nationale Minderheidsraad, volgens een rapport van het Ethnicity Research Center in Belgrado, weinig steun en vertrouwen van de Albanese zelf.⁵¹⁰ Ook een activist bij een mensenrechtenorganisatie in de Preševo-vallei stelt dat de Nationale Minderheidsraad volledig onder controle van Belgrado staat en dus niet als een soeverein instituut ervaren wordt.⁵¹¹ In het *Serbia 2021 Report* van de EC wordt ook gewezen op het blijvende belang van de nationale minderheidsraden. In dit verband stelt het rapport dat het nieuwe ministerie van Mensenrechten en Minderheidsrechten en Sociale Dialoog goede relaties heeft gerealiseerd met de nationale minderheidsraden.⁵¹²

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2019) houdt ook de Ombudsdienst speciale kantoren open in drie gemeenten met een belangrijke Albanese minderheid.⁵¹³ Deze dienst heeft in 2019 geprobeerd een verbindende voortrekkersrol te spelen in het versterken van de rol van de Nationale Minderheidsraden en het betrekken van zowel overheidsinstanties als ngo's en de Europese instellingen. Ook heeft de Ombudsdienst een publicatie opgesteld en verspreid in verband met de wettelijke nieuwigheden wat betreft het officieel gebruik van de minderheidstalen op lokaal niveau.⁵¹⁴

De activist bij een mensenrechtenorganisatie in de Preševo-vallei stelt echter dat de Ombudsdienst in de vallei enkele jaren geleden afgedankt is en daarna vervangen door een vertrouweling van Belgrado. Hij wijst erop dat de etnisch Albanese sowieso minder vertrouwen hebben in instituten zoals de Ombudsdienst en, indien ze hiervoor de tijd en het geld hebben, eerder naar het gerecht zullen stappen wanneer ze problemen met de overheid hebben. Hij wijst er in dit verband zijdelings

⁵⁰⁴ Balkan Insight, 22/02/2021, [url](#)

⁵⁰⁵ Freedom House, 03/03/2021, [url](#)

⁵⁰⁶ EWB, 24/04/2020, [url](#)

⁵⁰⁷ Le Courier des Balkans, 11/05/2021, [url](#)

⁵⁰⁸ Exit News, 29/04/2022, [url](#); Kosova Press, 07/2022, [url](#)

⁵⁰⁹ USDoS, 03/03/ 2017, [url](#)

⁵¹⁰ Ethnicity Research Center, 2020, [url](#)

⁵¹¹ Activist bij een mensenrechtenorganisatie in de Prešovavallei, telefoongesprek op 17/03/2021, om veiligheidsredenen wil deze bron anoniem blijven.

⁵¹² EC, 19/10/2021, p. 39, [url](#)

⁵¹³ USDoS, 13/03/2019, [url](#)

⁵¹⁴ Republic of Serbia (protector of citizens), 15/03/2020, [url](#)

ook op dat de Ombudsdienst geen initiatief heeft genomen in de kwestie van het passief maken van de adressen van de Albanese die niet meer in de regio wonen (zie infra).⁵¹⁵

Een oud probleem voor de Albanese minderheid is het tekort aan schoolboeken in het Albanees voor het lager en secundair onderwijs en de onmogelijkheid om een universitair diploma dat behaald is aan een universiteit in Kosovo te laten erkennen.⁵¹⁶ In mei 2016 heeft de Albanese Nationale Minderheidsraad een overeenkomst bereikt met het ministerie van Onderwijs om een adequaat aantal schoolboeken in het Albanees ter beschikking te kunnen stellen.⁵¹⁷ Ook het *Serbia 2020 Report* van de EC meldt verdere verbeteringen op het vlak van het aanbod van Albaneestalige schoolboeken voor kinderen van de Albanese minderheid.⁵¹⁸ In 2022 schrijft deze bron dat het proces van het drukken van schoolboeken in minderheidstalen verdergaat en ook positieve vruchten afwerpt, ook al zou het verder moeten geïntensifieerd worden.⁵¹⁹

Volgens Shaip Kamberi, de belangrijkste Albanese politicus in Servië, geciteerd in *Balkan Insight* (2021), is het probleem in de lagere scholen intussen grotendeels opgelost maar niet in het secundair.⁵²⁰ Verder bevestigt ook een bron bij de Belgische ambassade in Belgrado dat het voorzien van Albanese schoolboeken momenteel in een goede flow zit.⁵²¹ Volgens het *Serbia 2021 Report* van de EC is er verdere vooruitgang op het gebied van het onderwijs voor de Albanese.⁵²²

Volgens de jurist bij het Humanitarian Law Centre in Belgrado is de toegang tot de gezondheidszorg voor etnisch-Albanese geen probleem zolang ze ofwel een job hebben, ofwel officieel geregistreerd zijn in Servië. Volgens de activist bij een mensenrechtenorganisatie in de Preševovallei kunnen etnisch-Albanese voor de eerstelijnszorg weliswaar gemakkelijk terecht bij een medische post in de vallei zelf, maar voor complexere aandoeningen moeten ze ofwel naar het Servische binnenland of naar Kosovo waar de zorgen duurder zijn vermits ze daar niet over de juiste documenten beschikken.⁵²³ Volgens een bron bij de Belgische ambassade in Belgrado zijn er voor de etnisch-Albanese geen problemen bij de toegang tot goedkope eerstelijnszorg in de vallei. Deze verzorging zal er standaard in het Albanees verlopen. Verzorging van complexere medische problemen in het Servische binnenland is voor etnisch-Albanese weliswaar evengoed gegarandeerd als voor etnische Serviërs, maar zal daar vooral in het Servisch verlopen.⁵²⁴

Na een dialoog tussen de autoriteiten en vertegenwoordigers van Albanese die in Zuid-Servië wonen is een Seven Points Action Plan voor verbeteringen in de vertegenwoordiging van Albanese in de instellingen voorbereid, maar het moet wel nog worden aangenomen. In alle 73 gemeenten (waar een dergelijke verplichting bij wet is vastgelegd) bestaan weliswaar lokale raden voor interetnische relaties. De raadsleden zijn echter niet overal genomineerd en de raden komen ook niet overal bijeen.⁵²⁵

3.5.2. De kwestie van de bevolkingsregisters

Bij de voorlaatste officiële volkstelling (2002) hebben 61.647 personen in Servië verklaard dat ze tot de Albanese minderheid behoorden. Volgens de laatste officiële volkstelling (2011) telt de Albanese minderheid slechts 5.809 leden. In werkelijkheid ligt dit aantal wellicht nog steeds hoger

⁵¹⁵ Activist bij een mensenrechtenorganisatie in de Preševovallei, telefoongesprek op 17/03/2021, om veiligheidsredenen wil deze bron anoniem blijven.

⁵¹⁶ EWB, 24/04/2020, [url](#)

⁵¹⁷ USDoS, 03/03/2017, [url](#)

⁵¹⁸ EC, 06/10/2020, p. 40, [url](#)

⁵¹⁹ European Commission (EC), 12/10/2022, p. 46, [url](#)

⁵²⁰ *Balkan Insight*, 22/02/2021, [url](#)

⁵²¹ Belgische ambassade in Belgrado, telefoongesprek op 25/03/2021

⁵²² EC, 19/10/2021, p. 40, [url](#)

⁵²³ Activist bij een mensenrechtenorganisatie in de Preševovallei, telefoongesprek op 17/03/2021; jurist bij het HLC Belgrado, telefoongesprek 19/03/2021; Belgische ambassade in Belgrado, telefoongesprek op 25/03/2021.

⁵²⁴ Belgische ambassade in Belgrado, telefoongesprek op 25/03/2021

⁵²⁵ EC, 08/11/2023, p. 50, [url](#)

vermits de meeste Albanezen deze volkstelling geboycot hebben.⁵²⁶ Volgens een artikel in EWB (2020) heeft de Servische overheid het lage aantal etnisch-Albanezen in de volkstelling echter aangegrepen om een aantal structuren voor de openbare dienstverlening in Zuid-Servië af te bouwen. Zo heeft de overheid besloten om de rechtbanken van eerste aanleg in Preševo op te doeken.⁵²⁷

De laatste jaren zijn een aantal nieuwsartikels verschenen die stellen dat de Servische autoriteiten in enkele Zuid-Servische gemeentes vooral etnisch-Albanezen uit de bevolkingsregisters aan het schrappen zijn. Volgens deze artikels maken de autoriteiten gebruik van de Wet op de registratie van de verblijfplaats van inwoners (Official Gazette Serbia 87/2011) om de verblijfsregistratie van de etnisch Albanezen, juridisch gesproken, passief te maken.⁵²⁸ De jurist bij het HLC in Belgrado, die om veiligheidsredenen anoniem wenst te blijven, heeft in 2021 aan Cedoca per e-mail bevestigd dat het centrum sinds 2016 verschillende klachten heeft ontvangen van "Kosovo-Albanezen"⁵²⁹ van wie het oorspronkelijke adres in Servië inderdaad passief is gemaakt op basis van deze wet:

"During 2016 the HLC has received several complaints from Kosovo Albanians born in Medvedja or from villages that belong to this municipality, regarding decisions of the Ministry of the Interior to passivize their residency. According to the data that the HLC has acquired in 2016, the official number of passivation decisions made in Medvedja area was 539, representing more than seven percent of the population of this municipality (Source: <http://www.hlc-rdc.org/?p=32024>)."⁵³⁰

Volgens de bewuste wet (artikel 18) kunnen de bevoegde autoriteiten inderdaad overgaan tot het passief maken van iemands (permanente of tijdelijke) registratie in het bevolkingsregister van een gemeente, indien ze naar aanleiding van een controle vaststellen dat hij of zij er niet (permanent of tijdelijk) verblijft.⁵³¹

De wet stipuleert (artikel 18) verder dat inwoners van wie de registratie na zo'n controle passief is gemaakt, wettelijk verplicht zijn om zich opnieuw te registreren binnen de acht dagen na de kennisgeving over de demarche van de autoriteiten. Dit kan zowel op een nieuw als op hetzelfde adres.⁵³²

De wet (artikel 18) voorziet bovendien de mogelijkheid om binnen de acht dagen na kennisgeving over de demarche beroep in te dienen tegen deze beslissing bij de hiervoor bevoegde autoriteiten, namelijk het ministerie van Binnenlandse Zaken. Wie zich niet opnieuw registreert kan, nog altijd volgens deze wet (artikel 27), een boete krijgen van 10.000 tot 50.000 dinar [84,9 euro tot 424,20 euro⁵³³]. De wet zegt niets over een eventueel verlies van het (Servische) staatsburgerschap voor wie de registratie van de woonplaats passief is gemaakt.⁵³⁴

Ook de *Wet over het staatsburgerschap van de republiek Servië* (Official Gazette Serbia 135/2004, 90/2007 en 24/2018) noemt het passief maken van iemands registratie van woonplaats nergens als wettelijke grond voor het beëindigen van iemands Servische staatsburgerschap.⁵³⁵ De jurist bij het HLC is niet op de hoogte van een Servische staatsburger die zijn of haar staatsburgerschap zou verloren hebben nadat zijn of haar adres passief is gemaakt:

⁵²⁶ CGVS (Cedoca), 09/03/2018

⁵²⁷ EWB, 24/04/2020, [url](#)

⁵²⁸ Danas, 25/05/2016, [url](#); Balkan Insight, 17/12/2020, [url](#); Republic of Serbia, 22/04/2015, [url](#); Exit, 10/05/2020, [url](#)

⁵²⁹ Etnisch-Albanezen die in Servië geboren zijn maar in Kosovo wonen en werken terwijl ze hun domicilie in Servië behouden hebben.

⁵³⁰ Jurist bij het HLC Belgrado, e-mail, 18/01/2021

⁵³¹ Republic of Serbia, 2011 in Paragraf, s.d., [url](#)

⁵³² Republic of Serbia, 2011 in Paragraf, s.d., [url](#)

⁵³³ XE, Universal Currency Converter [website], 19/01/2021, [url](#)

⁵³⁴ Republic of Serbia, 2011 in Paragraf, s.d., [url](#)

⁵³⁵ Republic of Serbia, in Paragraf, s.d., [url](#)

“According to our knowledge there is no citizen that has lost his/her citizenship due to passivation of residency.”⁵³⁶

Volgens de bron bij de Belgische ambassade in Belgrado en volgens de activist bij een mensenrechtenorganisatie in de Preševo-vallei kunnen de beroepsprocedure of de herregistratie van een passief gemaakt adres uitmonden in een omslachtige, tijdrovende en dure administratieve procedure.⁵³⁷

Ook volgens de belangrijkste etnisch-Albanese politicus in Servië, Shaip Kamberi, geciteerd in Balkan Insight (2021), is het passief maken van de Albanese adressen vooral gericht op de adressen van de etnisch-Albanese die al in 1998-1999 naar Kosovo waren uitgeweken, maar hun domiciliëring in de Preševo-vallei hadden behouden. Hij wijst erop dat de verminderde officiële vertegenwoordiging van etnisch-Albanese in de bevolking als gevolg van de de-registraties niettemin politieke gevolgen zal hebben voor de overblijvende leden van de Albanese minderheid.⁵³⁸

In een telefoongesprek met Cedoca in 2021 stelt de jurist van het HLC dat het passief maken van de adressen van de Kosovo-Albanese wellicht getriggerd is door het feit dat veel “Kosovo-Albanese” van hun registratie in Servië gebruik maken om met een Servisch paspoort naar de EU te reizen. Zonder registratie in Servië is het niet meer mogelijk om een Servische identiteitskaart te vernieuwen of een Servisch paspoort aan te vragen of te verlengen.⁵³⁹

In oktober 2022 stelt een onderzoek van BIRN nog vast dat de praktijk van het passief maken van domicilieadressen enkel gericht is op etnische Albanese, terwijl ook duizenden Serviërs in het buitenland wonen en werken, zonder dat hun domicilie-adres in Servië passiefgemaakt wordt.⁵⁴⁰

In het *Serbia 2021 Report* schrijft de EC dat de autoriteiten aan de bevolking beter zouden moeten uitleggen hoe ze de domiciliëring van Albanese in de vallei controleren.⁵⁴¹ Dit wordt in 2022 herhaald. In het *Serbia 2022 Report* schrijft de EC ook nog dat er een actieplan gelanceerd is ter verbetering van de vertegenwoordiging van Albanese in de Servische instellingen.⁵⁴² In 2023 schrijft de EC dat leden van de Albanese nationale minderheid hun bezorgdheid geuit hebben over het optreden van de politie bij het controleren van de verblijfsstatus in Zuid-Servië. Volgens de EC is het nodig dat de autoriteiten het publiek beter uitleggen hoe deze controles verlopen en of Zuid-Servië specifiek het doelwit is.⁵⁴³

⁵³⁶ Jurist bij het HLC Belgrado, e-mail, 18/01/2021, om veiligheidsredenen wil deze bron anoniem blijven.

⁵³⁷ Activist bij een mensenrechtenorganisatie in de Preševovallei, telefoongesprek op 17/03/2021, om veiligheidsredenen wil deze bron anoniem blijven; Belgische ambassade in Belgrado, telefoongesprek op 25/03/2021.

⁵³⁸ Balkan Insight, 22/02/2021, [url](#)

⁵³⁹ Jurist bij het HLC Belgrado, telefoongesprek, 19/03/2021, om veiligheidsredenen wil deze bron anoniem blijven.

⁵⁴⁰ Balkan Insight, 11/10/2022, [url](#)

⁵⁴¹ EC, 19/10/2021, p. 39, [url](#)

⁵⁴² EC, 12/10/2022, p. 46, [url](#)

⁵⁴³ EC, 08/11/2023, p. 50, [url](#)

Samenvatting

De Republiek Servië is een constitutionele, parlementaire meerpartijendemocratie waar alle politieke en maatschappelijke vrijheden voorzien zijn. De Grondwet voorziet expliciet in de scheiding der machten. De verhouding tussen de drie machten is grondwettelijk gebaseerd op evenwicht en wederzijdse controle.

Burgers in Servië beschikken over het (grondwettelijke) recht om hun regering te kiezen via vrije, eerlijke en regelmatig georganiseerde (geheime) verkiezingen, gebaseerd op algemeen en gelijk stemrecht. Politieke partijen kunnen vrij opgericht worden en zonder formele restricties functioneren. In de voorbije twee decennia is de machtsoverdracht tussen de rivaliserende partijen steeds vredevol verlopen en is het politieke systeem competitief gebleven.

Het politieke klimaat is de laatste jaren confronterend, twistziek en gepolariseerd te noemen. De polarisatie gaat vooral over etnische vraagstukken zoals de Kosovokwestie en de relaties met de buurlanden. In het zuidoosten en zuidwesten van het land, waar in het voorbije decennium 700.000 mensen zijn vertrokken, is er ook een stijgende polarisatie op basis van economische en sociale status. Verder is er ook nog polarisatie over de toetreding tot de EU, de relatie met Rusland en binnenlandse kwesties rond grote kapitaalinjecties vanuit China of de Verenigde Arabische Emiraten, de rechtsstaat en over maatregelen tegen criminaliteit.

De polarisatie heeft de laatste jaren al geleid tot langdurige parlamentsboycots. Tijdens vergaderingen van het parlement wordt ook steeds meer publiekelijk opruiende taal gehanteerd tegen politieke tegenstanders, journalisten en de burgermaatschappij.

Veel confrontaties hebben te maken met het autoritaire beleid van de huidige president Vučić die het staatsbestel de facto in de richting van een presidentieel systeem heeft laten evolueren. Als president controleert hij in grote mate de gerechtelijke en de wetgevende machten en ondermijnt hij op die manier het hele constitutionele systeem. Zonder zijn toestemming onderneemt noch de regering, noch het parlement enige actie.

Bovendien brengen gezaghebbende bronnen de staat van de democratie in Servië, net als in de andere landen van de westelijke Balkan, ook in verband met het fenomeen *state capture* (het kapen van de staat). Hiermee wordt een sterke verwevenheid bedoeld tussen politieke en economische elites waarbij niet alleen cliëntelisme, maar ook corruptie en georganiseerde misdaad een fundamentele rol spelen. Het gevolg van deze verwevenheid is dat de politiek op alle niveaus uitgebreid kan tussenkomen bij het gerecht, de overheidsadministraties en de media.

Sinds 2000 zijn quasi alle parlamentsverkiezingen in Servië vervroegd georganiseerd. Volgens waarnemers heeft deze cultuur van herhaalde vervoegde verkiezingen een impact op het efficiënte, autonome functioneren van het parlement. De parlamentsverkiezingen van 2022 hebben niettemin geleid tot een pluralistisch parlement. De verkiezingen waren immers inclusief en alle relevante politieke actoren hebben eraan deelgenomen. Vijf van de twaalf partijen die de kiesdrempel hebben gehaald behoren tot de nationale minderheden. Ook de aangekondigde parlamentsverkiezingen van december 2023 zijn opnieuw vervroegd verkiezingen.

Servië beschikt over uitgebreide wetgeving en een aantal instellingen in de strijd tegen corruptie. De nieuwe Wet over de preventie van corruptie van 2019 (Law on Prevention of Corruption) heeft de bevoegdheid, onafhankelijkheid en financiële autonomie van de belangrijkste instelling (het Anticorruptie Agentschap) nog sterk uitgebreid. Maar, het schort wel nog steeds op het vlak van de implementering van deze wetgeving. De laatste nationale anticorruptiestrategie is in 2018 afgelopen. Sindsdien zijn geen stappen meer ondernomen om een nieuwe strategie met bijhorend actieplan aan te nemen.

Servië onderhoudt een goedgeorganiseerde samenwerking met Eurojust, Interpol en Europol, met name op het gebied van de strijd tegen wapenhandel, drugshandel en de strijd tegen georganiseerde

misdaadbendes. De versterking van de politie, inlichtingen- en veiligheidsdiensten hebben de dreiging verminderd die de georganiseerde misdaad voor de openbare veiligheid stelt. Toch zijn vooral in Belgrado en Novi Sad criminele netwerken wijdverspreid en sterk met elkaar verbonden. Ze laten zich in met intimidatiepraktijken, om hun controle op lokale gemeenschappen te behouden, met afpersingspraktijken en met het onderhouden van banden met de politiek.

Het wetgevende en institutionele kader om de mensenrechten te garanderen is in Servië zonder meer aanwezig. De Grondwet voorziet in de absolute vereiste van de rechtsstaat, gebaseerd op de mensenrechten die onvervreemdbaar worden genoemd. Ook alle aanvaarde internationale rechtsregels en de geratificeerde internationale verdragen maken een integraal deel uit van het rechtssysteem en moeten rechtstreeks toegepast worden. Het wettelijke kader in Servië is bevorderlijk te noemen voor de promotie en bescherming van de mensenrechten en is in lijn met de internationale standaarden in verband met de mensenrechten. Mensenrechtenactivisten worden er niet gehinderd of beperkt in hun werk door de wet. Servië beschikt ook over uitgebreide wetgeving om discriminatie tegen te gaan. Hierbij is ook aandacht voor complexe (intersectorale of meervoudige) vormen van discriminatie.

De kwaliteit van de politieonderzoeken blijft verbeteren en dit vooral dankzij de implementering van de nieuwe strafprocedurewet. Toch blijft het wettelijke kader voor de politiewerking onvoldoende garantie bieden voor een volledige operationele onafhankelijkheid van het ministerie van Binnenlandse Zaken. De rol, bevoegdheden en operationele verantwoordelijkheid van de politie moet verduidelijkt worden. Verschillende bronnen maken immers melding van buitensporig geweld en massale arrestaties door de politie tijdens antiregeringsprotesten.

Wie klachten heeft over de politie kan terecht bij het Departement voor Interne Controle waarvan het mandaat erin bestaat om het werk van de politie te controleren, meer bepaald in verband met het respecteren van de mensenrechten. Het controleorgaan bestaat uit een hoofdkantoor en vier regionale eenheden waar men een klacht kan neerleggen.

De structuur van het gerechtelijke systeem in Servië is sinds 1 januari 2010 piramidaal opgebouwd met als doel, de werklust goed te verdelen over het grondgebied. Er zijn sindsdien rechtbanken van eerste aanleg, hogere rechtbanken en beroepshoven. Op 9 februari 2022 heeft het Servische parlement een grondwetswijziging doorgevoerd waardoor de Hoge Raad voor Justitie in de toekomst onafhankelijker zal kunnen optreden van de politieke klasse. Dit orgaan zal voortaan helemaal onafhankelijk zorgen voor de selectie en benoeming van de rechters en aldus helemaal autonoom instaan voor de vereiste kwalificaties en de verkiezing van de rechters. Deze instantie kan ook disciplinaire acties nemen tegen rechters zelf, na klachten van burgers.

De Servische (Grond)wet voorziet in een eerlijk en openbaar proces, iets wat het Servische gerecht doorgaans ook afdwingt. Alle gangbare rechten van een moderne rechtsstaat zijn aanwezig. In Servië heeft iedereen het recht om een beroep aan te tekenen tegen beslissingen die iemands rechten, plichten of rechtmatige belangen aanbelangen. Wanneer het gaat over een vermeende mensenrechtenschending verleent de Grondwet individuele personen het recht om beroep aan te tekenen tot op het niveau van het Grondwettelijk Hof. Behalve uitspraak te doen over de vermeende mensenrechtenschending, kan dit Hof ook een beslissing nemen die als basis kan dienen voor een schadeloosstelling. De regering respecteert algemeen gesproken de beslissingen van het Grondwettelijk Hof. Eens alle rechtsmiddelen bij binnenlandse rechtbanken zijn uitgeput is het burgers ook nog toegestaan om over schendingen van de mensenrechten beroep aan te tekenen bij het EHRM.

In november 2018 is de nieuwe Wet op de gratis juridische bijstand aangenomen. Gratis juridische bijstand wordt aangeboden door juridische bijstandsdiensten van de lokale besturen maar kan ook door organisaties verleend worden (indien ze over een advocaat beschikken). Hoewel er nog nood is om de beschikbaarheid van juridische bijstand bekender te maken bij kwetsbare en gemarginaliseerde personen, hebben de lokale *units* in de gemeentes intussen al meer dan 4.000 aanvragen voor gratis juridische bijstand aanvaard.

Naast de wettelijke voorzieningen binnen de gewone rechtsgang zijn er ook nog andere onafhankelijke instellingen waartoe zowel burgers als ngo's zich kunnen wenden en die eveneens waken over de bescherming van de mensenrechten. Zo is er de onafhankelijke Ombudsdienst wiens bevoegdheden zijn uitgebreid sinds de nieuwe Wet over de Ombudsdienst van 3 november 2021. De Commissaris voor de bescherming van gelijkheid reageert dan weer op klachten van discriminatie en mag overgaan tot het opstarten van een rechtszaak. Daarnaast is de commissaris bevoegd voor het toezicht houden op gelijkheid, het promoten van gelijkheid en het aanpassen van de regelgeving op het gebied van discriminatie.

Verder is er een grote verscheidenheid aan onafhankelijke nationale en internationale mensenrechtenorganisaties die zonder grote overheidsrestricties onderzoek kunnen voeren naar mensenrechtzaken en hierover kunnen publiceren. In 2022 bestaat er een positieve samenwerking tussen ngo's en de overheid (via het ministerie voor Mensen- en Minderhedenrechten).

Volgens verschillende rapporten hebben burgermaatschappij-activisten en -organisaties echter ook vaak te af te rekenen met vijandigheid. Verschillende bronnen maken melding van kritiek, pesterijen, controles en bedreigingen door ambtenaren en andere actoren (gezagsdragers, regeringsgetrouwe mediakanalen).

Door gebrekkige implementering van de wetgeving en door gebreken of integriteitskwesties bij veiligheidsdiensten en gerecht kunnen mensen in specifieke situaties kwetsbaar blijven. Voor organisaties binnen de burgermaatschappij, die vrij en robuust aanwezig is in Servië, is het mogelijk om voor deze mensen ongehinderd toegang te faciliteren tot verdere bescherming door de autoriteiten.

Bibliografie

Rechtstreekse contacten

Belgische ambassade in Belgrado, telefoongesprek, 25/03/2021, +381 11 324 43 94

Jurist bij het Humanitarian Law Center (HLC), e-mail, 18/01/2021, identiteit en contactgegevens niet meegedeeld om de veiligheid van deze bron te garanderen

Jurist bij het Humanitarian Law Centre (HLC), telefoongesprek, 19/03/2021, identiteit en contactgegevens niet meegedeeld om de veiligheid van deze bron te garanderen

Mensenrechtenorganisatie in de Presevovallei, telefoongesprek, 17/03/2021, identiteit en contactgegevens niet meegedeeld om de veiligheid van deze bron te garanderen

Specifieke geschreven en audiovisuele bronnen

Informatie uit andere lidstaten van de Europese Unie

Landinfo, *Serbia: Klagemuligheter på politiet*, 10/07/2012, http://www.landinfo.no/asset/2114/1/2114_1.pdf [geraadpleegd op 09/08/2018]

Federal Office for Migration and Refugees (BAMF), *Briefing Notes*, 08/02/2021, https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/EN/Behoerde/Informationszentrum/BriefingNotes/2021/briefingnotes-kw06-2021.pdf?__blob=publicationFile&v=3 [geraadpleegd op 03/08/2021]

De Hoge Commissaris van de Verenigde Naties

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Serbia Fact Sheet*, 02/2021, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Bi-annual%20fact%20sheet%202021%2002%20Serbia.pdf> [geraadpleegd op 03/08/2021]

Het Asielagentschap van de Europese Unie (EUAA)

European Asylum Support Office (EASO), *Easo Country of Origin Report, Republic of Serbia Country Focus*, 11/2016, http://www.ecoi.net/file_upload/2162_1479372831_easo-coi-serbia-201611.pdf [geraadpleegd op 09/08/2018]

De Raad van Europa

Conseil de l'Europe (CdE) - Commission européenne contre le racisme et l'intolérance (ECRI), *Rapport de l'ECRI sur la Serbie (cinquième cycle de monitoring)*, 16/05/2017, <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Serbia/SRB-CbC-V-2017-021-FRE.pdf> [geraadpleegd op 03/08/2021]

Conseil de l'Europe (CdE), *Serbie : les efforts du gouvernement pour lutter contre la violence à l'égard des femmes sont louables, mais insuffisants*, 22/01/2020, <https://www.coe.int/fr/web/portal/-/serbia-government-s-efforts-to-fight-violence-against-women-are-commendable-but-more-is-needed> [Geraadpleegd op 01/07/2020]

Council of Europe (CoE) - Committee for the Prevention of Torture (CPT), *Report to the Government of Serbia on the visit to Serbia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)*, 21/06/2018, <http://www.refworld.org/docid/5b2b60837.html> [geraadpleegd op 09/08/2018]

Council of Europe (CoE) - Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO), *Baseline Evaluation Report Serbia*, 22/01/2020, <https://rm.coe.int/grevio-report-on-serbia/16809987e3> [geraadpleegd op 03/08/2021]

Council of Europe (CoE) - The Venice Commission, *Urgent Opinion on the revised draft constitutional amendments on the judiciary*, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2021\)019-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2021)019-e) [geraadpleegd op 03/08/2021]

Council of Europe (CoE), *2020 Annual Report by the partner organisations to the Council of Europe Platform to Promote the Protection of Journalism and Safety of Journalists*, 04/2020, <https://rm.coe.int/annual-report-final-en/16809f03a9> [geraadpleegd op 03/08/2021]

Council of Europe (CoE), *ECRI Report on Serbia*, 16/05/2017, <http://rm.coe.int/third-report-on-serbia/16808b5bf4> [geraadpleegd op 14/08/2018]

Council of Europe (CoE), *ECRI Report on Serbia*, 16/05/2017, <https://rm.coe.int/third-report-on-serbia/16808b5bf4> [geraadpleegd op 09/08/2018]

Council of Europe (CoE), *Enhancing the national protection mechanism in Serbia*, 22/10/2020, https://www.coe.int/en/web/criminal-law-coop/newsroom/-/asset_publisher/lf1Iqv64qGrg/content/enhancing-the-national-protection-mechanism-in-serbia?_101_INSTANCE_lf1Iqv64qGrg_viewMode=view/ [geraadpleegd op 03/08/2021]

Council of Europe (CoE), *Report submitted by Serbia pursuant to Article 68, paragraph 1 of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Baseline Report)*, 04/07/2018, <https://rm.coe.int/state-report-serbia/pdfa/168094afec> [Geraadpleegd op 01/07/2020]

Council of Europe Office (CoE) in Belgrade, *Serbia: "Political will is key to pursue democratic reforms and secure minorities' rights"*, 25/07/2017, <https://www.coe.int/en/web/belgrade/-/serbia-political-will-is-key-to-pursue-democratic-reforms-and-secure-minorities-rights-> [geraadpleegd op 09/08/2018]

Council of Europe (CoE), Commissioner for human rights of the council of Europe, *Report following her visit to Serbia from 13 to 17 March 2023*, 06/09/2023, https://www.ecoi.net/en/file/local/2097832/CommHR%282023%2925_Report+on+Serbia_EN.pdf [geraadpleegd op 07/11/2023]

Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE), *Observation of the early parliamentary and presidential elections in Serbia*, 03/04/2022, <https://www.ecoi.net/en/file/local/2073453/doc.+15534.pdf> [geraadpleegd op 7/11/2023]

Andere geschreven en audiovisuele bronnen

Al Jazeera, *Serbia's Vucic proved he is here to stay*, 5/04/2022, <https://www.aljazeera.com/opinions/2022/4/5/serbias-vucic-proved-that-he-is-here-to-stay> [geraadpleegd op 31/10/2022]

Amnesty International (AI), *Amnesty International Report 2020/21; The State of the World's Human Rights; Serbia 2020*, 07/04/2021, <https://www.ecoi.net/en/document/2048751.html> [geraadpleegd op 03/08/2021]

Amnesty International (AI), *Amnesty International Report 2021/22; The State of the World's Human Rights; Serbia 2021*, 29/03/2022, <https://www.ecoi.net/en/document/2070262.html> [geraadpleegd op 31/10/2022]

Amnesty International (AI), *Human rights in Europe. Review of 2019 – Serbia*, 16/04/2020, <https://www.amnesty.org/en/countries/europe-and-central-asia/serbia/report-serbia/> [Geraadpleegd op 01/07/2020]

Amnesty International (AI), *Report Serbia 2017/18*, 22/02/2018, <https://www.amnesty.org/en/countries/europe-and-central-asia/serbia/report-serbia/> [geraadpleegd op 09/08/2018]

Amnesty International (AI), *Serbia: Authorities must repeal "shameful" ban on Euro Pride walk*, 16/09/2022, <https://www.ecoi.net/en/document/2078767.html> [geraadpleegd op 31/10/2022]

- Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED), *Regional Overview: Europe 19-25 January 2020*, 30/01/2020, <https://www.ecoi.net/en/file/local/2023992/acleddata.com-Regional+Overview+Europe+19-25+January+2020.pdf> [Geraadpleegd op 01/07/2020]
- Article 19, *Serbia: Support for OK Radio in the face of intimidation*, 07/09/2022, <https://www.ecoi.net/en/document/2078675.html> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Article 19, *Serbia: TV licensing highlights a failure of media pluralism and diversity*, 08/08/2022, <https://www.article19.org/resources/serbia-tv-licensing-highlights-a-failure-of-media-pluralism-and-diversity/> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Article19, *Media Freedom and Safety of Journalists in Serbia*, 26/04/2021, <https://www.article19.org/wp-content/uploads/2021/04/MFRR-Serbia-mission-report.pdf> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Azil, *Family Act of Serbia*, 2004, <http://azil.rs/en/wp-content/uploads/2017/04/family-act-serbia.pdf> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- B92, *Fund hands over new safe house in Sremska Mitrovica*, 15/04/2016, https://www.b92.net/eng/news/society.php?yyyy=2016&mm=04&dd=15&nav_id=97714 [geraadpleegd op 09/08/2018]
- B92, *International Day for the Elimination of Violence against Women: Devastating data*, 25/11/2019, https://www.b92.net/eng/news/society.php?yyyy=2019&mm=11&dd=25&nav_id=107557 [geraadpleegd op 01/07/2020]
- B92, *Safe house in Vranje opens*, 19/03/2015, https://www.b92.net/eng/news/society.php?yyyy=2015&mm=03&dd=19&nav_id=93544 [geraadpleegd op 09/08/2018]
- B92, *Serbian Constitution amended*, 09/02/2022, https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2022&mm=02&dd=09&nav_id=113020 [geraadpleegd op 31/10/2022]
- B92, *The Law on Gender Equality adopted*, 20/05/2021, https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2021&mm=05&dd=21&nav_id=110823 [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Balkan Insight, *'Soft' Censorship Threatens Serbian Press Freedom*, 29/10/2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/soft-government-s-censorship-threat-to-media-freedom-in-serbia--10-28-2015> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Balkan Insight, 16/06/2020, 16/06/2020 <https://balkaninsight.com/2020/06/16/serbia-kosovo-prepare-for-restart-of-talks-in-washington/> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Balkan Insight, *Abusers Beware: Serbian Women Will No Longer be Silent*, 21/01/2021, <https://balkaninsight.com/2021/01/21/abusers-beware-serbian-women-will-no-longer-be-silent/> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Balkan Insight, *Attacks on Serbia media 'aim to cut their funds'*, 12/09/2016, <http://www.balkaninsight.com/en/article/attacks-on-serbian-media-aim-to-cut-their-funding-09-12-2016> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Balkan Insight, *Belgrade Prosecution Office Vows to Hunt Down EuroPride Attackers*, 19/09/2022, <https://balkaninsight.com/2022/09/19/belgrade-prosecution-office-vows-to-hunt-down-europride-attackers/> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Balkan Insight, *Belgrade Stages Gay Pride Amid Heavy Security*, 20/09/2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/belgrade-locked-down-for-gay-pride-parade-09-20-2015> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Balkan Insight, *Bosnia, Serbia, Turkey, Hungary Corruption Worsening, Transparency Says*, 31/01/2023, <https://balkaninsight.com/2023/01/31/bosnia-serbia-turkey-hungary-corruption-worsening-transparency-says/> [geraadpleegd op 07/11/2023]

- Balkan Insight, *Children 'Invisible' in Serbia's Response to Domestic Abuse*, 27/04/2022, <https://balkaninsight.com/2022/04/27/children-invisible-in-serbias-response-to-domestic-abuse/> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Balkan Insight, *Despite Concerns, Serbia Still "Erasing" Ethnic Albanian Addresses*, 11/10/2022, <https://balkaninsight.com/2022/10/11/despite-concerns-serbia-still-erasing-ethnic-albanian-addresses/> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Balkan Insight, *HRW Report: Southeast, Central Europe Backsliding on Human Rights*, 12/01/2023, <https://balkaninsight.com/2023/01/12/hrw-report-southeast-central-europe-backsliding-on-human-rights/> [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Balkan Insight, *In Hostile Serbian Parliament, MP Fights for Rights of 'Enemy' Albanians*, 22/02/2021, <https://balkaninsight.com/2021/02/22/in-hostile-serbian-parliament-mp-fights-for-rights-of-enemy-albanians/> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Balkan Insight, *In pictures: Serbia's PM makes history, joining Pride Parade*, 17/09/2017, <http://www.balkaninsight.com/en/article/in-pictures-hundreds-march-for-belgrade-pride-parade-09-17-2017> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Balkan Insight, *In Serbia, Incitement to Ethnic Hate Rarely Reaches Court*, 18/04/2022, <https://balkaninsight.com/2022/04/18/in-serbia-incitement-to-ethnic-hate-rarely-reaches-court/> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Balkan Insight, *Kosovo, Serbia agree to share Information on Ivanovic*, 22/01/2018, <http://www.balkaninsight.com/en/article/kosovo-serbia-agree-to-share-information-on-ivanovic-01-22-2018> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Balkan Insight, *Live: Kosovo Serb Leader Ivanovic shot dead in Mitrovica*, 16/01/2018, <http://www.balkaninsight.com/en/article/kosovo-serb-leader-killed-in-north-kosovo-01-16-2018> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Balkan Insight, *Normalising Ties essential, EU tells Serbia, Kosovo*, 27/06/2018, <http://www.balkaninsight.com/en/article/normalisation-between-serbia-and-kosovo-essential-eu-warns-06-27-2018> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Balkan Insight, *Oliver Ivanovic Murder Suspects' Trial Postponed in Kosovo*, 30/12/2019, <https://balkaninsight.com/2019/12/30/oliver-ivanovic-trial-postponed/> [Geraadpleegd op 01/07/2020]
- Balkan Insight, *Oliver Ivanovic's Murder: The Arrests So Far*, 27/11/2018, <https://balkaninsight.com/2018/11/27/oliver-ivanovic-s-murder-the-arrests-so-far-11-27-2018/> [Geraadpleegd op 01/07/2020]
- Balkan Insight, *Serbia President's Party Scores Landslide in Election Boycotted by Opposition*, 21/06/2020, <https://balkaninsight.com/2020/06/21/serbia-presidents-party-scores-landslide-in-election-boycotted-by-opposition/> [Geraadpleegd op 01/07/2020]
- Balkan Insight, *Serbia selects new chief war crimes prosecutor*, 15/05/2017, <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbia-chooses-new-chief-war-crimes-prosecutor-05-15-2017-11> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Balkan Insight, *Serbia's Equality Chief Condemns Mayor's Attack on 'Uncivilised' Roma*, 13/03/2023, https://balkaninsight.com/2023/03/13/serbias-equality-chief-condemns-mayors-attack-on-uncivilised-roma/?utm_source=divr.it&utm_medium=twitter [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Balkan Insight, *Serbia's President is Keeping his Apostates Under Control – For Now*, 22/06/2021, <https://balkaninsight.com/2021/06/22/serbias-president-is-keeping-his-apostates-under-control-for-now/> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Balkan Insight, *Serbia's stateless Roma struggle for visibility*, 12/01/2018, <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbia-s-stateless-roma-struggle-for-visibility-01-09-2018> [geraadpleegd op 09/08/2018]

- Balkan Insight, *Serbia's stateless Roma struggle for visibility*, 12/01/2018, <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbia-s-stateless-roma-struggle-for-visibility-01-09-2018>, [geraadpleegd op 14/08/2018]
- Balkan Insight, *Serbia's stateless Roma struggle for visibility*, 12/01/2018, <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbia-s-stateless-roma-struggle-for-visibility-01-09-2018> [geraadpleegd op 14/08/2018]
- Balkan Insight, *Serbia's Vucic Announces New Political 'Movement' Within Six Months*, 20/09/2022, <https://balkaninsight.com/2022/09/20/serbias-vucic-announces-new-political-movement-within-six-months/> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Balkan Insight, *Serbian Police Arrest 79 in Anti Corruption Swoop*, 26/12/2015, <https://balkaninsight.com/2015/12/26/serbia-police-arrest-80-in-anti-corruption-swoop-12-26-2015-1/> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Balkan Insight, *Serbian President Uses Opposition Demand to Announce December Elections*, 13/10/2023, <https://balkaninsight.com/2023/10/13/serbian-president-uses-opposition-demand-to-announce-december-elections/> [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Balkan Insight, *Serbian Pride Condemns President's Vow to Veto Law on Same Sex Unions*, 14/08/2023, <https://balkaninsight.com/2023/08/14/serbian-pride-condemns-presidents-vow-to-veto-law-on-same-sex-unions/> [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Balkan Insight, *Serbian Rightists Demand Release of Activists Facing Coup Charges*, 17/02/2023, <https://balkaninsight.com/2023/02/17/serbian-rightists-demand-release-of-activists-facing-coup-charges/> [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Balkan Insight, *Serbian Rightists to protest on Kosovo Independence Day*, 05/02/2018, <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbian-rightists-to-stage-protest-on-kosovo-independence-day-02-05-2018> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Balkan Insight, *Study Reports 25,000 Violent Pushbacks at EU Borders*, 08/12/2022, <https://balkaninsight.com/2022/12/08/study-reports-25000-violent-pushbacks-at-eu-borders/> [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Balkan Insight, *Suspected attacker of controversial Serbian Journalist arrested*, 10/07/2018, <http://www.balkaninsight.com/en/article/suspected-attacker-of-controversial-serbian-journalist-arrested-07-10-2018> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Balkan Insight, *Thousands March in Belgrade to Protest Against Euro Pride*, 15/08/2022, <https://balkaninsight.com/2022/08/15/thousands-march-in-belgrade-to-protest-against-euro-pride/> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Balkan Insight, *Venice Commission: Serbia Has Followed 'Most' Constitutional Recommendations*, 25/11/2021, <https://balkaninsight.com/2021/11/25/venice-commission-serbia-has-followed-most-constitutional-recommendations/> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Balkan Insight, *Victims Discouraged by 'Lenient' Sentences for Sex Crimes in Serbia*, 05/04/2021, <https://balkaninsight.com/2021/04/05/victims-discouraged-by-lenient-sentences-for-sex-crimes-in-serbia/> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Balkan Insight, *Vucic Continues 'East-West Balancing Act' With New Serbian Govt*, 24/10/2022, <https://balkaninsight.com/2022/10/24/vucic-continues-east-west-balancing-act-with-new-serbian-govt/> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Online Intimidation Controlling the Narrative in the Balkans*, 12/2021, <https://balkaninsight.com/wp-content/uploads/2021/12/ONLINE-INTIMIDATION-CONTROLLING-THE-NARRATIVE-IN-THE-BALKANS.pdf> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Belgrade Center for Human Rights, *Human Rights in Serbia in 2018*, 2019, <http://www.bqcentar.org.rs/bqcentar/eng-lat/wp-content/uploads/2014/01/Human-Rights-in-Serbia-2018.pdf> [geraadpleegd op 31/10/2022]

- Belgrade Centre for Human Rights, *Human Rights in Serbia 2011, 2012*, <http://english.bgcentar.org.rs/images/stories/Datoteke/human%20rights%20in%20serbia%202011.pdf> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Belgrade Centre for Human Rights, *Human Rights in Serbia 2021, 2022*, <https://www.bgcentar.org.rs/wp-content/uploads/2023/01/Human-Rights-in-Serbia-2021.pdf>, [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Bertelsmann Stiftung, *BTI 2022 Country Report Serbia*, 13/02/2022, https://www.ecoi.net/en/file/local/2069791/country_report_2022_SRB.pdf [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Bertelsmann Stiftung's Transformation Index (BTI), *BTI 2020 Country Report-Serbia*, 29/04/2020, https://www.bti-project.org/content/en/downloads/reports/country_report_2020_SRB.pdf [Geraadpleegd op 01/07/2020]
- Central Intelligence Agency (CIA), *The World Factbook Serbia*, s.d., <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/serbia/#government>
- Civil Rights Defenders, *Human Rights Defenders in the Western Balkans Intimidation instead of Recognition*, 12/2019, https://crd.org/wp-content/uploads/2020/06/200611_HRD-REPORTS-ALL_ENGa_Web_Redused.pdf [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Civil Rights Defenders, *The Wall of Anti-Gypsyism Roma in Serbia*, 11/2017, <https://crd.org/wp-content/uploads/2018/03/The-Wall-of-Anti-Gypsyism-Roma-in-Serbia.pdf> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Civil Rights Defenders, *Workshop on Roma LGBTIQ+ Empowerment*, 18/11/2021, <https://crd.org/wp-content/uploads/2022/02/Declaration-on-Roma-LGBTI.pdf> [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Clingendael Instituut, *The destructive effects of state Policy Brief capture in the Western Balkans EU enlargement undermined*, 09/2020, https://www.clingendael.org/sites/default/files/2020-09/Policy_brief_Undermining_EU_enlargement_Western_Balkans_September_2020.pdf [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen (CGVS), *COI Focus Servië, Veiligheidssituatie van de Albanezen in de Presevo-vallei*, 24/02/2014 [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen (CGVS), *COI Focus, Serbie. Accès aux soins de santé pour les minorités*, 09/03/2018 [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Commissioner for Protection of Equality [website], s.d., <http://ravnopravnost.gov.rs/en/> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Commissioner for Protection of Equality, *Abridged version of 2016 Regular Annual Report of the Commissioner for the Protection of Equality*, 06/2017, <http://ravnopravnost-5bcf.kxcdn.com/wp-content/uploads/2017/10/Poverenik-Skraceni-godisnji-izvestaj-za-2016-engl-za-odobrenje-za-stampu.pdf> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Commissioner for Protection of Equality, *Abridged Version of 2019 Regular Annual Report*, 05/2020, <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2020/05/Skraceni-redovni-godisnji-izvestaj-2019-engl.pdf> [geraadpleegd op 01/07/2020]
- Commissioner for Protection of Equality, *REGULAR ANNUAL REPORT OF THE COMMISSIONER FOR PROTECTION OF EQUALITY FOR 2013*, 03/2014, http://www.ravnopravnost.gov.rs/index.php?option=com_jdownloads&Itemid=0&view=finish&cid=1497&catid=516&lang=en [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Council of the European Union, *Council conclusions on Enlargement and Stabilisation and Association Process*, 17/12/2013, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/genaff/140142.pdf [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Delegation of the European Union to the Republic of Serbia, *International Day for the Elimination of Violence against Women*, 25/11/2015, <http://europa.rs/international-day-for-the-elimination-of-violence-against-women/?lang=en> [geraadpleegd op 09/08/2018]

Deutsche Welle, *Mafia Murders shock Serbia, reveal Web of Corruption*, 31/07/2018, <https://www.dw.com/en/mafia-murders-shock-serbia-reveal-web-of-corruption/a-44902334> [geraadpleegd op 09/08/2018]

EESC, *Joint Report Rule of Law and Anti-Corruption in the EU and negotiations: state of affairs, challenges and recommendations*, 04/02/2016, <https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/joint-report-2nd-eu-serbia-jcc-rule-of-law-and-anti-corruption.pdf> [geraadpleegd op 09/08/2018]

Equal Rights Association for Western Balkans and Turkey, *New Criminal Verdict for a hate crime in Serbia*, 04/02/2020, <https://www.lgbti-era.org/news/new-criminal-verdict-hate-crime-serbia> [geraadpleegd op 03/08/2021]

Ethnicity Research Center, *Social Relations Between Ethnic Communities in Serbia*, 2020, <http://idn.org.rs/wp-content/uploads/2020/10/Social-Distance-of-Ethnic-Communities.pdf> [geraadpleegd op 03/08/2021]

Euractiv, *Free legal aid in Serbia in 2018*, 05/10/2016, <http://www.euractiv.rs/vesti/10510-free-legal-aid-in-serbia-in-2018> [geraadpleegd op 09/08/2018]

Euronews, *Serbia-Kosovo possible border changes explained: What's at stake?*, 27/08/2018, <https://www.euronews.com/2018/08/27/serbia-kosovo-possible-border-changes-explained-what-s-at-stake> [Geraadpleegd op 01/07/2020]

Europa Nu, [website], s.d., https://www.europa-nu.nl/id/vh9if1ear39f/toetreding_servie_tot_de_europese_unie [geraadpleegd op 07/11/2023]

Europa Nu, [website], s.d, <https://www.europa-nu.nl/id/vh7douavcxzn/servie> [geraadpleegd op 31/10/2022]

European Commission (EC), 12/10/2011, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2011/package/sr_rapport_2011_en.pdf [geraadpleegd op 09/08/2018]

European Commission (EC), *2021 Enlargement package: European Commission assesses and sets out reform priorities for the Western Balkans and Turkey*, 19/10/2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_5275 [geraadpleegd op 19/10/2021]

European Commission (EC), *A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans*, 06/02/2018, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf [geraadpleegd op 09/08/2018]

European Commission (EC), *Commission Staff Working Document, Serbia 2015 Report*, 10/11/2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_serbia.pdf [geraadpleegd op 09/08/2018]

European Commission (EC), *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2016 Communication on EU Enlargement Policy, COM(2016) 715 final*, 09/11/2016 http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2016/20161109_strategy_paper_en.pdf [geraadpleegd op 09/08/2018]

EC, *Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee of the regions*, 08/11/2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/COM_2023_690%20Communication%20on%20EU%20Enlargement%20Policy_and_Annex.pdf [geraadpleegd op 14/11/2023]

European Commission (EC), *Country Report Non-discrimination Serbia 2021*, 2021, https://www.miqpolgroup.com/wp-content/uploads/2022/12/2021-RS-Country-report-ND_final-for-WEB-1.pdf [geraadpleegd op 07/11/2023]

European Commission (EC), *EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation for 2020 – 2030*, 07/10/2020, https://commission.europa.eu/system/files/2021-01/eu_roma_strategic_framework_for_equality_inclusion_and_participation_for_2020_-_2030_0.pdf [geraadpleegd op 07/11/2023]

- European Commission (EC), *Serbia 2013 progress report*, 16/10/2013, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/sr_rapport_2013.pdf [geraadpleegd op 09/08/2018]
- European Commission (EC), *Serbia 2018 report*, 17/04/2018, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-serbia-report.pdf> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- European Commission (EC), *Serbia 2019 Report*, 29/05/2019, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-serbia-report.pdf> [Geraadpleegd op 01/07/2020]
- European Commission (EC), *Serbia 2020 Report*, 06/10/2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/serbia_report_2020.pdf [geraadpleegd op 16/10/2020]
- European Commission (EC), *Serbia 2021 Report*, 19/10/2021, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2021-10/Serbia-Report-2021.pdf> [geraadpleegd op 26/10/2021]
- European Commission (EC), *Serbia 2022 Report*, 12/10/2022, <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Serbia%20Report%202022.pdf> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- European Commission (EC), *Serbia 2023 Report*, 08/11/2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_695_Serbia.pdf [geraadpleegd op 15/11/2023]
- European Commission (EC), *Serbia on its European path*, 19/10/2021, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2021-10/18102021_factograph_serbia.pdf [geraadpleegd op 19/10/2021]
- European Commission (EC), *Serbia Progress Report*, 08/10/2014, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20140108-serbia-progress-report_en.pdf [geraadpleegd op 09/08/2018]
- European Federation of Journalists, *Serbian authorities must investigate the murder of Luka Popov*, 17/06/2016, <http://europeanjournalists.org/blog/2016/06/17/the-efj-calls-on-serbian-authorities-to-investigate-the-murder-of-luka-popov/> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- European fund for the Balkans, *Media freedom and integrity in the Western Balkans: Recent developments*, 03/2015, <http://balkanfund.org/wp-content/uploads/2015/03/Media-freedom-and-integrity-in-the-Western-Balkans-Recent-developments.pdf> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- European Network of Equality Bodies (Equinet), *Innovating at the Intersections. Equality Bodies tackling Intersectional Discrimination*, 2016, https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2018/01/equinet_perspective_2016_-_intersectionality_final_web.pdf [geraadpleegd op 07/11/2023]
- European Network of National Human Rights Institutions (ENNHRI), *State of the Rule of Law in Europe in 2022*, 07/2022, p. 23, <https://ennhri.org/wp-content/uploads/2022/07/ENNHRI-Regional-RoL-Report-2022.pdf> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- European Network on Statelessness, *Birth registration of Roma children is becoming more difficult: a case study from Serbia*, 23/06/2022, <https://www.statelessness.eu/updates/blog/birth-registration-roma-children-becoming-more-difficult-case-study-serbia> ; [geraadpleegd op 31/10/2022]
- European Network on Statelessness, *European Network on Statelessness submission to inform the European Commission 2021 Enlargement Package*, 04/2021, <https://www.statelessness.eu/sites/default/files/2021-04/ENS%20Submission%20DG%20NEAR%20Enlargement%20April%202021.pdf> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- European Network on Statelessness, *Vicious circles of Roma statelessness in Serbia – A road map*, 17/02/2022, <https://www.statelessness.eu/updates/blog/vicious-circles-roma-statelessness-serbia-road-map?fbclid=IwAR1MdsGhHcd7y8UTu8tgGKyn5SzjZm6snIxfak3VYaBf1aOABGam3SCIsHE> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- European Roma Rights Centre (ERRC), *Far-right Serbian Group ordered to Remove online Hate Speech after ERRC mass complaint*, 27/05/2021, <http://www.errc.org/press-releases/far-right-serbian-group-ordered-to-remove-online-hate-speech-after-errc-mass-complaint> [geraadpleegd op 03/08/2021]

European Roma Rights Centre (ERRC), *Justice Denied: Roma in the Criminal Justice System*, 12/2021, https://www.ecoi.net/en/file/local/2068533/5357_file1_justice-denied-roma-in-the-criminal-justice-system.pdf [geraadpleegd op 31/10/2022]

European Roma Rights Centre (ERRC), *Justice denied: Roma in the criminal justice system in Serbia*, 02/2023, http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/5468_file1_justice-denied-roma-in-the-criminal-justice-system-of-serbia.pdf?utm_medium=email&utm_campaign=New+Criminal+Justice+Research+Uncovers+...&utm_source=YMLP&utm_term [geraadpleegd op 07/11/2023]

European Roma Rights Centre (ERRC), *Roma tortured by Police in Belgrade after reporting stolen car*, 16/05/2017, <http://www.errc.org/press-releases/roma-tortured-by-police-in-belgrade-after-reporting-stolen-car> [geraadpleegd op 14/08/2018]

European Roma Rights Centre (ERRC), *Serbian Police Stopped a taxi to beat an 18 year old Romani Boy*, 26/01/2022, <http://www.errc.org/news/serbian-police-stopped-a-taxi-to-beat-an-18-year-old-romani-boy> [geraadpleegd op 31/10/2022]

European Roma Rights Centre (ERRC), *The Fight against anti-gypsyism: a lesson for the prosecutor's office*, 29/10/2020, <http://www.errc.org/news/the-fight-against-antigypsyism--a-lesson-for-the-prosecutors-office>

European Roma Rights Centre (ERRC), *Written Comments of the European Roma Rights Centre Serbia*, 17/09/2021, http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/5328_file1_serbia-uncat-submission-17-september-2021.pdf [geraadpleegd op 31/10/2022]

European Union (EU), *EU Annual Human Rights and Democracy Country Reports*, 23/03/2022, <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/220323%202021%20EU%20Annual%20Human%20Rights%20and%20Democracy%20Country%20Reports.docx.pdf> [geraadpleegd op 31/10/2022]

European Union External Action, *Federica Mogherini meets Presidents Vucic of Serbia and Thaci of Kosovo*, 18/07/2018, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/48561/federica-mogherini-meets-presidents-vu%4%8Di%4%87-serbia-and-tha%3%A7i-kosovo_en [geraadpleegd op 09/08/2018]

European Western Balkans (EWB), *Coalition of Albanian minority parties in Serbia: A significant step towards integration?*, 24/04/2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/04/24/coalition-of-albanian-minority-parties-in-serbia-a-significant-step-towards-integration/> [geraadpleegd op 03/08/2021]

European Western Balkans (EWB), *Concerns over media freedoms raised at EU-Serbia SAPC meeting*, 31/10/2019, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/10/31/concerns-over-media-freedoms-raised-at-eu-serbia-sapc-meeting/> [Geraadpleegd op 01/07/2020]

European Western Balkans (EWB), *Conditions for fair elections in Serbia not established after three rounds of dialogue*, 17/12/2019, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/12/17/conditions-for-fair-elections-in-serbia-not-established-after-three-rounds-of-dialogue/> [Geraadpleegd op 01/07/2020]

European Western Balkans (EWB), *Delay in the adoption of the Law on Same-Sex Unions in Serbia a consequence of lack of political will*, 24/01/2022, <https://europeanwesternbalkans.com/2022/01/24/the-delay-in-the-adoption-of-the-law-on-same-sex-unions-in-serbia-is-a-consequence-of-a-lack-of-political-will/> [geraadpleegd op 31/10/2022]

European Western Balkans (EWB), *Delays in adopting a new Anti-corruption Strategy in Serbia: Wandering without clear goals*, 11/10/2022, <https://europeanwesternbalkans.com/2022/10/11/delays-in-adopting-a-new-anti-corruption-strategy-in-serbia-wandering-without-clear-goals/> [geraadpleegd op 31/10/2022]

European Western Balkans (EWB), *EC reports on rule of law in Montenegro and Serbia note problems with judiciary and media freedom*, 02/06/2021, <https://europeanwesternbalkans.com/2021/06/02/ec-reports-on-rule-of-law-in-montenegro-and-serbia-note-problems-with-judiciary-and-media-freedom/> [geraadpleegd op 03/08/2021]

European Western Balkans (EWB), *Elections in Serbia to be re-scheduled for 21 June*, 05/05/2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/05/05/elections-in-serbia-to-be-re-scheduled-for-21-june/> [Geraadpleegd op 01/07/2020]

European Western Balkans (EWB), *Flessenkemper: The goal of independent judiciary in Serbia requires a change in political culture*, 27/06/2022, <https://europeanwesternbalkans.com/2022/06/27/ewb-interview->

[flessenkemper-the-goal-of-independent-judiciary-in-serbia-requires-a-change-in-political-culture/](#)

[geraadpleegd op 31/10/2022]

European Western Balkans (EWB), *Kosovo PM Hoti cancels his trip to Washington as well*, 25/06/2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/06/25/kosovo-pm-hoti-cancels-his-trip-to-washington-as-well/>

[Geraadpleegd op 01/07/2020]

European Western Balkans (EWB), *Limited progress in improving electoral conditions in Serbia, EP representatives assess*, 15/11/2019, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/11/15/limit-progress-in-improving-electoral-conditions-in-serbia-ep-representatives-assess/> [Geraadpleegd op 01/07/2020]

European Western Balkans (EWB), *Macron and Scholz wrote to Vučić: Speed up dialogue between Kosovo and Serbia*, 06/09/2022, <https://europeanwesternbalkans.com/2022/09/06/macron-and-scholz-wrote-to-vucic-speed-up-dialogue-between-kosovo-and-serbia/> [geraadpleegd op 31/10/2022]

European Western Balkans (EWB), *Montenegro to open its final chapter with EU, Serbia only the second this year*, 05/12/2019, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/12/05/montenegro-to-open-its-final-chapter-with-eu-serbia-only-the-second-this-year/> [Geraadpleegd op 01/07/2020]

European Western Balkans (EWB), *New methodology, old problems: Western Balkans on the 2022 World Press Freedom Index*, 17/05/2022, <https://europeanwesternbalkans.com/2022/05/17/new-methodology-old-problems-western-balkans-on-the-2022-world-press-freedom-index/>

European Western Balkans (EWB), *Reform of the Constitution of Serbia: Two years late, amendments still problematic*, 31/12/2019, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/12/31/reform-of-the-constitution-of-serbia-two-years-late-amendments-still-problematic/> [Geraadpleegd op 01/07/2020]

European Western Balkans (EWB), *Rule of law in Serbia: Modest reform efforts since October 2020, serious problems remain*, 22/06/2021, <https://europeanwesternbalkans.com/2021/06/22/rule-of-law-in-serbia-modest-reform-efforts-since-october-2020-serious-problems-remain/>;[geraadpleegd op 03/08/2021]

European Western Balkans (EWB), *Serbia still without an Anti-corruption Strategy: Technical issue or proof of lack of political will?*, 22/12/2022, https://europeanwesternbalkans.com/2022/12/22/serbia-still-without-an-anti-corruption-strategy-technical-issue-or-proof-of-lack-of-political-will/?utm_source=dvr.it&utm_medium=twitter [geraadpleegd op 07/11/2023]

European Western Balkans (EWB), *Serbian elections: Vučić wins second term as President, his party loses the overall majority*, 04/04/2022, <https://europeanwesternbalkans.com/2022/04/04/serbian-elections-vucic-wins-second-term-as-president-his-party-loses-the-overall-majority/> [geraadpleegd op 31/10/2022]

European Western Balkans (EWB), *Serbian institutional fight against corruption: Point blank shot?*, 30/09/2022, <https://europeanwesternbalkans.com/2022/09/30/serbian-institutional-fight-against-corruption-point-blank-shot/> [geraadpleegd op 31/10/2022]

European Western Balkans (EWB), *Transparency International: Corruption is on the Rise in the western Balkans*, 04/02/2021, <https://europeanwesternbalkans.com/2021/02/04/transparency-international-corruption-is-on-the-rise-in-the-western-balkans/> [geraadpleegd op 03/08/2021]

European Western Balkans (EWB), *Vučić repeats the same messages on Kosovo as two years ago, political impact unlikely*, 26/06/2021, <https://europeanwesternbalkans.com/2021/06/26/vucic-repeats-the-same-messages-on-kosovo-as-in-2019-political-impact-unlikely/> [geraadpleegd op 03/08/2021]

European Western Balkans (EWB), *Western Balkan countries successfully adopt anti-corruption laws, do not implement them effectively*, 06/05/2021, <https://europeanwesternbalkans.com/2021/05/06/western-balkan-countries-successfully-adopt-anti-corruption-laws-do-not-implement-them-effectively/> [geraadpleegd op 03/08/2021]

Exit News, *Activists Condemn Right-Wing Violence at Belgrade EuroPride*, 19/09/2022, <https://exit.al/en/2022/09/19/activists-condemn-right-wing-violence-at-belgrade-europride/> [geraadpleegd op 31/10/2022]

Exit News, *Albanian Candidate Hopeful for Seat in Serbian Parliament after Repeat Elections*, 29/04/2022, <https://exit.al/en/2022/04/29/albanian-candidate-hopeful-for-seat-in-serbian-parliament-after-repeat-elections/> [geraadpleegd op 31/10/2022]

- Freedom House, *Freedom in the world 2017 Serbia*, 15/04/2017, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2017/serbia> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Freedom House, *Freedom in the world 2019*, 04/02/2019, <https://freedomhouse.org/country/serbia/freedom-world/2019> [geraadpleegd op 01/07/2020]
- Freedom House, *Freedom in the world 2020*, 2020, <https://freedomhouse.org/country/serbia/freedom-world/2020> [geraadpleegd op 01/07/2020]
- Freedom House, *Freedom in the World 2021 Serbia*, 3/3/2021, <https://freedomhouse.org/country/serbia/freedom-world/2021> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Freedom House, *Freedom in the World 2022*, 02/2022, <https://freedomhouse.org/country/serbia/freedom-world/2022> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Freedom House, *Freedom in the World 2023*, 03/2023, <https://www.ecoi.net/de/dokument/2088554.html> [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Freedom House, *Nations in transit – Serbia, 2020*, <https://freedomhouse.org/country/serbia/nations-transit/2020> [geraadpleegd op 01/07/2020]
- Freedom House, *Nations in Transit 2021 Serbia*, 08/06/2021, <https://freedomhouse.org/country/serbia/nations-transit/2021> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Freedom House, *Nations in transit Report 2018 Serbia*, 11/04/2018, <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/serbia> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Freedom House, *Nations in Transit Report Serbia 2017*, 03/04/2017, https://freedomhouse.org/sites/default/files/NiT2017_Serbia.pdf [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Freedom House, *Nations in Transit Serbia 2023*, 04/2023, <https://freedomhouse.org/country/serbia/nations-transit/2023> [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Freedom House, *Serbia Freedom of the press 2017*, 01/11/2017, <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2017/serbia> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Gazetta Express, *Kosovo court acquits 9 accused of attacking Serbian border guards*, 06/12/2017, <https://www.gazetaexpress.com/en/news/kosovo-court-acquits-9-accused-of-attacking-serbian-border-guards-173344/> [geraadpleegd op 14/08/2018]
- Global Organized Crime Index, *Profile Serbia*, s.d., <https://ocindex.net/country/serbia> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Heinrich Böll Stiftung, *The new law is here, what are its effects?*, 22/09/2017, <https://rs.boell.org/en/2017/09/22/new-law-here-what-are-effects> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, *Human Rights in Serbia 2012*, 2013, <http://www.helsinki.org.rs/doc/Report2012.pdf> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Human Rights Watch (HRW), *A Difficult Profession, Media Freedom Under Attack in the Western Balkans*, 15/07/2015, https://www.hrw.org/node/279063?_ga=1.156085819.1626141621.1436951683 [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Human Rights Watch (HRW), *World Report 2018*, 18/01/2018, <https://www.hrw.org/world-report/2018/country-chapters/serbia/kosovo> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Human Rights Watch (HRW), *World Report 2020 - Events of 2019. Country Summary – Serbia*, 14/01/2020, <https://www.hrw.org/world-report/2020/country-chapters/serbia/kosovo> [geraadpleegd op 01/07/2020]
- Human Rights Watch (HRW), *World Report 2021*, https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2021/01/2021_hrw_world_report.pdf [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Humanitarian Law Center, *Report on war crimes trials in Serbia*, 18/01/2013, <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2013/02/Report-on-war-crimes-trials-in-Serbia-in-2012-ENG-FF.pdf> [geraadpleegd op 09/08/2018]

- ILGA Europe, 2023 annual review, 02/2023, <https://www.ecoi.net/en/file/local/2087591/annual-review-2023.pdf> [geraadpleegd op 07/11/2023]
- ILGA Europe, *Annual review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans, and Intersex People in Serbia covering the Period of January to December 2020*, 02/2021, <https://www.ilga-europe.org/sites/default/files/2021/serbia.pdf> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- ILGA Europe, *Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex People in Europe and Central Asia*, 02/2022, <https://www.ilga-europe.org/files/uploads/2022/04/annual-review-2022.pdf> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Immigration and Refugee Board of Canada (IRB), *Serbia: Domestic violence, including legislation, recourse, state protection, and support services available to victims (2012- April 2015)*, 15/05/2015, <http://www.refworld.org/docid/5568179d4.html> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Independent Balkan News Agency, *Kosovo's Kurti says the identity of the assassin of the Kosovo Serb leader is known*, 18/11/2019, <https://balkaneu.com/kosovos-kurti-says-the-identity-of-the-assassin-of-the-kosovo-serb-leader-is-known/> [Geraadpleegd op 01/07/2020]
- INSAMER, *'The Other' of Serbia; the Albanians*, 23/10/2019, https://insamer.com/en/the-other-of-serbia-the-albanians_2431.html [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Internal Affairs Sector, *Jurisdiction and Competences* [website], s.d., http://prezentacije.mup.gov.rs/sukp/ovl_en.html [geraadpleegd op 09/08/2018]
- International Crisis Group (ICG), *Behind the Renewed Troubles in Northern Kosovo*, 07/11/2023, <https://www.crisisgroup.org/behind-renewed-troubles-europe-balkans-northern-kosovo> [geraadpleegd op 07/11/2023]
- International Lesbian and Gay Association (ILGA), *Annual Review of the human rights situation of lesbian, gay, bisexual, trans and intersex people in Europe and Central*, 2020, https://www.ecoi.net/en/file/local/2024000/full_annual_review.pdf [Geraadpleegd op 01/07/2020]
- Justice Trends, *Serbia Prisons Towards EU acquis*, 28/08/2018, <http://justice-trends.press/serbian-prisons-towards-the-eu-acquis/> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Konrad Adenauer Stiftung, *Policy Briefs, Kosovo*, 04/2014, http://www.kas.de/wf/doc/kas_37608-1522-1-30.pdf?140429132226 [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Kosova Press, *The final results are announced, Kamberi has once again been elected a member of the Assembly of Serbia*, 07/2022, <https://kosovapress.com/en/the-final-results-are-announced-kamberi-has-once-again-been-elected-a-member-of-the-assembly-of-serbia/> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Le Courrier des Balkans, *Guerre des gangs entre la Serbie et le Montenegro : un ancien avocat de Milosevic assassiné à Belgrade*, 30/07/2018, <https://www.courrierdesbalkans.fr/Guerre-des-gangs-entre-la-Serbie-et-le-Montenegro-un-ancien-avocat-de-Milosevic> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Le Courrier des Balkans, *Serbie : une maison sécurisée pour les femmes victimes de violence*, 11/05/2014, <http://balkans.courriers.info/article24836.html> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Le Courrier des Balkans, *Serbie l'extreme-droite l'opposition choisie d'Aleksandar Vucic*, 28/02/2022, <https://www.courrierdesbalkans.fr/Serbie-l-extreme-droite-l-opposition-choisie-d-Aleksandar-Aleksandar-Vucic> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Le Courrier des Balkans, *Serbie : Aleksander Vulin un provocateur pro-Russe à la tête des services secrets*, 8/12/2022, <https://www.courrierdesbalkans.fr/Serbie-Aleksandar-Vulin-un-provocateur-pro-russe-a-la-tete-des-services-secrets> [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Le Courrier des Balkans, *Serbie : de plus en plus de femmes victimes de violences conjugales*, 12/01/2014, <https://www.courrierdesbalkans.fr/serbie-de-plus-en-plus-de-femmes-victimes-de-violences-conjugales> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Le Courrier des Balkans, *Serbie : la régime Vucic déclare guerre à la société civile*, 26/04/2021, <https://www.courrierdesbalkans.fr/Serbie-le-regime-Vucic-a-declare-la-guerre-a-la-societe-civile> [geraadpleegd op 03/08/2021]

- Le Courrier des Balkans, *Un vent de changement soufflé à Presevo*, 11/05/2021, <https://www.courrierdesbalkans.fr/Presevo-Ardita-Sinani-vent-changement> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Minority Rights Group Europe, Praxis, (Goran Basic), *Roma in the Republic of Serbia : The challenges of Discrimination*, 03/2021 https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2021/03/MRG_Rep_RomaSerb_EN_Mar21_E.pdf [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Minority Rights International, *Roma Equality through Increased Legal Access (REILA): Increasing the access to justice of the Roma in Hungary and Serbia*, 06/10/2020, <https://minorityrights.org/what-we-do/reila/> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Multi Donor Trust Fund for Justice Sector Support in Serbia, *Key controversies in the process of drafting the law on free legal aid*, 10/02/2017, http://www.mdtfjss.org.rs/en/mdtf_activities/2017/key-controversies-in-the-process-of-drafting-the-law-on-free-legal-aid#.W2wJxbccTIU [geraadpleegd op 09/08/2018]
- N1, *Death of Kosovo Serb opposition leader Oliver Ivanovic still unsolved*, 16/06/2019, <http://rs.n1info.com/English/NEWS/a492361/Death-of-Kosovo-Serb-opposition-leader-Oliver-Ivanovic-still-unsolved.html> [geraadpleegd op 01/07/2020]
- N1, *Serbia postpones 2021 census*, 16/10/2020, <https://rs.n1info.com/english/news/a661551-serbia-postpones-2021-census/> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- N1, *Three men indicted for assault on Serbian opposition leader*, 29/03/2019, <http://rs.n1info.com/English/NEWS/a472091/Three-men-indicted-for-assault-on-Serbian-opposition-leader.html> [geraadpleegd op 01/07/2020]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) - Mission to Serbia, *The Prison System in Serbia*, 09/2011, http://www.ecoi.net/file_upload/1788_1316773479_82760.pdf [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Annual report 2020*, 2021, https://www.osce.org/files/f/documents/e/e/485321_0.pdf [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Criminal Code of Serbia*, 2005, <https://www.osce.org/serbia/18244?download=true> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Hate Crime Reporting Serbia 2019*, sd, <https://hatecrime.osce.org/serbia> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Judicial Institutions in Serbia*, 09/2011, <https://www.osce.org/files/f/documents/4/1/82759.pdf> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *ODIHR Election Observation Mission Final Report*, 19/08/2022, <https://www.osce.org/files/f/documents/0/0/524385.pdf> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *OSCE Representative welcomes arrests following murder of journalist in Serbia, praises police swift action*, 20/06/2016, <http://www.osce.org/fom/247676> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *OSCE Mission to Serbia Policing* [website], s.d., <https://www.osce.org/mission-to-serbia/policing> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Republic of Serbia Presidential Election 2 april 2017 osce/odihr election assessment final Report*, 08/06/2017, <https://www.osce.org/odihr/elections/serbia/322171> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE/ODIHR), *Submission of Information about an OSCE participating State or Partner for Co-operation under consideration in the Universal Periodic Review Process*, 2018, <https://uprdoc.ohchr.org/uprweb/downloadfile.aspx?filename=4856&file=EnglishTranslation> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Organized crime and corruption reporting project (OCCRP), *KRIK: Serbian President's Son Again in Company of Mafia Suspects*, 11/06/2020, <https://www.occrp.org/en/daily/12518-krik-serbian-president-s-son-again-in-company-of-mafia-suspects> [Geraadpleegd op 01/07/2020]

- Pointpulse, *Assessment of Police integrity in Serbia 2016*, 2016, <https://pointpulse.net/wp-content/uploads/2017/04/Assessment-of-Police-Integrity-in-Serbia-2016.pdf> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Praxis (i.a.), *Building trust in equality: Enhancing access to justice for Roma in Hungary and Serbia*, 09/2022, p.20, https://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/MRG_Rep_REILA_EN_Sept22.pdf [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Praxis, *Law on free legal aid: the first year of implementation: have the goals been achieved?*, sd, https://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/REPORT_LAW_ON_FREE_LEGAL_AID_THE_FIRST_YEAR.pdf [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Praxis, *NGO Praxis' Contribution to the European Commission's Serbia 2021 annual Report*, https://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/NGO_Praxis_Contribution_to_the_European_Commissions_Serbia_2021_Annual_Report.pdf [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Praxis, *Overview of obstacles to exercising the right to registration in birth registry books, acquisition of citizenship and registration of permanent residence in 2021*, s.d., http://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Overview_of_obstacles_in_accessing_rights_Praxis_2021.pdf [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Presheva Jone, *Presheve, arrestohen dy police per rryshfet dhe korrupcion*, 24/07/2018 <https://www.preshevajone.com/presheve-arrestohen-dy-police-per-rryshfet-dhe-korrupcion/>, [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Preshevajone, *Presevo valley soon with passports of the Republic of Kosovo. Presevo Valley, after Catalonia, could request to join Kosovo*, 08/10/2017, <https://www.preshevajone.com/presevo-valley-soon-with-passports-of-the-republic-of-kosovo-presevo-valley-after-catalonia-could-request-to-join-kosovo/> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Prishtina Insight, *Oliver Ivanovic case moves to Kosovo special Prosecution*, 8/3/2018, <https://prishtinainsight.com/oliver-ivanovic-case-moves-kosovo-special-prosecution/> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Radio Free Europe (RFE), *Serbian Far-Right Leader Arrested After Nationalists Try To Storm Presidency In Belgrade*, 16/02/2023, <https://www.rferl.org/a/serbia-far-right-knezevic-arrested-vucic-kosovo/32274304.html> [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Radio Free Europe/ Radio Liberty (RFE/RL), *Serbia's New Government To Be In Power Until Early Elections In 2022*, 20/10/2020, <https://www.rferl.org/a/serbia-new-government-power-2022-early-elections/30903718.html> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *'1 Out Of 5 Million' Serbian Protests Resume, Shine Spotlight On Plagiarism*, 29/09/2019, <https://www.rferl.org/a/out-of-5-million-serbian-protests-resume-shine-spotlight-on-plagiarism/30189355.html> [geraadpleegd op 01/07/2020]
- Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *Former Serbian Mayor Convicted Over Arson Attack On Journalist's Home*, 23/02/2021, <https://www.rferl.org/a/serbia-mayor-prison-arson-attack--journalist-jovanovic-simonovic-grocka/31117716.html> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *Serbia Arrests 21 Over Far-Right Attacks On Police During EuroPride March*, 10/10/2022, <https://www.rferl.org/a/serbia-arrests-far-right-attacks-europride-march/32074315.html> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *Serbia To Start EU Accession Talks In January*, 18/12/2013, <https://www.rferl.org/a/serbia-eu-accession-talks/25204157.html> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *Serbian capital bans gay pride march*, 27/09/2013, <http://refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=search&docid=526103f214&skip=0&coi=SRB&advsearch=y&process=y&allwords=&exactphrase=&atleastone=&without=&title=&monthfrom=01&yearfrom=2013&monthto=12&year=2013&oa=&language=&citation> [geraadpleegd op 09/08/2018]

- Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *Serbian Voters Approve Judiciary Constitution Changes Backed By West*, 17/01/2022, <https://www.rferl.org/a/serbia-referendum-judiciary-/31657367.html> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *Serbia's Conservatives Seek Textbook Ban Over 'LGBT Ideology'*, 25/09/2022, <https://www.rferl.org/a/serbia-textbook-battle-lqbt/32051160.html> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *Thousands Protest In Kosovo Over Possible Serbia Land Swap*, 29/09/2018, <https://www.ecoi.net/en/document/1444562.html> [Geraadpleegd op 01/07/2020]
- Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *Thousands Rally In Belgrade In Latest Protest Targeting Vucic*, 13/04/2019, <https://www.rferl.org/a/serbia-major-protests-belgrade-vucic/29878801.html> [geraadpleegd op 01/07/2020]
- Regional anti-corruption initiative, *Legislation – Serbia anti corruption institutionale framework*, s.d., <https://rai-see.org/learning-hub/mapping-anti-corruption-in-see/serbia/legislation-serbia-anti-corruption-institutional-framework/> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Regional anti-corruption initiative, *Serbia*, s.d., <https://rai-see.org/learning-hub/mapping-anti-corruption-in-see/serbia/> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Regional Cooperation Council, *Declaration of Western Balkans Partners on Roma Integration within the EU Enlargement Process*, 05/07/2019, <https://www.rcc.int/docs/464/declaration-of-western-balkans-partners-on-roma-integration-within-the-eu-enlargement-process> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Regional Cooperation Council, *Roma Integration 2020, 2018 National Platform on Roma Integration in Serbia, Policy Recommendations*, <https://www.rcc.int/romaintegration2020/download/docs/2018%20National%20Platform%20Serbia.pdf/b220810648b42fd13dcafe0767303aa4.pdf>, [geraadpleegd op 14/08/2018]
- Regional Cooperation Council, *Roma Integration 2020, Third National Platform on Roma Integration in Serbia*, 26/06/2018, <https://www.rcc.int/romaintegration2020/news/294/thrid-national-platform-on-roma-integration-in-serbia-belgrade-2018> [geraadpleegd op 14/08/2018]
- Reporters Without Borders (RWB-RSF), *Serbia: RSF appalled by radio journalist's murder*, 20/06/2016, <https://rsf.org/en/news/serbia-rsf-appalled-radio-journalists-murder> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Republic of Serbia in Refworld, *Law on Police*, 28/01/2016, <https://www.refworld.org/docid/604a23514.html> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Republic of Serbia Internal Affairs Sector, *About us*, s.d., http://prezentacije.mup.gov.rs/sukp/sukp_en.htm [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Republic of Serbia Ministry of the Interior, *Complaints and Commendations Regarding the Police*, s.d., <http://prezentacije.mup.gov.rs/sukp/images/Slike/pdf/Flajer%20-%20english.pdf> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Republic of Serbia Ministry of the Interior. Internal Affairs Division of the Police. *Complaints and commendations regarding the police. Flyer*, s.d., <http://prezentacije.mup.gov.rs/sukp/images/Slike/pdf/Flajer%20-%20english.pdf>
- Republic of Serbia Ombudsman of Serbia, *Regular annual report of the protector of citizens for 2016, 2017*, http://www.ombudsman.org.rs/attachments/article/134/Introduction_2016%20Annual%20Report.pdf [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Republic of Serbia Ombudsman of Serbia, *regular annual report of the protector of Citizens for 2019*, 15/03/2020, <https://www.ombudsman.org.rs/attachments/article/175/Regular%20Annual%20Report%20of%20the%20Protector%20of%20Citizens%20for%202019%20pdf.pdf> [Geraadpleegd op 01/07/2020]
- Republic of Serbia Ombudsman of Serbia, *Role and Function*, 27/05/2012, https://www.ombudsman.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=24 [geraadpleegd op 31/10/2022]

- Republic of Serbia Protector of Citizens, *Annual Report 2020*, 15/03/2021, <https://www.ombudsman.org.rs/attachments/article/396/Regular%20Annual%20Report%20of%20the%20Protector%20of%20Citizens%20for%202020.pdf> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Republic of Serbia Protector of Citizens, *Regular Annual Report of the Protector of Citizens for 2021*, 15/03/2022, <https://www.ombudsman.org.rs/attachments/article/566/Regular%20Annual%20Report%20of%20the%20Protector%20of%20Citizens%20for%202021.pdf> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Republic of Serbia, *Commissioner for the Protection of Equality, Commissioner at the annual ECRI seminar of European bodies for equality in Strasbourg*, 26/09/2022, <https://ravnopravnost.gov.rs/en/commissioner-at-the-annual-ecri-seminar-of-european-bodies-for-equality-in-strasbourg/> [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Republic of Serbia, *Criminal Code*, 2019, https://www.mpravde.gov.rs/files/Criminal%20%20%20Code_2019.pdf [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Republic of Serbia, *Law on free legal assistance*, 2019, <https://www.refworld.org/docid/60465aaa4.html> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Republic of Serbia, Ministry of Interior, *Bureau for complaints and grievances* [website], http://www.mup.gov.rs/cms_eng/home.nsf/MOI-BCAG.h [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Republic of Serbia, Ministry of the Interior, *Complaints and Commendations Regarding the Police*, s.d., <http://prezentacije.mup.gov.rs/sukp/images/Slike/pdf/Flajer%20-%20english.pdf> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Republic of Serbia, *Police Law*, s.d., <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/89457/102780/F-689617511/Law%20on%20police%20-%20Serbia.pdf> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Republic of Serbia, *Special Prison Hospital and Part of the District Prison Fully Renovated*, 01/12/2018, <https://www.mpravde.gov.rs/en/vest/17915/special-prison-hospital-and-part-of-the-district-prison-fully-renovated.php>; <http://dpnsee.org/2019/12/26/visit-to-the-special-prison-hospital/> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Republic of Serbia, *The Constitution (official gazette nr.98/2006)*, <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/74694/119555/F838981147/SRB74694%20Eng.pdf> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- Republic of Serbia, *The Constitution of Serbia*, <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/74694/119555/F838981147/SRB74694%20Eng.pdf> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Republic of Serbia, *The Law on the Prohibition of Discrimination*, 26/03/2009, <http://www.minoritycentre.org/sites/default/files/antidiscrimination-law-serbia.doc> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Republic of Serbia, *The Law on the Prohibition of discrimination*, s.d., <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/82285/89990/F632707265/SRB82285.pdf>, [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Republic of Serbia, The Ministry of Human and Minority Rights and Social Dialogue, *2022-2024 Action Plan for the Implementation of the Strategy for Social Inclusion of Roma in the Republic of Serbia for the period 2022 through 2030*, publicatiedatum ontbreekt?, <https://www.minljmpdd.gov.rs/doc/strateska-dokumenta/2022-2024-Action-Plan-for-the-Implementation-of-the-Strategy-for-Social-Inclusion-of-Roma.pdf> [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Republic of Serbia, *The Strategy for Social Inclusion of Roma in the Republic of Serbia 2022-2030*, s.d., <https://www.rcc.int/romaintegration2020/files/admin/docs/b420c9ab5c732e30872d187b8b0c3b7d.pdf> [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Roma Children's Centre [website], sd, <http://romachildrenscentre.org/> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Roma Women's Centre [website], sd, <http://www.bibija.org.rs/en/about-us/60-roma-women-s-center-bibija> [geraadpleegd op 09/08/2018]

- ROMACTED, *ROMACTED at a glance: Serbia*, 01/2020, <https://rm.coe.int/romacted-at-a-glance-serbia-january-2020/16809991d1> [Geraadpleegd op 01/07/2020]
- Rule of Law Platform (ROLP), *Serbian draft law on free legal aid limits the right of access to justice*, s.d., <https://www.rolplatform.org/serbian-draft-law-on-free-legal-aid-limits-the-right-of-access-to-justice/#:~:text=The%20Draft%20Law%20limits%20CSOs,types%20of%20free%20legal%20aid> [geraadpleegd op 07/11/2023]
- Secours Rouge, *Serbie ecevit piroglu toujours en greve de la faim*, 08/10/2022, <https://secoursrouge.org/serbie-ecevit-piroglu-toujours-en-greve-de-la-faim/> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Serbian Anti-Corruption Portal, s.d., <http://www.acas.rs/home-5/> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Serbian National News Agency Tanjug, *Government cannot and will not recognise Kosovo*, 10/08/2016, http://tanjug.rs/full-view_en.aspx?izb=262466 [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Sigurna Kuca [website], s.d., <http://www.sigurnakuca-beograd.com/?lang=en> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Tanjug, *Dacic: Historic event for Serbia*, 18/12/2013, <http://www.ottawa.mfa.gov.rs/archivenewstext.php?subaction=showfull&id=1387402366&ucat=129&template=Headlines&> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- The Centre for Contemporary Politics, *Small Steps and Unsolved Problems: The Report on Reforms in the Area of the Rule of Law in Serbia, October 2020 - June 2021*, 06/2021, <https://centarsavremenepolitike.rs/wp-content/uploads/2020/07/Small-Steps-and-Unsolved-Problems.pdf> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- The Council for Human Rights Bujanovic, *Non implementation of the agreement of the governments relating to the South of Serbia*, 05/2016, <http://chris-network.org/wp-content/uploads/2016/07/Nonimplementation-of-the-agreement-of-the-governments-relating-to-the-south-of-Serbia.pdf> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- The Delegation of The EU to Serbia, *Projects relevant to Roma inclusion at the local level approved*, 16/09/2016, <https://europa.rs/projects-relevant-to-roma-inclusion-at-the-local-level-approved/?lang=en> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- The Delegation of the EU to Serbia, *Projects relevant to Roma inclusion at the local level approved*, 16/09/2016, <https://europa.rs/projects-relevant-to-roma-inclusion-at-the-local-level-approved/?lang=en> [geraadpleegd op 14/08/2018]
- The Guardian, *Serbs rally against shady demolitions after masked crew 'tied up witness'*, 26/05/2016, <http://www.balkaninsight.com/en/article/normalisation-between-serbia-and-kosovo-essential-eu-warns-06-27-2018> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- The Guardian, *Yugoslavia Tribunal Closes, leaving a powerful legacy of war crimes justice*, 20/12/2017, <https://www.theguardian.com/law/2017/dec/20/former-yugoslavia-war-crimes-tribunal-leaves-powerful-legacy-milosevic-karadzic-mladic> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- The Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, *Prison Reform Monitoring*, 02/2016, <https://www.helsinki.org.rs/doc/PRISON%20REFORM%20MONITORING%202015.pdf> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- The Jamestown Foundation, *NATO and EU Strive for Peace Amid Simmering Balkan Tensions*, 19/08/2022, <https://jamestown.org/program/nato-and-eu-strive-for-peace-amid-simmering-balkan-tensions/> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- Transparency International, *Corruption Perceptions Index*, 2018, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016 [geraadpleegd op 09/08/2018]
- Transparency International, *Country data-Serbia*, sd, <https://www.transparency.org/en/countries/serbia> [Geraadpleegd op 01/07/2020]
- Transparency International, *Examining State Capture, Undue Influence on Law-Making and the Judiciary in the Western Balkans and Turkey*, 2020, https://images.transparencycdn.org/images/2020_Report_ExaminingStateCapture_English.pdf [geraadpleegd op 03/08/2021]

- U.S. Department of State (USDoS), *2018 Country Report on Human Right Practices – Serbia*, 13/03/2019, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/03/SERBIA-2018-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf> [Geraadpleegd op 01/07/2020]
- U.S. Department of State (USDoS), *2019 Country Report on Human Right Practices – Serbia*, 11/03/2020, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/SERBIA-2019-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf> [Geraadpleegd op 01/07/2020]
- U.S. Department of State (USDoS), *2020 Report on International Religious Freedom: Serbia*, 12/05/2021, <https://www.ecoi.net/en/document/2051700.html> [geraadpleegd op 03/08/2021]
- U.S. Department of State (USDoS), *Country Report on Human Rights Practices for 2016 Serbia*, 03/03/2017, <http://www.refworld.org/docid/58ec89d2a.html> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- U.S. Department of State (USDoS), *Country Report on Human Rights Practices for 2017 Serbia*, 20/04/2018, <https://www.state.gov/documents/organization/277459.pdf> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- U.S. Department of State (USDoS), *International Religions Freedom Report*, 15/08/2016, <https://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2016religiousfreedom/index.htm?year=2016&dclid=268864#wrapper> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- U.S. Department of State (USDoS), *Serbia 2020 Human Rights Report*, 2021, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/10/SERBIA-2020-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- U.S. Department of State (USDoS), *Serbia 2021 Human Rights Report*, 13/04/2022, p.1, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/02/313615_SERBIA-2021-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf
- UK government, *Foreign Travel Advice Serbia*, s.d., <https://www.gov.uk/foreign-travel-advice/serbia/local-laws-and-customs> [geraadpleegd op 31/10/2022]
- UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding reports on the combined second and third periodic reports of Serbia*, 29/03/2016, <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhskcAJS%2fU4wb%2bdIVicvG05RzuTASYAZzNorp2iAaj3y6TkQrv7g5h9kkjrwyN1pvCpLg4ldJnbBJkmD22%2ftAftXOzEkJIs56bZBHS1Awj%2bujaOSGsd2tmmCk3Gcx4OI51q%3d%3d> [geraadpleegd 09/08/2018]
- UN Gender Group in Serbia, *Gender brief for Serbia*, 6/2018, http://rs.one.un.org/content/dam/unct/serbia/docs/Publications/GB_08_03.pdf [geraadpleegd op 09/08/2018]
- UN Women, *National Strategy for the Prevention and Combating of Gender-Based Violence against Women and Domestic Violence 2021-2025*, 22/04/2021, <https://evaw-global-database.unwomen.org/es/countries/europe/serbia/2021/national-strategy-for-the-prevention-and-combating-of-gender-based> [geraadpleegd op 07/11/2023]
- UN Women, *Serbia fights to curb violence against women*, 31/10/2017, <http://eca.unwomen.org/en/news/stories/2017/10/serbia-fights-to-curb-violence-against-women>[geraadpleegd op 09/08/2018]
- UN Women, *Serbia fights to curb violence against women*, 31/10/2017, <http://eca.unwomen.org/en/news/stories/2017/10/serbia-fights-to-curb-violence-against-women>[geraadpleegd op 09/08/2018]
- UN Women, *Support to women in Serbia during COVID-19*, 12/05/2020, <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/multimedia/2020/05/support-to-women-in-serbia-during-covid-19> [Geraadpleegd op 01/07/2020]
- UNDP Serbia, *Renovated Social Welfare Center offers better services to vulnerable citizens and migrants*, 8/03/2017, <http://www.rs.undp.org/content/serbia/en/home/presscenter/articles/2017/03/08/renovated-social-welfare-center-offers-better-services-to-vulnerable-citizens-and-migrants.html> [geraadpleegd op 09/08/2018]
- UNIA, *meervoudige discriminatie en intersectionaliteit*, s.d., <https://www.unia.be/nl/discriminatiegronden/meervoudige-discriminatie-en-intersectionaliteit>, [geraadpleegd op 07/11/2023]

UNICEF, *Health mediators- You are not alone!*, 23/09/2020, <https://www.unicef.org/serbia/en/stories/health-mediators-you-are-not-alone> [geraadpleegd op 03/08/2021]

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *Global Report on trafficking in Persons 2022 Country profiles Central and South-Eastern Europe*, s.d., https://www.ecoi.net/en/file/local/2086882/Central_South-Eastern_Europe_2022.pdf, [geraadpleegd op 07/11/2023]

United States Department of State (USDoS), *Serbia 2022 Human Rights Report*, 20/03/2023, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/03/415610_SERBIA-2022-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf, [geraadpleegd op 07/11/2023]

US AID, *Stronger support for Serbian victims of domestic violence*, 11/2016, <https://www.usaid.gov/results-data/success-stories/stronger-support-victims-domestic-violence> [geraadpleegd op 09/08/2018]

Women against Violence Europe (WAVE), *WAVE Country Report 2017*, 03/2018, http://fileserver.wave-network.org/researchreports/WAVE_CR_2017.pdf [geraadpleegd op 09/08/2018]

Women against Violence Europe (WAVE), *WAVE Country Report 2017*, 03/2018, http://fileserver.wave-network.org/researchreports/WAVE_CR_2017.pdf [geraadpleegd op 14/08/2018]

Women against Violence in Europe (WAVE), *Mapping of Sexual Violence services in the Western Balkans and Turkey, executive summary*, 09/2019, https://cssplatform.org/wp-content/uploads/2019/10/CSSPWAVE_SVReport190927_web.pdf [geraadpleegd op 31/10/2022]

Women against Violence in Europe (WAVE), *WAVE Country Report 2021 12/2021*, https://wave-network.org/wp-content/uploads/WAVE_Country-Report.pdf [geraadpleegd op 31/10/2022]

Women NGO, *SEVENTH INDEPENDNET REPORT on implementation of the Law on the Prevention of Domestic Violence for the period July – December 2018*, 03/04/2019, https://www.womenngo.org.rs/images/vesti-19/Seventh_Independnet_report.pdf [Geraadpleegd op 01/07/2020]